

UNIVERZITA KARLOVA  
FILOZOFICKÁ FAKULTA  
KATEDRA ANDRAGOGIKY A PERSONÁLNÍHO ŘÍZENÍ

Magdaléna Řeháková

**Kulturně vzdělávací specifika seniorů**  
Cultural and Educational Specifics of the Elderly

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Praha 2019

**Vedoucí práce:**

PhDr. Michal Šerák, Ph.D.

Konzultantka práce:

doc. PhDr. Helena Zášková, CSc.

## **Poděkování**

Chtěla bych poděkovat především vedoucímu své bakalářské práce, panu PhDr. Michalu Šerákovi, Ph.D. za odborné vedení, ochotu a čas, který mi při konzultacích věnoval. Dále bych ráda poděkovala doc. PhDr. Heleně Záškové, CSc. za podnětné rady při tvorbě empirického šetření. V neposlední řadě patří mé poděkování i organizátorům projektu Senioři píše Wikipedii a všem respondentům empirického šetření za jejich vstřícnost a ochotu spolupracovat. Bez nich by tato práce nemohla vzniknout.

Prohlašuji,

že tuto bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně, že v ní řádně cituji všechny použité prameny a literaturu a že tato práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

.....

datum

.....

podpis autorky

## **Abstrakt**

Bakalářská práce se věnuje tématu kulturně vzdělávacích specifík seniorů. Cílem práce je analyzovat tato specifika s ohledem na úroveň informační gramotnosti seniorů. Práce je rozdělena do šesti kapitol. Úvodní kapitola nejprve vymezuje základní pojmy týkající se stáří a stárnutí. Pozornost je věnována také demografickému vývoji a vnímání role seniora v dnešní společnosti. Dále se práce zaměřuje na koncept aktivního stárnutí. Třetí kapitola se věnuje kulturně vzdělávacím aktivitám. Po vymezení vývoje pojmu jsou představeny vybrané instituce, které se zabývají pořádáním kulturně vzdělávacích akcí. Následně jsou definována specifika seniorů jako jedné z cílových skupin těchto aktivit. Následující kapitola představuje informační gramotnost seniorů. Pozornost je věnována také projektu Senioři píší Wikipedii, jehož někteří účastníci tvoří následně respondenty vlastního kvalitativního empirického šetření. Cílem empirického šetření je zjistit, zda se kulturně vzdělávací specifika účastníků tohoto projektu liší od specifík zjištěných v již provedených výzkumech o seniorech.

## **Klíčová slova**

senioři, vzdělávání seniorů, kulturně vzdělávací specifika, informační gramotnost, Senioři píší Wikipedii

## **Abstract**

The bachelor thesis deals with the topic of cultural and educational specifics of the elderly. The aim of this work is to analyse these specifics regarding the level of information literacy of the elderly. The thesis is divided into six chapters. The introductory chapter first defines the basic concepts of age and aging. Attention is also devoted to the demographic development and perception of the role of the elderly in today's society. Furthermore, the work focuses on the concept of active aging. The third chapter deals with cultural and educational activities. After defining the development of the concept, selected institutions that deal with the organization of cultural and educational events are presented. Subsequently, the specifics of the elderly are delimited as one of the target groups of these activities. The following chapter presents information literacy of the elderly. Attention is also paid to the project Senior Citizens Write Wikipedia whose participants are afterward respondents of my own qualitative empirical survey. The aim of the empirical survey is to find out whether the cultural and educational specifics of the participants in this project differ from those found in the already performed research on elders.

## **Keywords**

elderly, elderly education, cultural and educational specifics, information literacy, Senior Citizens Write Wikipedia

## Seznam zkratek

AES = Adult Education Survey

ALA = American Library Association

ALL = Adult Literacy and Life Skills Survey

CILIP = Chartered Institute of Library and Information Professionals

ČSR = Československo

ČSÚ = Český statistický úřad

ČVUT = České vysoké učení technické v Praze

EU = Evropská unie

EPALE = Elektronická platforma pro vzdělávání dospělých v Evropě

FF UK = Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

IALS = International Adult Literacy Survey

ICT = Informační a komunikační technologie

IFLA = International Federation of Library Associations and Institutions

ILC-BR = International Longevity Centre Brazil

Komise IVIG = Odborná komise pro informační vzdělávání a informační gramotnost na vysokých školách

KSČ = Komunistická strana Československa

LFS = Labour Force Survey

MIL = Global Media and Information Literacy

MK ČR = Ministerstvo kultury České republiky

MPSV = Ministerstvo práce a sociálních věcí

NIQUES = Národní systém inspekčního hodnocení vzdělávací soustavy v České republice

NIPOS = Národní informační a poradenské středisko pro kulturu

OECD = Organisation for Economic Co-operation and Development

SEFTE = Projekt Senior Friendly Teacher

SSSR = Svaz sovětských socialistických republik

PIAAC = Programme for the International Assessment of Adult Competencies

UNESCO = United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

U3V = Univerzita třetího věku

VŠE = Vysoká škola ekonomická v Praze

VŠCHT = Vysoká škola chemicko-technologická v Praze

WHO = World Health Organization

## Obsah

0	Úvod.....	10
1	Postavení seniorů ve stárnoucí společnosti.....	12
1.1	Definice základních pojmů – stárnutí, stáří.....	12
1.2	Demografický kontext: stárnoucí společnost.....	13
1.3	Sociální kontext: stereotypy spojené se stářím, ageismus.....	14
2	Koncept aktivního stárnutí.....	19
3	Kulturně vzdělávací aktivity.....	23
3.1	Vývoj terminologie v kulturně vzdělávací oblasti.....	24
3.2	Vybrané instituce nabízející kulturně vzdělávací aktivity.....	28
3.2.1	Muzea, galerie a památníky.....	28
3.2.2	Památkové objekty.....	29
3.2.3	Knihovny.....	30
3.2.4	Kulturní domy.....	30
3.3	Senioři jako jedna z cílových skupin kulturně vzdělávacích aktivit.....	31
3.3.1	Motivace seniorů ke vzdělávání.....	32
3.3.2	Bariéry seniorů ve vzdělávání.....	35
3.3.3	Doporučení k organizaci kulturně vzdělávacích akcí pro seniory.....	37
4	Senioři a informační gramotnost.....	41
4.1	Vymezení informační gramotnosti.....	41
4.2	Průzkumy využívání informačních technologií seniory.....	47
5	Charakteristika projektu Senioři píší Wikipedii.....	51
6	Empirické šetření: Analýza kulturně vzdělávacích specifíků účastníků projektu Senioři píší Wikipedii.....	55
6.1	Cíl empirického šetření.....	55
6.2	Metodika empirického šetření a technika sběru dat.....	56



6.3	Výběr respondentů a průběh šetření.....	56
6.4	Výsledky šetření – popis a interpretace dat.....	57
6.4.1	Participace na vzdělávacích kurzech .....	58
6.4.2	Způsoby a četnost využívání informačních a komunikačních technologií.....	62
6.4.3	Účast na kulturních akcích.....	65
6.5	Diskuze.....	66
6.6	Souhrn výsledků.....	72
7	Závěr .....	74
8	Soupis bibliografických citací .....	76
9	Přílohy.....	90
	Příloha A: Polostrukturovaný rozhovor .....	90
	Příloha B: Informovaný souhlas účastníka výzkumu .....	92

## 0 Úvod

Věkové složení lidské populace se proměňuje. Odborníci udávají, že za třicet let bude společnost ze třiceti procent tvořena lidmi seniorského věku. S každou novou generací seniorů přicházejí i vyšší požadavky na životní podmínky ve stáří. Zvyšuje se poptávka po možnostech seberealizace a jednou z možností, kterou dochází k uspokojování potřeb a zájmů, je celoživotní učení. V posledních letech dochází k rozšiřování nabídky vzdělávacích příležitostí společně s rostoucí kvalitou kurzů pro seniory. Obdobně jako formální vzdělávací instituce, které pořádají aktivity pro seniory například v rámci Univerzity třetího věku, využívají i kulturní instituce výhody již vybudovaného zázemí, ve kterém lze organizovat neformální vzdělávací aktivity.

Tématem bakalářské práce jsou kulturně vzdělávací specifika seniorů. Cílem práce je analyzovat tato specifika s ohledem na úroveň informační gramotnosti seniorů. Empirické šetření bude probíhat kvalitativní formou prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s účastníky projektu Senioři píší Wikipedii. Šetření si klade za cíl zjistit, zda se kulturně vzdělávací specifika účastníků projektu Senioři píší Wikipedii liší od specifík zjištěných v již provedených výzkumech a studiích o seniorech. Dílčími cíli práce bude identifikace specifík ve třech oblastech života jedince, a to v participaci na vzdělávacích kurzech, ve způsobech a četnosti využívání informačních a komunikačních technologií a v účasti na kulturních akcích.

Práce je rozdělena do šesti kapitol. Nejprve bude pozornost zaměřena na definici pojmů stáří a stárnutí. Dále bude vymezen nynější stav a prognózy budoucího vývoje složení seniorské populace. Následně bude naznačen pohled moderní společnosti na roli seniora.

Druhá kapitola bude popisovat koncept aktivního stárnutí. Snahou mezinárodních organizací je identifikovat faktory, které nejvíce ovlivňují kvalitu života seniorů. Výsledkem jejich zkoumání jsou doporučení, která směřují k celé společnosti, aby pro seniory vytvářela vhodné prostředí pro život, ale také k samotným seniorům, které nabádá k aktivnímu přístupu k vlastnímu životu. Východiskem této kapitoly budou především dokumenty od Světové zdravotnické organizace a Evropské unie.

Ve třetí kapitole bude představen pojem kulturně vzdělávací činnosti společně s vývojem, který tuto oblast ve 20. století provázal. Čerpáno bude z dokumentů, které se vztahují k území dnešní České republiky a Slovenska. Součástí této kapitoly budou také nejvýznamnější kulturní instituce, na nichž bude představen rozsah současných kulturně vzdělávacích aktivit. Následně bude kladen důraz na specifika seniorských účastníků daných akcí především z hlediska

motivace, bariér a konkrétních doporučení, která přinášejí metodiky především pro knihovny a muzea pro pořádání daných kurzů.

Čtvrtá kapitola nejprve vymezí pojem informační gramotnost. Představeny budou tři výzkumy v této oblasti: IALS, ALL a PIAAC. Čerpáno bude převážně z mezinárodních studií a dokumentů. O informační gramotnosti seniorů lze uvažovat ve světle výsledků úrovně digitální gramotnosti či gramotnosti mediální. Východiskem této části práce budou výzkumy a šetření vztahující se převážně k české seniorské populaci.

Následující kapitola představí projekt Senioři píší Wikipedii především na základě informací uvedených na stránce projektu, umístěné na online encyklopedii Wikipedie. Vybraní účastníci kurzů tohoto projektu budou respondenty navazujícího empirického šetření.

Šestá kapitola se bude zabývat vlastním empirickým šetřením. Zaměří se na analýzu a následnou interpretaci dat získaných z polostrukturovaných rozhovorů s účastníky projektu Senioři píší Wikipedii. V rámci diskuze budou zjištěné poznatky porovnány nejprve s výsledky výzkumů zaměřených na celou seniorskou populaci a následně s výsledky aktivních seniorů. Přínosem této práce bude identifikace specifik účastníků projektu Senioři píší Wikipedii, neboť do současné chvíle není známo kvalitativní šetření, které by se zabývalo zjišťováním jejich specifik.

# 1 Postavení seniorů ve stárnoucí společnosti

## 1.1 Definice základních pojmů – stárnutí, stáří

Stárnutí jako přirozený biologický proces organismu je poslední vývojovou fází člověka, jejímž hlavním smyslem je smíření se s vlastním životem. Mnohdy bývá provázené myšlenkovým obratem do předcházejících období života jedince a bilancováním jeho úspěchů i neúspěchů (Vágnerová, 2000, s. 489). Přístupů, které se snaží postihnout vymezení pojmů stáří a stárnutí, je mnoho. Všeobecně je společnost nastavena na vnímání jedince dle **chronologického věku**. Pravděpodobně nejznámější a nejvyužívanější rozdělení pochází od Světové zdravotnické organizace (dále jen “WHO“), která doporučuje určovat hranici stáří počátkem nároku jedince na starobní důchod. Ve většině rozvinutých zemí se tato hranice v 90. letech 20. století posunula z 60 let na 65 let věku (WHO, 2002b, nestránkováno). Detailnější členění stáří bývá uváděno ve třech fázích, kterým jsou v odborné literatuře přiřazovány mnohdy synonymní názvy:

- (60) 65–74 let (mladí senioři/rané stáří/časné stáří)
- 75–89 let (staří senioři/vlastní stáří/pokročilé stáří)
- 90 + let (dlouhověkost/velmi staří senioři)

(Stuart-Hamilton, 1999, s. 20; Mühlpachr, 2004, s. 21; Haškovcová, 2010, s. 20–21)

Odborná veřejnost se přiklání k pojímání stáří jako **sociálního konstrukt**, který říká, že hranice vnímání stáří je pohyblivá společně s vývojem společnosti (Langmeier a Krejčířová, 1998, s. 184–185). I WHO (2002b, nestránkováno) vysvětluje, že její definice je spíše pomocná a uvádí další faktory, které by při stanovování věku stáří měly být reflektovány – jsou jimi sociální role, které jsou jedinci společností v určitém čase přiřazeny, a biologická involuce organismu. Stuart-Hamilton (1999, s. 21) dodává, že stárnutí se neprojevuje pouze fyzickými změnami organismu, ale i duševními. Tyto shrnuje pod psychologický pohled na vymezení věku.

Jedinec je tedy definován kromě chronologického věku i jako bio-psycho-sociální bytost. U společensky vnímaného věku, u **sociálního stáří**, se jedná především o percepci sociálních rolí. Nejčastěji se kromě role seniora hovoří i o roli důchodce či prarodiče. S každou takovou rolí se pojí soubor očekávaného chování, kterému by se jedinci podle společnosti měli přizpůsobovat. Dalším faktorem, který spoluutváří jedince, je **stáří biologické**. Především se jedná o rozvoj fenotypu stáří, pokles výkonnosti a potenciálu zdraví (Čevela, Kalvach a Čeledová, 2012, s. 25–26; Mühlpachr, 2004, s. 19–20; Stuart-Hamilton, 1999, s. 19–21; Haškovcová, 2010, s. 25). Stáří biologické je úzce navázané na **psychologické stáří**, v rámci

něhož dochází ke změnám v oblasti kognitivních procesů, k oslabování autoregulačních funkcí a k umocnění osobnostních povahových rysů jedince (Vágnerová, 2000, s. 450–459).

Výše zmíněným způsobům dělení bývá vytýkáno, že nereflektují heterogenitu stárnoucích jedinců. Někteří si udržují aktivitu až do vysokého věku. Ta příznivě ovlivňuje jejich zdraví i subjektivní pozitivní náhled na svět. Jiní mají zdravotní problémy a kloní se spíše k pasivnímu trávení času. Lze také pozorovat rozdíly ve výkonnosti jednoho člověka v rámci různých činností – u některých činností se výkonnost zpomaluje, u jiných je stabilizována a v dalších činnostech se neustále navyšuje i po dosažení seniorského věku (Langmeier a Krejčířová, 1998, s. 184–185). Na tuto kritiku reaguje vznik členění věku dle produktivity. Existují čtyři fáze, kdy poslední dvě se odkazují k postproduktivnímu životu a jsou přisuzovány právě seniorům. **Třetí věk** je obdobím, které vymezuje jedince jako nezávislého, soběstačného a stále aktivního. Naopak **čtvrtý věk** je obdobím nesoběstačnosti a pasivity. I toto rozdělení je odbornou veřejností kritizováno, že působí příliš rigidně. Důraz klade pouze na ekonomickou produktivitu a lidský přínos redukuje do oblasti financí (Čeledová, Kalvach a Čevela, 2016, s. 15–16).

Všeobecně se odborníci shodují, že nejlepším způsobem, jak vnímat seniorskou populaci, je přistupovat ke každému jednotlivě a vnímat jeho potenciál (Čevela, Kalvach a Čeledová, 2012, s. 26–27).

## 1.2 Demografický kontext: stárnoucí společnost

Světová populace stárne a tento trend je patrný i v České republice. Za rok 2017 udává ČSÚ (2019c, s. 6–10) na území České republiky přes 2 miliony lidí ve věkové skupině 65 +, což činí 19,2 % celé populace. Výrazně převažují ženy, kterých je skoro 1,2 mil. Důvodem vzrůstajícího počtu lidí v seniorské populaci je především fakt, že do důchodu vstupují silné ročníky narozené po druhé světové válce (1947–1955). ČSÚ (2019c, s. 13) dále udává, že průměrný věk v roce 2017 činil 42,2 let. U mužů se prezentuje 40,8 let a u žen 43,6 let. ČSÚ (2018b, s. 11) předpokládá, že do budoucna bude seniorů neustále přibývat a již v roce 2051 dosáhne seniorská populace k 30 %, což představuje 3 mil. osob. Tento trend by se měl následně ustálit a setrvat u 30% hranice až do roku 2101, ke kterému směřují poslední současné prognózy.

Nárůst seniorské populace je způsoben několika faktory. Jedním z nich je vzrůstající naděje dožití, kterou ČSÚ (2018b, s. 4) udává u obou pohlaví do roku 2100 zhruba o 10 let vyšší, než jaká je dnes. Dalšími faktory jsou dle ČSÚ (2018b, s. 15) jednak růst počtu zemřelých a také snižující se počet narozených dětí. Porovnáním těchto údajů dochází odborníci k závěru,

že hlavním trendem budoucího demografického vývoje v České republice bude převaha zemřelých nad nově narozenými.

V současnosti by se společnost měla začít připravovat na dobu, kdy bude 1/3 obyvatel ve věku 65 +, tedy věku dnešního odchodu do důchodu. Mühlpachr (2004, s. 16) uvádí, že stárnutí již není pouze osobní záležitostí jedince, ale že se týká veškeré populace a bude do budoucna stále více ovlivňovat chod celé společnosti. Do veřejných politik by měla být začleňována specifika seniorské populace, ale zároveň by měli být senioři vnímáni jako heterogenní skupina, ve které má každý jednatel své vlastní zájmy a potřeby.

Výše uvedený trend bývá vnímán jako hrozba pro rozvoj společnosti, především v oblasti financování důchodů a zdravotní péče. Nelze ale opomíjet příležitosti, které s sebou nárůst seniorské populace přináší. Všeobecně dochází ke zvyšování životní úrovně a zdatnosti seniorů. Mezi jejich silné stránky bývá zařazována spolehlivost, zodpovědnost, životní zkušenosti a nadhled. Využitím těchto charakteristik může docházet ke vzájemnému obohacování mezi jednotlivými generacemi a své místo mají tyto kvality i na pracovním trhu.

### 1.3 Sociální kontext: stereotypy spojené se stářím, ageismus

Tošnerová (2002, s. 7) říká, že v realitě se společnost přiklání spíše k homogenizaci starých lidí prostřednictvím přiřazování určitých způsobů očekávaného chování k daným sociálním rolím. Hovoří se o **stereotypech**, které si každý jedinec osvojuje v procesu socializace. Stereotypy jsou na jednu stranu životně důležité, díky nim jsme schopni předvídat vývoj situace, v určitých chvílích nás mohou varovat a chránit. Zároveň ale stereotypy vytváří stigmatizaci. Hartl a Hartlová (2010, s. 552) dodávají, že stereotypy jsou jen velmi těžko měnitelné. Palmore (1999, s. 4) říká, že u negativních stereotypů či negativních postojů založených na stereotypech dochází ke vzniku **předsudků**. Hartl a Hartlová (2010, s. 454) označují předsudky jako hluboce zakořeněná, neměnná přesvědčení o určitých lidech či skupinách, která obsahují emoční napětí a jsou lidmi nekriticky přijímána.

Na základě stereotypů a předsudků jsou určité skupiny lidí ve společnosti diskriminovány, dochází tak k negativnímu nevhodnému zacházení. Ve spojitosti s věkem se hovoří o **ageismu** (Palmore, 1999, s. 4). Tošnerová (2002, s. 6) uvádí, že slovo ageismus poprvé použil v roce 1969 Robert Butler, první ředitel Národního ústavu stárnutí v USA. Prvotně byl tento pojem spojován s diskriminací na základě věku, postupem času se ale jeho vnímání rozšířilo. Komplexní definici v dnešní době přináší například Vidovičová a Rabušic (2005, s. 6), kteří pojem vymezují následovně: „*Ageismus je ideologie založená na sdíleném přesvědčení*

*o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu manifestovaná skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku a/nebo na jejich příslušnosti k určité generaci.*“ Vidovičová (2008, s. 109–114) se vymezením ageismu zabývá i ve svých následujících pracích, kde začíná ageismus nadřazovat pojmu věkové diskriminace. Tošnerová (2002, s. 6) dodává, že se jedná o typ diskriminace, která nemusí být na první pohled zjevná. Další autoři vymezují pojem pouze vzhledem k seniorské populaci, například Haškovcová (2010, s. 34) vnímá ageismus jako diskriminaci na základě věku, jako averzi ke starým lidem, které může vyvrcholit až agresivním chováním. Vágnerová (2000, s. 443–444) tvrdí, že ageismus vnímá staré lidi jako vysoce homogenní skupinu, jejíž příslušníci společnosti již nemají co nabídnout, chybí jim potřebné kompetence současné doby. Zároveň ale od společnosti mnoho vyžadují.

Diskriminace starých lidí nemusí být pouze na základě věku. Čevela, Kalvach a Čeledová (2012, s. 107) uvádějí, že starší lidé bývají častěji diskriminováni na základě funkčního stavu, tzv. frailtizmu. Frailtizmus je odvozován od slova frail, anglicky křehký. Odkazuje tak na úbytek fyzické síly, který se se stářím pojí. Hlavním aktérem je při něm nesoběstačný starý člověk, který je brán za společensky nepotřebného a na jeho požadavky není brán zřetel.

Podle konceptu **věkové segregace** dochází k ageismu postupnými změnami ve společnosti, které mají za následek oddělení života jednotlivých věkových skupin. Segregace podle tohoto konceptu probíhá dvěma způsoby – fyzicky nebo symbolicky. Z hlediska **symbolické segregace** se jedná o osamostatňování mladších generací. Na jedné straně je vnímáno jako pozitivní, protože jednotlivci přináší svobodu a možnost vlastního rozhodování (Vidovičová, 2008, s. 131–132). Na straně druhé mluví Klevelandová a Dlabalová (2008, s. 12–14) ve spojitosti se současnou společností o chybějící **kultuře lidství**. Jsme více individualističtí, zaměřeni sami na sebe a chybí nám pochopení pro druhé. Autorky dodávají, že navíc dochází ke zmatení sociálních rolí. Svět se neustále vyvíjí, ale společnost si zatím nedokázala nově definovat očekávané chování spojené s určitými sociálními rolemi, především rodinnými. Haškovcová (2010, s. 33–37) v tomto kontextu mluví o prolínání dvou pohledů na stáří. Na jedné straně jsou senioři respektováni pro své vědomosti a zkušenosti, pro svou moudrost, na straně druhé se tento respekt vztahuje pouze na příslušníky dané rodiny. U ostatních seniorů je tento respekt víceméně předstíraný a pravým pocitem je spíše opovržení, nedostatek úcty a ohleduplnosti. Dochází k prolínání těchto dvou přístupů, které vytvářejí nejednotný obraz seniora dnešní doby.

K **fyzické věkové segregaci** dochází například budováním tzv. „vesniček pro seniory“. Jejich primárním cílem bylo zbudovat prostředí, které bude vyhovovat potřebám starší generace,

ale v realitě jejich existence spíše posiluje vyčleňování seniorů z veřejného prostoru. V souvislosti s izolovaným bydlením seniorské populace se mluví až o „seniorských ghettech“. Vidovičová (2008, s. 131–133) popisuje, že se v těchto vesničkách utvářejí uzavřené homogenní komunity. Lidé v nich nemají příležitost k interakci s jinými společenskými skupinami. Neznalost sytí tvorbu mýtů a předsudků jak uvnitř komunity, tak i vně společenství.

Významnou roli v utváření pohledu na seniory hrají **média**. Čevela, Kalvach a Čeledová (2012, s. 108) uvádějí, že typický senior je v médiích představován jako nesoběstačný a pasivní jedinec, který je snadným terčem pro podvodníky. Vágnerová (2000, s. 443) popisuje způsoby prezentace žádoucích společenských hodnot, mezi které se řadí mladistvý vzhled, výkonnost a svěžest. Klevetová a Dlabalová (2008, s. 12–14) dodávají, že dnešní společnost adoruje mládí.

Výčet nejtypičtějších předsudků o seniorech představuje WHO:

- Největším problémem stárnutí je nedostatek personálních kapacit v nemocnicích a chybějící nemocniční vybavení (lůžka, aj.).
- Přínos společnosti se očekává pouze od mladých lidí, zkušenosti starých lidí v dnešní společnosti nenacházejí své uplatnění.
- Při zvýšené péči o staré lidi dochází k upozadování potřeb mladých lidí a k plýtvání finančními prostředky.
- Senioři by měli očekávat zhoršování fyzického a duševního stavu.
- Většina starších lidí má podobné potřeby.
- Staří lidé ztratili schopnost učit se.
- Staří lidé nejsou vybaveni na pracovní život dnešní společnosti.
- Mnoho starých lidí chce žít spíše v klidu a v ústraní od ostatních. Předpokládají, že o jejich znalosti a dovednosti nikdo nestojí.
- Problémy se vyřeší samy (Ritsatakis, 2008, s. 2).

Další pohled na negativní stereotypy o starých lidech přináší Palmore (1999, s. 20): „*nemoc, impotence, ošklivost, pokles duševních schopností, duševní choroba, zbytečnost, izolace, chudoba, deprese*“.

Jedním z možných řešení ageismu je odbornou literaturou navrhováno uplatnění tzv. **věkového mainstreamingu**. Mainstreaming Vidovičová a Gregorová (2007, s. 10) definují jako „...*integraci určitého tématu nebo problému do agenturních procesů formulování politik, jejich plánování, rozhodování o těchto politikách, do jejich realizace a vyhodnocování.*“ V rámci průběhu tvorby dané politiky je klíčovou prvotní fází, při které se nejprve identifikuje problém



a ten je následně veřejně artikulován a řešen. Vyjádřit by se k němu měly všechny zainteresované strany, tedy i samotní znevýhodnění. Cílem je získat více úhlů pohledu pro následnou tvorbu politiky, ale také otevřít danou problematiku veřejné diskuzi (tamtéž). Ve spojitosti se seniory se hovoří o věkovém mainstreamingu či o mainstreamingu stárnutí. Snahou věkového mainstreamingu je bourat stereotypy a diskriminaci určitých skupin lidí, zvýznamňovat přínosy a specifika každé jednotlivé fáze lidského života a vytvářet prostor pro rovné příležitosti a možnost svobodné seberealizace. Hlavní pozornost je zaměřena na mezigenerační vztahy a vztahy mezi jednotlivými věkovými skupinami. **Mainstreaming stárnutí** je zaměřen úžeji. Jeho objektem je pouze seniorská populace a jeho hlavní snahou je prostřednictvím projektů znovuzacheňovat seniory do současné společnosti (Vidovičová a Gregorová, 2007, s. 17–18). Podobný přístup představuje Tošnerová (2002, s. 16–17), podle které stojí redukce ageismu na třech pilířích. Prvním z nich je **rozpoznání ageismu** a jeho komunikace. Druhým je překonávání ageistických myšlenek **mezigeneračním setkáváním** a třetí je **aktivizace seniorů** pomocí seniorských sdružení (tamtéž).

Jiný pohled na zmírňování ageismu nalezneme u Vidovičové a Gregorové (2008, s. 43–51), které pomocí rozhovorů se samotnými seniory identifikují tři úrovně řešení ageismu: rovinu individuální, mezo-rovinu a makro-rovinu. První z nich je v gesci samotného seniora, který musí aktivně čelit stereotypům, které jsou mu nejčastěji prostřednictvím médií prezentovány. Stuart-Hamilton (1999, s. 161–162) v této souvislosti mluví o tvorbě vlastního sebepojetí a životní spokojenosti, kterou si každý sám v sobě utváří. Právě společnost tvoří svými názory jeden ze stěžejních faktorů, který nás externě ovlivňuje. Přisuzuje určité stereotypy, do kterých se mnohý senior sám stylizuje. Čím silněji na něj stereotypy působí, tím snáze může podlehnout pocitu vlastní méněcennosti. Haškovcová (2010, s. 34–35) představuje hrozbu **sebenaplňujícího se prorocství**. Říká, že pokud se senior s předsudky a stereotypy sám identifikuje, dojde k tzv. **autostereotypizaci** a senior získá pocit, že nežije dostatečně naplněný život i přesto, že objektivně by jinými lidmi jeho život mohl být zhodnocen jako aktivní. Vidovičová (2008, s. 120–121) tvrdí, že funkční stav se může začít reálně zhoršovat pouze proto, že si senior subjektivně myslí, že se zhoršuje.

**Mezo-rovina** zahrnuje reakce blízkých členů rodiny, známých a občanských aktivit, kterých se senioři zúčastňují, např. zájmových sdružení a klubů. Částečně je řešení opět v rukou jednotlivců, kteří se ale v tomto případě mají spojit a prosazovat své zájmy v rámci občanské společnosti, případně se zasazovat o setkávání a sdílení užitečných informací o seniorském věku mezi ostatní seniory. Následujícím návrhem je věnovat se dobrovolnickým aktivitám jak

na pomoc starším seniorům, tak v rámci jiných vrstev společnosti. Z hlediska dalších aktérů senioři doporučují větší důraz na tematiku stáří a stárnutí v rodinách a na základních školách (Vidovičová a Gregorová, 2007, s. 43–47).

**Makro-rovina** se vztahuje k celé společnosti a k jejím institucím. Senioři navrhuji, aby se problematika stáří a stárnutí více reflektovala v důležitých otázkách společnosti. Hovoří o pozitivní diskriminaci, která by jim zajistila například seniorské poradce na úřadech. Ti by jim mohli pomoci s vyhledáváním a zjišťování informací. Z hlediska péče uvádějí touhu po zařízeních, ve kterých panuje přátelská atmosféra a zaměstnanci jsou za svou práci dostatečně finančně ohodnoceni. Na pracovním trhu by ocenili více částečných úvazků či možnost využít určitých rekonvalescentních oddechových časů. Ztráta práce a nemožnost si v předdůchodovém či důchodovém věku najít nové pracovní uplatnění je seniory vnímána jako poměrně častý problém. Přitom zaměstnanecká pozice má pro ně hodnotu prestiže a zvýšení sociálního i ekonomického statusu (Vidovičová a Gregorová, 2007, s. 47–51).

Česká republika vychází podle šetření *Eurobarometrer 378: Active Ageing* silně pod hranicí průměru pozitivního vnímání stárnoucích lidí. Na otázku *Jak jsou podle Vás ve Vaší zemi vnímáni lidé 55 +?* odpovídá 33 % dotázaných kladně a celých 54 % negativně. Evropský průměr je přitom 66 % pozitivních odpovědí vs. 24 % negativních (European commission, 2012, s. 22–23). Tato situace v České republice s sebou přináší výzvy pro všechny skupiny obyvatel i pro tvůrce veřejných politik, aby například na základě výše uvedených způsobů docházelo častěji k překonávání ageistických myšlenek.

## 2 Koncept aktivního stárnutí

Téma stáří a stárnutí je přibližně od poloviny dvacátého století reflektováno mezinárodními organizacemi, které se pokouší reagovat na prognózy o změně demografické struktury evropské společnosti a na zvyšující se naději dožití. Jejich snahou je vymezit specifika seniorů, podle kterých by se měly tvořit mezinárodní politiky a následně i národní a regionální dokumenty jednotlivých států. Formulují se **teorie odcizení** a **teorie aktivity**, které podle Stuarta-Hamiltona (1999, s. 170–171) představují dvě protichůdné teorie, které mají ale společný cíl, a to zajistit spokojenost jedince v seniorském věku. Teorie odcizení vnímá pasivitu jedince jako přirozený proces, který symbolizuje postupné odpoutávání se od lidského života a jeho determinant. Teorie aktivity zastává opačný názor, je založená na premise, že spokojenost seniorů koreluje s aktivitou. Seniori, kteří se obklopují sociálními kontakty a podílejí se na chodu společnosti, by se měli jevit jako výrazně spokojenější, než je tomu u pasivních jedinců. U obou teorií se objevuje námitka, že budou vyhovovat pouze lidem, kteří už v rámci předchozích životních fází výrazně tíhli buďto k aktivitě či k pasivitě.

**Světová zdravotnická organizace** následně přichází s konceptem aktivního stárnutí, který již nehovoří o spokojenosti jedince, ale o kvalitě jeho života. **Koncept aktivního stárnutí** je, jak název napovídá, primárně zaměřen na aktivitu jedince. Jako zásadní moment vnímá přechod ze zaměstnání do penze, při kterém by se aktivita seniora měla účelně nasměřovat na jinou oblast, například na dobrovolnictví, společenské či kulturní aktivity. Senior by se neměl zacyklit do rutiny každodennosti a pasivity. Důležité je vytvářet seniorům příležitosti k participaci, nikoli je ale nutit k aktivitě, kterou si sami nepřejí. Vyzdvihován je individuální přístup na základě vlastního zájmu jedince a jeho možností. Od společnosti se očekává nastavení takových podmínek, aby bylo seniorovi umožněno se svobodně realizovat (WHO, 2002a, s. 12).

Koncept aktivního stárnutí uvádí šest základních **determinant**, které ovlivňují kvalitu života jedince. Některé jsou v gesci společenských politik, některé ovlivňuje jedinec sám prostřednictvím svých rozhodnutí. Jmenovitě jsou to faktory zdravotních a sociálních služeb, faktory fyzického prostředí, sociální faktory, ekonomické faktory, faktory chování a osobní faktory. Celou šestici doplňují dva faktory, které jsou jakousi nadstavbou výše zmíněných. Vztahují se ke společnosti, ve které daný jedinec žije a průřezově ovlivňují všechny předchozí faktory. Jsou jimi kultura a gender. **Kulturou** společnosti rozumí její hodnoty, tradice a postoje. Vztaheno na seniora – kultura představuje celkový postoj společnosti ke stárnutí (očekávaný způsob chování v roli seniora či roli důchodce, ...) **Gender** charakterizuje způsob vnímání role

ženy a role muže v dané společnosti. Jaká očekávání má společnost od vykonávání těchto rolí, jaké povinnosti a nároky na ně klade. Prostřednictvím náhledu na gender lze usuzovat, jestli daná společnost prostřednictvím svých politik usiluje o rovnoprávné postavení žen a mužů (WHO, 2002a, s. 19–20).

Doporučení pro tvorbu veřejných politik prezentuje koncept aktivního stárnutí pomocí znázornění tří pilířů, a to zdraví, participace a bezpečnosti. Oblast **zdraví** se zaměřuje na prevenci proti chronickým chorobám a na podporu při úbytku funkčních schopností. Vyzdvihuje také rovný přístup k sociální a zdravotní péči. Pilíř **participace** se zabývá zajištěním podmínek pro svobodnou účast na všech způsobech aktivit ve společnosti na základě schopností a možností jednotlivce. **Bezpečnost** odkazuje na podporu pečujících rodin i samotných pečovaných. Ti by měli získat ochranu a péči společnosti ve chvíli, kdy už se nemohou obstarávat sami (WHO, 2002a, s. 45–46).

V roce 2015 byl v rámci revize a rozšíření konceptu organizací International Longevity Centre Brazil přidán další pilíř: **celoživotní učení**. Celoživotní učení je zdrojem informací a informace jsou nejdůležitější komoditou dnešní společnosti, a to nejen na trhu práce, ale i pro celkovou seberealizaci jedince. Pilíř celoživotního učení doplňuje tři pilíře předcházející a zároveň se jimi prolíná. Připomíná, jak zůstat zdravý a upozorňuje na důležitost aktivního zapojení do společnosti. Poskytuje tak jedinci větší jistotu osobní bezpečnosti. Přispívá k větší soudržnosti napříč generacemi. V rámci neformálního vzdělávání je kladen důraz na zdravotní, technologickou a finanční gramotnost, které jsou v dnešním světě stále potřebnější a negramotnost v těchto oblastech může jedince ze společnosti vyřazovat (ILC-BR, 2015, s. 47–48).

**Evropská unie** se k aktivnímu stárnutí vyjadřuje například v dokumentu *Towards a Europe of All Ages* z roku 1999, ve kterém reflektuje postupné stárnutí společnosti a navrhuje v souvislosti se zlepšováním života seniorů „*přidání života létům*“. Odkazuje tak ke snaze vyplnit seniorská léta jedince smysluplnými aktivitami, které mu budou přinášet uspokojení. Zároveň budou mít jeho činnosti pozitivní dopad na rozvoj celé společnosti. Dokument se zaměřuje i na zlepšování služeb pro seniory (zdravotní péči, ošetrovatelství, aj.), kterými by společnost měla seniorům zajistit podporu, aby mohli co nejefektivněji využívat svůj potenciál, který bývá jinak mnohdy přehlížen. Aktivita jedince by měla být směřována jednak na pracovní trh, ale také do dobrovolnických činností. Své nezastupitelné místo zde má i celoživotní učení, které podporuje mentální aktivitu jedince a učí ho novým trendům, které s moderní společností přicházejí, například využívat ICT (European Commission, 1999, s. 21).

Rada Evropské unie se v rámci aktivního stárnutí zaměřuje na solidaritu mezi generacemi a tvorbu příležitostí pro seniory, aby mohli participovat na chodu společnosti podle svých zájmů, potřeb a možností. Navrhuje v rámci podpory starších pracujících efektivnější sladování pracovního, soukromého a rodinného života a posunutí hranice odchodu do důchodu. Pracovní podmínky starších pracovníků by měly být uzpůsobeny jejich možnostem a zdravotnímu stavu. Pracovníci by měli mít přístup k dalšímu vzdělávání. Rada EU hovoří také o daňovém zvýhodnění a o boji proti diskriminaci na základě věku. Mimo placenou práci navrhuje jako opatření k aktivnímu stárnutí i zaměření na dobrovolnictví a mezigenerační učení. Mezi další závažná témata řadí zdravotní a sociální péči, prevenci proti nemocem a podporu autonomie ve stáří (Council of the European Union, 2010, s. 4–6).

Evropská unie svými dokumenty následně ovlivňuje strategie vydávané v jednotlivých členských zemích. V České republice se jedná například o *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017*, který své strategické cíle zaměřuje do oblastí: příprava jedinců na jejich vlastní stáří; prodloužení participace na trhu práce; dobrovolnictví; celoživotní učení; ochrana před diskriminací, znevýhodňováním či násilím; kvalitní a bezpečné prostředí pro život; podpora zdraví jedinců a péče o jedince s omezenou soběstačností (MPSV, 2014, s. 6–41).

Z iniciativy Evropské komise byl rok 2012 vyhlášen *Evropským rokem aktivního stárnutí a mezilidské solidarity*. Z tohoto roku pochází mnohá opatření, kterými se Evropská unie snaží apelovat na své členské země, aby se intenzivněji zabývaly tématem stárnutí populace. Základní snahou je nastolit solidaritu mezi věkovými skupinami, zdůraznit přínos seniorů a minimalizovat bariéry, které jim brání v plnohodnotném zapojení do života společnosti. V této souvislosti publikuje v roce 2012 EU první výsledky **Indexu aktivního stárnutí**, který má sloužit jako nástroj pro komparaci úrovně kvality života seniorů mezi jednotlivými členskými zeměmi EU. Hlavním účelem je měřit dané veličiny opakovaně a zaznamenat tak postupný vývoj. Porovnáváním přístupů jednotlivých států k aktivnímu stárnutí má docházet k identifikaci jejich silných i slabých míst. Ta by následně měla sloužit jako východiska pro formulace nových opatření na úrovni vlád jednotlivých států. Snahou Indexu aktivního stárnutí je zjišťovat nejen současnou situaci, ale i potenciál a možnosti seniorů v budoucnosti. K měření se využívá 22 indikátorů ve 4 zkoumaných oblastech: zaměstnanost; zdraví, bezpečí a autonomie; účast na společenském dění a vhodnost prostředí pro aktivní stárnutí (Zaidi a Stanton, 2015, s. 5).

Jako nejdůležitější jsou hodnoceny oblasti zaměstnanosti a participace ve společnosti – je jim přiřazena nejvyšší váha při celkovém sčítání. Následně jsou určovány i váhy pro jednotlivé

indikátory všech čtyř oblastí, například do participace na společenském dění se započítává dobrovolnická aktivita, péče o starší, péče o děti či vnoučata a politická participace. Péči o starší je přiřazena nejvyšší důležitost, naopak politická participace má o několik bodů méně. Třetí nejhodnotnější oblastí je potenciál starších dospělých, ve kterém jsou například indikátory očekávané délky života, vzdělanostní úrovně či využívání ICT. V poslední oblasti zdraví, bezpečí a autonomie nalezneme například indikátory celoživotního učení, míry ohrožení chudobou, fyzického cvičení či nezávislého bydlení (Zaidi, Stanton, 2015, s. 17). Česká republika se v roce 2014 v rámci celoevropského žebříčku umístila na 11. místě, což je druhé nejlepší umístění v rámci postkomunistických zemí hned za 10. Estonskem (Zaidi a Stanton, 2015, s. 18).

Index aktivního stárnutí se potýká s určitými nedostatky. Nejvíce bývá odborníky kritizován za přílišné nadřazování ekonomického faktoru na úkor ostatních determinant, které také zvyšují aktivní zapojení seniora do společnosti. Tento trend může být zapříčiněn tím, že se Index zaměřuje již na věkovou skupinu 55+. Z ostatních nedostatků je artikulována problematická šíře jednotlivých indikátorů, kdy je například fyzická aktivita započítávána pouze v případě, jedná-li se o aktivitu každodenní. Není brán zřetel na handicap některých seniorů a fakt, že i méně častá aktivita je tělu prospěšná. Dále bývá kritizováno, že cílem Indexu je neustálé navyšování všech indikátorů. Nelze očekávat, že v rámci vývoje bude docházet k souměrnému navyšování v jednotlivých oblastech, protože každý senior disponuje jen určitým množstvím času. Nárůst aktivity v jedné oblasti, například dobrovolnictví, nemůže být zároveň doprovázen nárůstem produktivní výdělečné činnosti v zaměstnání (Vidovičová a Petrová Kafková, 2016, s.51–52).

Koncept aktivního stárnutí by měl sloužit k naznačení širě faktorů, které ovlivňují kvalitu života seniorů. Společnost by měla reflektovat specifika stárnoucích jedinců a vytvářet prostředí, ve kterém budou mít senioři možnost se realizovat. Nikoli pouze fyzicky uzpůsobovat prostory, ale i po psychické stránce podporovat seniory k seberealizaci, například prostřednictvím zapojení do nabízených vzdělávacích aktivit. Čevela, Kalvach a Čeledová (2012, s. 128) uvádějí, že „...člověk stárne tak, jak žil.“ Proto by měli lidé o svém stáří a vhodném životním stylu v něm uvažovat již v předchozích etapách svého života. Faktem zůstává, že největší zodpovědnost má každý jedinec sám za sebe. Míra aktivity ve stáří většinou odráží aktivitu v průběhu života.

### 3 Kulturně vzdělávací aktivity

V této kapitole bude nejprve vymezen pojem kultura a představeno jeho propojení s výchovou a vzděláváním. Následně bude pozornost věnována terminologii vzdělávání v kulturní oblasti, které prošlo ve 20. století výrazným vývojem. V současnosti v této oblasti panuje jistá terminologická nejednoznačnost. Dále budou charakterizovány nejvýznamnější instituce, které nabízejí kulturně vzdělávací aktivity. Blíže budou představena muzea, galerie, památníky, památkové objekty, knihovny a kulturní domy. Další část kapitoly bude věnována seniorům a jejich účasti na kulturně vzdělávacích aktivitách. Blíže bude rozpracována motivace k účasti na vzdělávacích akcích, bariéry, které v účasti seniorům brání, a také doporučení pro kulturní instituce k organizaci vzdělávacích kurzů na základě identifikovaných specifíků této cílové skupiny.

*„Kultura by měla být považována za soubor distinktivních duchovních, hmotných, intelektuálních a emocionálních rysů společnosti nebo sociální skupiny, který zahrnuje nejen umění a písemnictví, ale i životní styly, způsoby soužití, hodnotové systémy, tradice a přesvědčení.“* (UNESCO, 2002, s. 4) Termín kultura je velmi vrstevnatý. Z hlediska vědeckého měření se jeví jako nemožné postihnout všechny výše uvedené aspekty. Každá organizace, která se měřením kultury zabývá, využívá svou vlastní metodiku, která vychází z určitých druhů chování, které se s výše uvedenými rysy pojí. Měří spíše kvantitativní data, např. ekonomické ukazatele (výroba zboží a služeb) či sociální ukazatele návštěvnosti jednotlivých kulturních zařízení (UNESCO, 2002, s. 10).

Slovo kultura se odvozuje z latinského slova *colere*, což znamená vzdělávat či pěstovat. Prvotní význam se pojil k pěstování a obdělávání plodin na poli, které vyžaduje péči, aktivní zapojení člověka a využití vlastních zkušeností i vědomostí, které jsou mezi lidmi předávány z generace na generaci. Člověk si prostřednictvím předávání zkušeností postupně podrobil přírodu. Vytvořil si svůj vlastní umělý svět, nezávislý na přírodě (Duffková, Urban a Dubský, 2008, s. 30–31).

Pochopení zákonitostí a pravidel kultury, ve které lidé žijí, jim pomáhá k silnější identifikaci s ní a k postupné enkulturaci, tedy tzv. k vrůstání do kultury. Rozvíjí skrze ni také sami sebe, hledají svou vlastní identitu. Pomocí kultury a jejích tradic je nejen udržována kontinuita dané společnosti, ale zároveň udává jedinci pocit smysluplnosti a napojení na větší celek, kterého je součástí (Duffková, Urban a Dubský, 2008, s. 30–31). Nadto západní společnost zažívá přerod společnosti myšlení na společnost kreativní, tzn. že stále více oceňuje schopnost být inovativní. Právě díky kultuře a neustálému obohacování je jedinec tvořivosti schopný.

„...předpokladem úspěchu v dnešní společnosti není množství našich vědomostí, ale schopnost kreativně myslet a konat.“ (Slušná, 2009, s. 37) Mluví se tedy nejen o sounáležitosti člověka se společností, ale i o jeho aktivním zapojení. Orientace v kulturní oblasti dává jedinci širší rozhled a tím i výhodu na trhu práce.

Jednou ze základních funkcí kultury je funkce výchovná. Už ve starověkém Řecku se používal výraz *paideia*, tedy **výchova**, který byl znakem kulturnosti (Šerák, 2009, s. 139). I v dnešní době slouží výchova k předávání hodnot a norem daných společností prostřednictvím záměrného působení na jedince (Beneš, 2014, s. 16). Dochází tak k oboustrannému ovlivňování **kultury a výchovy** a díky tomu k rozvoji jedince v jeho morálních, emocionálních a intelektuálních hodnotách. V rámci výchovy se společnost přiklání k demokratizaci kultury, díky čemuž se poznatky rozšiřují napříč společností a napříč společenskými vrstvami. Hlavním cílem je vychovat člověka, který jedná v souladu s hodnotami společnosti (Šerák, 2009, s. 139).

Ve spojení s dospělými jedinci je větší důraz přikládán pojmu **vzdělávání**. Na rozdíl od výchovy je vzdělávání vnímáno jako nikdy neukončený proces (Beneš, 2014, s. 17). Palán definuje vzdělávání jako: „Proces uvědomělého a cílevědomého zprostředkování a aktivního utváření a osvojování soustavy vědeckých a technických vědomostí, intelektuálních a praktických dovedností a lidských zkušeností, utváření morálních rysů a osobitých zájmů.“ (Palán, 2002a, nestránkováno). **Vzdělávání a kultura** se propojují v oblasti participace jedince na kultuře společnosti. Vzdělávání v kulturních institucích probíhá trojím způsobem. První typ vzdělávání, tedy autonomní podobu, zažívá jedinec při běžné interakci čistě se základní myšlenkou a informací, kterou má kulturní instituce zprostředkovat. Semiautonomním typem vzdělávání se stává ve chvíli, pokud je informace obohacena o doprovodné materiály či o výklad odborníka. Třetím typem je účast jedince na organizované přednášce, besedě či jiné doprovodné akci (Šerák, 2009, s. 145). Kulturně vzdělávací aktivity zahrnují třetí uvedený způsob vzdělávání. Jsou charakteristické organizovaností a cíleností.

### 3.1 Vývoj terminologie v kulturně vzdělávací oblasti

Terminologie v kulturně vzdělávací oblasti prošla společně s historickým vývojem mnoha změnami. Již v první polovině 19. století se v souvislosti se zvyšováním vzdělanosti a kulturní úrovně obyvatelstva hovoří o **osvětě**. Přelom 19. a 20. století přináší pojmenování této oblasti jako **lidovými**. V následujících letech se oba pojmy využívají mnohdy jako synonyma. Obsah těchto pojmů je vnímán v kontextu aktuálních problémů začátku 20. století. Společnost se změnila na demokratické zřízení a každý její občan nad 18 let věku získal volební právo. Cílem osvěty či lidovýchovy bylo dovzdělat široké vrstvy obyvatelstva v organizaci a působení



nového československého státu, aby měli lidé dostatek informací, než půjdou volit (Šerák, 2016a, s. 54–55). Následný vývoj společnosti vyústil až v propuknutí druhé světové války a lidovýchovné snahy byly zastaveny. Až po válce roku 1945 vychází *Dekret prezidenta republiky č. 130/1945, o státní péči osvětové* a zájem společnosti se obrací zpět k myšlenkám prvorepublikového rozvoje (ČSR, 1945, nestránkováno). U zrodu základních myšlenek dekretu stojí Košický vládní program (1975, s. 34), který si klade za cíl reformaci společnosti a návrat k demokratickým hodnotám. Státně řízená osvěta obyvatelstva měla být základním kamenem a její působnost se měla rozšířit za hranice pouhé občanské výchovy.

Po roce 1948 jsou pojmy osvěta či lidovýchova nahrazeny pojmem **kulturně osvětová činnost**. Vnímána je jako nástroj KSČ k prosazování politických myšlenek. Hlavní směřování společnosti se přiklání k SSSR prostřednictvím výuky marxismu-leninismu. V rámci *Soběslavského plánu kulturně osvětové činnosti*, který byl vydán roku 1950, popisuje Kopecký (1950, s. 7–8) hlavní záměr kulturně osvětové práce: „*S horoucím nadšením jsme oddáni svému poslání: státi v popředí boje proti všem pozůstatkům kapitalismu, ničiti zbytky reakce, potíratí vlivy zahraničních nepřátel, vyhlazovati zradu, porážeti a vymyčovati ve všech oblastech ideologii starého světa a vybojovávati plné vítězství ideologii a kultuře nové, socialistické.*“ Machoninová (1984, s. 22) mluví o kulturně osvětové činnosti ve spojení s kulturní revolucí, politickou aktivizací a působením na široké masy lidí.

*Zákon č. 52/1959, o osvětové činnosti* legislativně vymezuje funkce národních výborů, které plně podléhají KSČ. Národní výbory zastřešují rozvoj kulturního dění a mimo jiné mají v rámci svých pravomocí pečovat i o vzdělávání obyvatel v kulturní oblasti (ČSR, 1959, nestránkováno). Tento zákon je do dnešní doby tím posledním, který se primárně zabýval vzděláváním dospělých.

Později se ustálil termín **kulturně výchovná činnost**. Oproti kulturně osvětové činnosti je více zaměřen na komplexní rozvoj osobnosti, hlavní myšlenkou ale zůstává ideologická a politická aktivizace podle hodnot komunistické výchovy (Machoninová, 1984, s. 46). Společně mají všechny kulturní instituce v té době za cíl „*...obohacovat kulturní život společnosti, kultivovat schopnosti člověka, upevňovat vědecký světový názor a uvědomělou participaci na dalším rozvoji společnosti v duchu marxismu-leninismu.*“ (Beneš, 1981, s. 25) Kulturně výchovná činnost je členěna na oblast mimoškolského vzdělávání dospělých, zájmové umělecké a mimoumělecké činnosti, estetiku, společenská setkávání a další (Vymazal, 1990, s. 14).

**Mimoškolské vzdělávání dospělých** tvoří jednu ze základních složek kulturně výchovné činnosti. Navazuje na školský vzdělávací systém a klade si za cíl vzdělávání širokých vrstev obyvatelstva v praktických, odborných i technických dovednostech (Machoninová, 1984, s. 61). Mimoškolské vzdělávání dospělých je v rámci celé kulturně výchovné oblasti specifické svou organizovaností, zvolenou cílovou skupinou, pevně danými cíli, obsahy a výstupy učení (Vymazal, 1990, s. 14). Uskutečňováno je většinou jako druhotná činnost již vybudovaných místních kulturních zařízení, jako primární činnost klubů či v rámci specializovaných organizací jako je například Socialistická akademie či lidové školy umění. Svou roli hrají i hromadné sdělovací prostředky (Machoninová, 1984, s. 65).

Význam kulturně výchovných aktivit, jako sekundární činnosti kulturních institucí, je představen na příkladu činnosti muzea. Beneš charakterizuje **kulturně výchovné aktivity** muzeí společně se samotným vystavováním sbírek jako činnosti, kterými je zajišťována výchova obyvatelstva (Beneš, 1981, s. 21). Největší procento návštěvnosti muzeí tvoří návštěvy výstav a expozic, jedná se ale většinou o návštěvy jednorázové. Zatímco kulturně výchovné aktivity pomáhají kolem instituce budovat komunitu jejích příznivců, kteří se opakovaně vrací. Díky pořádání těchto akcí se instituce stává kulturním střediskem oblasti. Vytváří vztahy a vazby mezi jednotlivci daného regionu (Beneš, 1981, s. 93). Perspektivy do budoucna směřují k rozvíjení specifík především práce s mládeží (Beneš, 1981, s. 94, 100, 126). Sekundárně se hovoří i o znevýhodněných skupinách, uváděni jsou tělesně postižení a důchodci (Beneš, 1981, s. 126).

Seniorská tematika se v ČSR v oblasti vzdělávání začíná reflektovat na přelomu 70. a 80. let 20. století a je spojena právě s aktivitami na úrovni kulturně výchovné činnosti. Senioři se účastní aktivit místního kulturního zařízení, protože tomu navykli v dřívějších životních etapách. S jejich účastí se také rozvíjí zájem o vzdělávání pracovníků daných kulturních institucí, aby uměli pracovat se specifiky, která tato skupina do vzdělávání přináší (Livečka, 1979, s. 175–176). Za ideální formy vzdělávání seniorů udává Livečka (1979, s. 178–188) tematické večery, besedy a přednášky, vzdělávací kurzy a kroužky, výlety a exkurze aj.

Terminologické zakotvení není pevně stanovené ani v současné době. Na **Slovensku** se používá pojem kulturní či **kulturně-osvětová andragogika**. Toto pojetí vychází z integrálního pojetí andragogiky, kterou formuloval Vladimír Jochman (Krystoň, 2013, nestránkováno). Stěžejní myšlenou integrální andragogiky je celistvé pojmání člověka a determinant na něj působících. Palán (2002b, nestránkováno) definuje toto pojetí andragogiky „*jako všestrannou péči o člověka.*“

**Kulturně-osvětová andragogika** je společně se sociální a profesní andragogikou řazena pod aplikované andragogické disciplíny (Prusáková, 2006, s. 24). Obsahem jejího zkoumání je občanské a zájmové vzdělávání společně s kulturně-výchovnou činností. Důraz je kladen na edukaci v rámci volnočasového vyžití (Prusáková, 2006, s. 26).

Krystoň (2013, nestránkováno) definuje základní specifika kulturně-andragogické aktivity:

- „*volnočasový charakter*
- *dobrovolnost*
- *preferenze vnitřní motivace*
- *vlastní aktivita*
- *otevřenost a širokospektrálnost obsahu, forem a metod*“

V České republice se od pojmu osvěta upouští vzhledem ke konotacím, které slovo získalo za období komunistické diktatury. Kromě pozitivního významu slova totiž bývá společností označována spíše za způsob předávání klamných informací (Šerák, 2009, s. 58). Kulturně vzdělávací aktivity jsou reflektovány v **občanském vzdělávání**, které by mělo vybavit jedince znalostmi dané kultury, aby se uměl orientovat v současné společnosti a vnímal práva a povinnosti, které přicházejí s rolí občana dané země. Snahou je aktivizovat jedince, aby se více podílel na veřejném životě společnosti, aby vstupoval do společenského dialogu, ale také aby rozvíjel svůj potenciál (Dvořáková a Šerák, 2016, s. 118). Častým pojmem je zde i **zájmové vzdělávání**, které vnímá kulturní a estetickou výchovu jako jednu ze svých podoblastí (Šerák, 2009, s. 137–138). Mnohdy není možné jednoznačně rozlišit, kdy se jedná o aktivity zájmového a kdy o aktivity občanského vzdělávání. Tyto dvě oblasti vykazují mnoho styčných témat. Podle Dvořákové a Šeráka (2016, s. 119) jsou jimi například kurzy jazykové, spirituální, technologické, o životním stylu či životním prostředí.

Kromě soukromých subjektů či neziskového sektoru je hlavním koordinátorem kulturně vzdělávacích aktivit stát. Tuto oblast zastřešuje **Ministerstvo kultury ČR**. K rozvoji kulturního života v České republice vydává strategie, ve kterých určuje hlavní témata, která si vytyčilo splnit v následujícím období společně s plánovaným řešením a odpovědností jednotlivých státních složek. Aktuální strategií je *Plán implementace Státní kulturní politiky na léta 2015 – 2020*. Ministerstvo kultury ČR (2015, s. 22–23) terminologicky vymezuje vzdělávání v kulturních institucích jako **zájmové kulturní – mimoumělecké aktivity**. Ač se zaměřuje primárně na cílovou skupinu dětí, mládeže a vzdělavatelů mládeže, i seniorská problematika je v rámci jedné kapitoly rozpracována.

Ministerstva kultury také ustanovuje Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (dále jen "NIPOS"), jehož povinností je podle zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, ve znění pozdějších předpisů shromažďovat data a vytvářet statistiky o kultuře v České republice. Sčítá nejen zařízení pod patronátem Ministerstva kultury ČR, ale také zařízení vlastněná podnikateli, církvemi a dalšími subjekty. Sběr dat probíhá v oblastech: vydavatelské činnosti; výtvarné činnosti; památkových objektů; hudebních těles; veřejných knihoven; galerií; kulturních organizací; muzeí a památníků; divadel a festivalů. Statistická data následně každoročně veřejně publikuje v rámci čtyř tematických oblastí, které jsou shodné s členěním UNESCO. Výsledky slouží Ministerstvu kultury ČR, ČSÚ, dále mezinárodním organizacím jako je UNESCO či Eurostat, a také odborné veřejnosti (NIPOS, 2018c, s. 5). NIPOS používá z hlediska terminologie pojmy jako **kulturně vzdělávací činnost** a **zájmová činnost**. Je patrné, že terminologicky není pojmání této oblasti jednotné.

### 3.2 Vybrané instituce nabízející kulturně vzdělávací aktivity

V této subkapitole budou nejprve stručně představeny jednotlivé kulturní instituce společně s naznačením vývoje jejich návštěvnosti. Pro vymezení kulturně vzdělávací činnosti jednotlivých institucí jsou čerpány informace z NIPOSu, z jeho každoročního statistického šetření. Výsledky, které představuje, ale nejsou vyčerpávající. Výzkumníci z NIPOSu (2018c, s. 7) vysvětlují, že ne všechna kulturní střediska a organizace se do výsledků započítávají. Důvody jsou různé, ať už nekomunikace samotné organizace nebo systémové vyřazení ze sčítání. V rámci let také docházelo ke změnám v metodice šetření. Proto čísla, která jsou v této práci uváděna, jsou spíše ilustrativní. Slouží k naznačení trendů a dlouhodobého vývoje.

Důraz je kladen na největší současné poskytovatele kulturně vzdělávacích aktivit. Ambicí není vytvořit kompletní typologii institucí, protože tato oblast je velmi rozsáhlá. Vyjma níže uvedeným sem spadají také např. divadla, festivaly, hudební soubory, výstavní síně aj.

#### 3.2.1 Muzea, galerie a památníky

Muzea, galerie a památníky tvoří nejrozsáhlejší složku kulturního odkazu. „Základním posláním muzeí je vytvářet a uchovávat věcnou paměť na vývoj společnosti a přírody, jakožto nezastupitelnou součást hmotného i nehmotného kulturního dědictví.“ (NIPOS, 2018a, s. 7) Návštěvnost institucí v této kulturní oblasti patří mezi největší a přispívá k neustálému rozšiřování turismu v Čechách (NIPOS, 2018a, s. 8). Celkově se na území České republiky k roku 2017 nacházelo 477 muzeí, galerií či památníků. Jejich každoroční přírůstek je pozvolný, koresponduje s mírným růstem expozic a výstav. Co se ale návštěvnosti týče, lze

od roku 2010 vidět poměrně rapidní zájem o expozice a výstavy. Čistě z pohledu návštěvnosti jde mezi lety 2010–2017 o nárůst o 43 % (NIPOS, 2018a, s. 9).

Šetření *Životní podmínky* v roce 2015 zjišťovalo specifika návštěvníků kulturních či historických památek včetně muzeí, výstav a galerií. Jednalo se o období návštěv v posledních 12 měsících. Výsledky ukazují, že památky navštěvují častěji ženy než muži (54,9 % vs. 49,1 %), ale celkově lze říci, že se této volnočasové aktivitě věnuje každý druhý oslovený. Důvodem k neúčasti může být nedostatek financí či nezájem o nabízenou aktivitu (ČSÚ, 2016, s. 23). Z hlediska věku je aktivnější skupina 16–29 let, která má návštěvnost 61 %, zatímco skupina 65–74 let 45 %. Lidé s terciárním vzděláním jsou v návštěvách památek dvakrát aktivnější než lidé s nižším vzděláním. Celková návštěvnost za Českou republiku je 52 % a řadíme se s ní nad průměr EU, který je 43 % (Eurostat, 2019a, nestránkováno).

### ***Kulturně vzdělávací činnost muzeí, galerií a památníků:***

V roce 2017 uspořádaly muzea, galerie a památníky 14 851 kulturně vzdělávacích aktivit. Oproti předcházejícím letům je patrný mírný nárůst vzhledem k počtu akcí. Co se návštěvníků týče, obliba tohoto volnočasového vyžití prudce stoupá. V roce 2017 navštívily kulturně vzdělávací akce necelé 2 miliony návštěvníků, což je o 30 % více, než v roce 2013 (NIPOS, 2018a, s. 10).

### **3.2.2 Památkové objekty**

Do skupiny kulturního dědictví vyjma muzeí, galerií a památníků spadají také **památkové objekty**, jako jsou hrady, zámky, kláštery, kostely, zříceniny, mlýny, věže aj. Ty mají vlastní statistické sčítání. Počet památkových objektů každým rokem narůstá a je doprovázen zvýšenou návštěvností. K roku 2017 na území České republiky působilo 318 objektů dané kategorie (NIPOS, 2018a, s. 27–28). Oblíbenost jednotlivých památkových objektů je ovlivněna mnoha faktory, mezi které může patřit i množství pořádaných kulturních akcí či prezentace dané památky v turistických katalozích.

### ***Kulturně vzdělávací činnost památkových objektů:***

Památkové objekty uspořádaly za rok 2017 13 889 kulturně vzdělávacích akcí, mezi které se řadí: divadelní vystoupení, noční prohlídky, samostatné koncerty a výstavy či akce tradiční lidové kultury. Poslední zmiňované zaznamenávají největší nárůst doprovázený i zvýšenou návštěvností. Celkově se všech kulturně vzdělávacích akcí zúčastnilo necelých 4,5 mil. návštěvníků (NIPOS, 2018a, s. 30).

### 3.2.3 Knihovny

**Knihovny** se řadí mezi nejstarší instituce, které zprostředkovávají vědění. Vývoj počtu knihoven na území dnešní České republiky ovlivnil *Zákon č. 430, o knihovnách obecných*, který od r. 1919 zajišťoval zřízení knihovny skoro v každé obci (ČSR, 1919, nestránkováno). Díky tomu dnes knihovny tvoří nejhustší síť kulturních zařízení na našem území. V posledních letech je ale patrný úbytek fyzických návštěv knihoven a přesun uživatelů do on-line prostředí. Vzdálené využívání služeb knihovny, jako je např. vyhledávání v katalogu či rezervace knihy už mnohonásobně přerostlo počet fyzických návštěv knihoven (NIPOS, 2014, s. 27).

Na jedné straně knihoven pozvolna ubývá, společně s nimi ubývají i počty registrovaných čtenářů a počty výpůjček. Zároveň se ale zaznamenává neustálý nárůst návštěvníků knihoven. Ti často nejsou jejich čtenáři, protože to pro využívání mnoha jejich služeb již není nutné (NIPOS, 2018b, s. 9). Příčinou je postupně se měnící struktura služeb knihoven. Knihovnu už její příznivci nenavštěvují jen pro vypůjčení knih. Neustále roste počet kulturních a vzdělávacích akcí, kurzů, workshopů, besed, přednášek, či výstav, které se v rámci prostor knihoven pořádají. Knihovna také nabízí internetové připojení společně s potřebnou technikou, takže se stává významným místem pro získávání informací z on-line prostředí (NIPOS, 2014, s. 19).

#### ***Kulturně vzdělávací činnost knihoven:***

V r. 2017 se uskutečnilo 66 860 kulturních akcí s návštěvností 2,3 mil. návštěvníků a 48 561 vzdělávacích akcí s 1 milionem návštěv. Z hlediska dlouhodobého trendu zažívají v posledních letech prudký nárůst kurzy vzdělávací. Od roku 2013 se jejich počet zdvojnásobil a stejně tak je dvojnásobný i počet účastníků těchto akcí (NIPOS, 2018b, s. 10).

### 3.2.4 Kulturní domy

Před rokem 1989 existovala na území dnešní České republiky rozsáhlá síť kulturních domů, pod jejichž záštitou se pořádaly kulturní a společenské akce. Na jednu stranu měly kulturní domy možnost designovat aktivity podle požadavků obyvatel dané oblasti – kulturní dům se nacházel téměř v každé obci. Na druhou stranu byl jejich chod finančně náročný v poměru k počtu uspořádaných akcí. Po roce 1989 došlo k rozhodnutí uzavřít většinu těchto kulturních zařízení. Obce se ale v následujících letech potýkaly s chybějícími prostory k pořádání akcí, a tak postupně začíná docházet k obnově chodu kulturních domů (Šerák, 2009, s. 105–106). V roce 2017 bylo sečteno celkem 596 kulturních domů, které pořádají vzdělávací, umělecké či mimoumělecké aktivity. Do jejich činnosti se započítávají i další kulturní služby veřejnosti,

mezi které se řadí koncerty, výstavy, soutěže, akce tradiční lidové kultury, kulturní a společenské akce, kina, aj (NIPOS, 2018c, s. 9–10).

### ***Kulturně vzdělávací činnost kulturních domů:***

Co se týče proběhlých kulturních akcí zaměřených na vzdělávací činnost, v roce 2017 se na území České republiky uskutečnilo 830 jednorázových akcí s účastí 25 423 účastníků. Vyjma jednorázové kurzy se pořádaly také kurzy cyklické a těch se uskutečnilo 5 360 s návštěvností 100 635 účastníků. Právě cyklických kurzů meziročně významně přibývá, oproti roku 2013 bylo uspořádáno jednou tolik akcí (NIPOS, 2018c, s. 9–10).

### **3.3 Senioři jako jedna z cílových skupin kulturně vzdělávacích aktivit**

Společnost 21. století se neustále zrychluje a na člověka je kladen stále silnější tlak na výkon. Postupně jsou tím vyčerpávány jeho síly. Kultura nabízí jednu z možností, jak chybějící energii znovu načerpat. Obzvlášť pro seniory, kteří se potýkají s poklesem fyzických sil, může přispět k nastolení potřebné rovnováhy, pomocí které mohou vyrovnávat fyzický úbytek sil aktivní mentální činností.

V současné době vstupují do seniorského věku lidé narození po druhé světové válce, v odborné literatuře označováni jako generace **baby boomers**, která se oproti předcházejícím generacím seniorů liší hned v několika aspektech. Ve společnosti ale přetrvávají stereotypy, které nereflektují neustálý vývoj v čase. Šerák (2009, s. 188) uvádí, že senioři dnešní doby jsou mnohem aktivnější, a to především v oblasti saturování vlastních zájmů. Ve společnosti dochází k fragmentaci vícegeneračních rodin a senioři tak často žijí odděleně od zbytku rodiny. Svě roli prarodiče se tak z hlediska času věnují v menší míře než dříve. Také jsou dnešní senioři movitější, než tomu bylo u předcházejících generací, a mohou si dovolit vkládat do volnočasových aktivit více peněz.

Evropská komise (2018, s. 6) představuje termín **Silver economy**, tzv. stříbrná ekonomika, kterou definuje jako „... *součet všech ekonomických činností, které slouží potřebám lidí ve věku 50 a více let, včetně produktů a služeb, které nakupují přímo, a další ekonomické činnosti, kterou tyto výdaje vytvářejí.*“ Tvrdí, že pokud by Silver economy byla stát, zaujímala by místo třetí největší ekonomiky světa hned za USA a Čínou. Lidé věkové skupiny 50 + neustále navyšují své výdaje mimo jiné i za kulturní a rekreační vyžití. Podle nejnovějších výsledků *Výběrového šetření Životní podmínky* pořádaného Eurostatem (2019b, nestránkováno) uvádějí senioři ve věku 65–74 let finance jako bariéru v účasti na kulturních aktivitách v necelých 6 %, zatímco skupina 16–29 let ve 20 %. Skupina seniorské populace tak začíná mít více

předpokladů k naplnění svého času finančně náročnějšími aktivitami než předcházející generace, a dokonce i více než mladší generace.

Český stát prostřednictvím Ministerstva kultury reflektuje participaci seniorské populace na kulturních aktivitách ve své aktuální strategii *Plán implementace Státní kulturní politiky na léta 2015 – 2020*. Seniory vnímá jako jednu z primárních cílových skupin, ač se v centru jeho pozornosti nacházejí především děti a mládež. Návrhy na inovace ve spojení se seniory jsou prezentovány v oddílu společně s romskou menšinou, dalšími národnostními menšinami a zdravotně postiženými. Společným cílem má být snaha začlenit tyto znevýhodněné skupiny zpět do společnosti (MK ČR, 2015, s. 29–30).

Všeobecně se Plán zmiňuje o dalším vzdělávání například v kontextu neprofesionálního umění, které slouží dospělému jedinci k sociální interakci s lidmi podobných zálib, zajišťuje smysluplné trávení času a jehož prostřednictvím dochází k přenosu tradic, hodnot a postojů (MK ČR, 2015, s. 25). Z hlediska seniorů se zaměřuje na U3V a na rozvoj zájmových kulturních – mimouměleckých aktivit. Do těchto aktivit zařazuje například aktivity knihoven, které jsou díky jejich četnosti výskytu považovány za ideální platformu pro stěžejní úkol dané podoblasti – navyšování nabídky vzdělávacích kurzů. Tuto tezi dokládá požadavkem na vytvoření metodiky, která bude brána jako podklad pro zpracování a realizaci projektů na podporu dostupnosti služeb seniorům. Výsledkem by měla být specializovaná nabídka služeb uzpůsobená specifikům seniorské populace (MK ČR, 2015, s. 30–32). Kromě metodiky pro knihovny vznikla i samostatná metodika pro muzejní vzdělávání, obě byly finančně podpořeny Ministerstvem kultury ČR a publikovány v roce 2016. Blíže jsou představeny v kapitole *3.3.3 Doporučení k organizaci kulturně vzdělávacích akcí pro seniory*.

V následujících podkapitolách je přiblížen průběh tvorby kulturně vzdělávacích aktivit. Nejprve je pozornost směřována k motivaci a bariérám seniorů při účasti na vzdělávání, protože jejich určení je klíčové pro všechny následné fáze výuky. Poté je čerpáno primárně z metodik *Rovný přístup: Knihovna přátelská k seniorům* a *Senioři v muzeu: metodický materiál*. Ty přetavují specifika seniorů do konkrétních opatření, která by kulturně vzdělávací instituce měly v rámci organizace i provedení vzdělávacích akcí reflektovat.

### **3.3.1 Motivace seniorů ke vzdělávání**

Ve vzdělávání dospělých bývá tradičně věnována pozornost motivaci jedince k účasti na vzdělávání. Tuto tematiku rozpracovává například Cyril Houle, Malcom Knowles, Peter Jarvis a další. Zde bude kladen důraz především na konkrétní typy motivací, které jsou



identifikovány ve vztahu k seniorské populaci a představeny budou také charakteristiky lidí, kteří vykazují vyšší motivaci k dalšímu vzdělávání.

V předchozích fázích života bylo učení a vzdělávání pro jedince spojeno se zvyšováním či prohlubováním profesní úrovně, které v seniorském věku ztrácí svou hodnotu (Hartl, 1999, s. 110). Ve spojení se seniorskou populací se hovoří o nárůstu volného času, ve kterém se jedinec může svobodně realizovat co do množství kurzů a rozsahu témat (Špatenková a Smékalová, 2015, s. 72). Na druhou stranu je dnešním trendem celospolečenská snaha udržet seniory v pracovním procesu i po dosažení důchodového věku. Motivace ke zvyšování profesní úrovně či touha po aktualizaci odborných znalostí se proto jeví jako stále aktuální i pro seniory.

Šerák (2009, s. 193–194) určuje za primární hnací sílu seniorů rozvoj témat, zálib a koníčků, které jedince vždy zajímaly, ale v předcházejících životních etapách neměl k jejich rozvoji příležitost. Jako konkrétní typy motivace prezentuje autor potřebu smysluplného vyplnění času svými zájmy; udržení či rozšíření sociálních kontaktů jako prevenci proti izolaci; potřebu tréninku kognitivních schopností k udržování psychické kondice a prevenci proti ztrátě soběstačnosti. Špatenková a Smékalová (2015, s. 74) výše zmíněné doplňují i o zcela nový směr, ve kterém se jedinec může chtít vzdělávat. Beneš (2014, s. 106) vnímá ve spojitosti s rostoucím věkem vyšší touhu po seberealizaci jedince, protože člověk by již neměl být zaměstnán nižšími potřebami, jako je nutnost zajistit potraviny a přístřeší.

Výše uvedené názory jsou potvrzeny výsledky realizovaných výzkumů mezi aktivními seniory. V rámci šetření mezi posluchači Univerzity třetího věku na Masarykově univerzitě se výzkumníci mimo jiné dotazovali na motivaci jedinců k zapojení do U3V. Nejčastější odpovědí, kterou zvolili všichni dotazovaní, byla touha **obohatit své znalosti**. Dále uváděli potřebu **smysluplně vyplnit svůj čas**, chuť **rozšířit si obzory** v jim blízkém tématu, udržovat psychickou i fyzickou kondici, vynahrádit si dřívější nedostatek času na vzdělávání. Svou roli hrála i potřeba sociálního kontaktu a chuť zvýšit své odborné znalosti. Nejméně lidí se na U3V zapsalo kvůli dokladu o absolvování (Adamec, Dan a Hašková, 2010, s. 363). Jiné šetření provedené na U3V Technické Univerzity v Liberci a Univerzity Hradce Králové prokázalo, že se jako nejsilnější motivace pro účastníky jeví **sociální aspekt** akce, tedy možnost setkávat se s lidmi stejné věkové kategorie. Na dalších místech se umístil zisk nových informací či příležitost zabývat se tématem, na které dříve neměli čas (Ondráková, Tauchmanová a Pavlíková, 2012, s. 83).

Primární výzkum, který se zabýval motivací k účasti na dalším vzdělávání, prezentuje ČSÚ. Šetření **Adult Education Survey** (dále jen “AES“) se v České republice konalo v roce 2011 a následně v roce 2016. Respondenty se stali lidé v rozmezí 18–69 let, kteří byli dotazováni na četnost jednotlivých vzdělávacích aktivit v posledním roce. Sběr dat probíhal ve všech členských zemích EU, výsledky je proto možné navzájem porovnávat a díky opakovanému měření lze i zkoumat vývoj v čase. Bohužel ne všechny země měří věkovou populaci až do 69. roku života, protože jednotící rozmezí bylo stanoveno 25–64 let (ČSÚ, 2018a, s. 6). Z tohoto důvodu zde nebude uváděna komparace mezi Českou republikou a ostatními členskými zeměmi EU. Budou zde zmíněna data AES relevantní především pro české seniory za rok 2016.

Z výsledků tohoto šetření lze odvodit, jaké charakteristiky mají lidé, kteří jsou motivováni k účasti na dalším vzdělávání. Jako všeobecně aktivnější vystupují v přístupu k dalšímu (formálnímu a neformálnímu) vzdělávání ženy. Ve zkoumané věkové skupině 65–69 let vycházejí nejen jako reálně aktivnější než muži, ale udávají i vyšší touhu navyšovat počet svých aktivit. V porovnání s mladšími věkovými kategoriemi tvoří ale celá skupina 65–69 let skupinu nejméně aktivní a zároveň i nejméně motivovanou k dalšímu (formálnímu a neformálnímu) vzdělávání. Naprostý nezájem udává 87 % dotázaných ve skupině 65–69 let (ČSÚ, 2018a, s. 42). Zaměstnanci (65–69 let) udávají vyšší míru účasti i motivace ke vzdělávání oproti důchodcům (ČSÚ, 2018a, s. 43). Lze tedy předpokládat, že ve věkové skupině 65–69 let budou mít stále pracující ženy větší motivaci k účasti na dalším vzdělávání než muži v důchodu. Při pohledu na celou zkoumanou populaci, tedy 18–69 let, roste motivace k formálnímu a neformálnímu vzdělávání se snižujícím se věkem, se zvyšujícím se vzděláním, s rostoucím příjmem a se zvyšujícím se hustotou osídlení (ČSÚ, 2018a, s. 76).

Šetření AES se zabývalo i informálním učením, ve kterém se skupina 65–69 let jeví opět jako nejméně motivovaná. 40 % dotázaných se informálního učení za posledních 12 měsíců neúčastnilo. Vycházejí jako nejslabší skupina i ve všech zkoumaných oblastech informálního učení, tj. v učení se od blízkého okolí, učení z ICT, z tištěných materiálů, z návštěvy kulturních a vzdělávacích institucí (ČSÚ, 2018a, s. 79).

Eurostat zastřešuje sběr dat v rámci šetření **Labour Force Survey** (dále jen “LFS“). Zkoumanou populací je věková kategorie 15 +, u které měří 4x ročně zapojení na trhu práce. Kromě demografických, sociálních a ekonomických faktorů měří jako jednu z přidružených oblastí i participaci na formálním a neformálním vzdělávání za poslední měsíc. Oproti AES přistupuje LFS k měření s jinou metodikou, proto se mnohdy výsledky obou šetření rozcházejí

(Dvořáková, 2016, s. 127–128). Při zjišťování výsledků o zapojení seniorské populace do vzdělávání je nejpřesnější měřenou kategorií skupina 55–74 let. Nejnovější zveřejněné výsledky jsou za rok 2018 a dokládají, že průměrné zapojení této skupiny je v rámci EU 5 %. Za Českou republiku jsou prezentována 3,2 % aktivních jedinců. Nacházíme se tak pod průměrem EU. Ženy se v České republice účastní formálního či neformálního vzdělávání více než muži. Za rok 2018 dokládají výsledky 3,5 % u žen a 2,9 % u mužů. Výsledky také ukazují, že s výší formálního vzdělání roste míra zapojení do dalšího vzdělávání. Lidé pouze se základním vzděláním se dalšího vzdělávání účastní pouze v 0,5 %, zatímco lidé s vysokoškolským vzděláním v 8,2 % případů (Eurostat, 2019d, nestránkováno).

### 3.3.2 Bariéry seniorů ve vzdělávání

Obdobně jako motivace jsou i bariéry dospělého jedince k účasti na vzdělávání častým tématem, na které se odborníci zaměřují. Pravděpodobně nejznámější a nejcitovanější koncept představuje Crossová (1981, s. 98–100), která formuluje tři základní oblasti, ve kterých se vyskytují bariéry dospělého jedince ke vzdělávání. Pod **dispoziční bariéry** je řazen subjektivní pohled jedince na jeho možnosti a schopnosti v oblasti vzdělávání. Tyto představy jsou často ovlivněny předchozí zkušeností jedince se vzdělávacím systémem. Svou roli hraje i délka vzdělávání. Čím kratší dobu jedinec ve formálním vzdělávání strávil, tím spíše bude trpět nízkou motivací k dalšímu vzdělávání, bude se obávat náročnosti probírané látky, aj. **Situační bariéry** se mohou objevit ve spojitosti s aktuální životní situací jedince. Mezi nejčastější ve spojení se seniorem bývá uváděna finanční bariéra, fyzická vzdálenost či nedostupnost místa veřejnou dopravou a nedostatek času kvůli péči o člena domácnosti. **Institucionální bariéry** tkví v organizaci pořádané akce. Konkrétní bariéry mohou být např. nevhodnost času, kdy se akce koná, nevhodně zvolené téma a obsah či výběr prostoru k výuce (tamtéž).

Jak již bylo zmíněno, bariéry od Crossové bývají v odborné literatuře vnímány jako výchozí. Někteří autoři přiřazují těmto překážkám jiné názvy či konstruují další tematické bariéry. Například OECD (2005, s. 44) připojuje oblast **informačních bariér**, tedy překážky ke vzdělávání způsobené neznalostí rozsahu nabízených možností. Stejně překážky k zapojení do dalšího vzdělávání rozpracovávají i Špatenková a Smékalová (2015, s. 80–81), které se ale již zaměřují výhradně na seniorskou populaci. Informační bariéry se navíc pojí se schopností seniora umět si vyhledat potřebné informace. V dnešní době vyhledávání vzdělávacích možností probíhá primárně na webových stránkách, a tak i počítačová gramotnost hraje svou roli. Součástí informačních bariér je také nakládání s materiály určenými ke studiu. Pokud jsou

rozesílány pouze elektronickou cestou, ne každý senior k nim získá přístup. Kromě informačních bariér autorky zmiňují situační, psychologické a organizační bariéry, které se obsahově shodují s výše uvedenými situačními, dispozičními a institucionálními překážkami. Navíc definují pátou překážku, kterou jsou **andragogické bariéry**. Ty podle autorek vyplývají z nesprávně zvolených forem a metod práce se seniory, z osobnosti lektora a aktivit, které při výuce volí, ze specifík samotného seniora z pohledu jeho dosavadního vzdělání (obor, úroveň, ...).

Z bariér podle Crossové vycházejí i Rabušicová, Rabušic a Šedřová (2008, s. 105), kteří formulují dvě kategorie podle zdroje překážek. První jsou **bariéry vnitřní**, které autoři nazývají osobnostní. Obsahují strach jedince z možného neúspěchu v dalším vzdělávání či chybějící motivaci ke vzdělávání, která pochází z vlastního přesvědčení o nedostatečné přípravě. Připodobnit by se tato kategorie mohla k dispozičním bariérám. Druhou kategorií jsou **bariéry vnější** neboli situační, do kterých je zařazován nedostatek stimulace od okolí. Jedinec o vzdělávání nejeví zájem, protože mu jeho okolím není prezentováno jako užitečné.

Všemi výše zmíněnými překážkami prostupují bariéry spojené s **involučním procesem stárnutí**. Změny jsou svou intenzitou velmi individuální, záleží na genetických předpokladech, a na způsobu života jedince. Z hlediska schopností jedince ve vztahu ke stárnutí uvádí Hartl (1999, s. 111) jako nejvíce problematickou oblast při učení nelogicky strukturované materiály obsahující mnoho čísel a symbolů, které jsou navíc svou tematikou pro seniora naprosto nové. Nesnáze může senior pociťovat také při nutnosti propojení motoriky se smyslovým vnímáním. Dále mohou seniora mást příliš častá přirovnávání. Ocení, pokud se učivo přizpůsobí jeho dosavadním znalostem. Naopak beze změn či dokonce rozvíjející s vyšším věkem jsou oblasti všeobecného přehledu a slovní zásoby, odborných informací z profesního oboru jedince či zvuková paměť.

Nelze jednoznačně určit, které z těchto bariér jsou vnímány jako nejvýraznější. Podle šetření od Crossové (1981, s. 102) vycházejí jako nejsilnější bariéry situační, a to především nedostatek času či nedostatek peněz. Autorka ale polemizuje nad výsledky. Klade si otázku, zdali tyto nejvýznamněji uváděné překážky ve vzdělávání nejsou pouze zástupné faktory, které lidé uvádějí. V očích společnosti je akceptovatelné, že se člověk nemůže vzdělávat, protože má příliš jiných povinností. Pokud by ale do dotazníku uvedl, že se nevzdělává, protože ho vzdělávání nezajímá, mohl by mít pocit, že jeho upřímnost nebude kladně přijata.

V rámci AES udávali dospělí lidé kategorie 18–69 let nejvýraznější důvod pro neúčast na různých typech dalšího vzdělávání. 68 % dotázaných si myslí, že jejich současné vzdělání jim postačuje. 16 % uvedlo časovou bariéru z osobních důvodů a 8 % nedostatek času kvůli péči o blízkého. S nízkou četností odpovědí následoval finanční aspekt, nevhodný čas konání akce, zdravotní stav a vzdálenost. Při pohledu čistě na seniorskou populaci, tedy věkové rozmezí 65–69 let, udává celých 84 % **nedostatek zájmu** o další vzdělávání, což je nejvyšší procento ze všech zkoumaných věkových skupin. Nejsilnější bariérou je **zdravotní stav** následovaný **nedostatkem času** v souvislosti s rodinnými či osobními důvody (ČSÚ, 2018a, s.78).

Godarová a Beran (2017, s. 36–37) prezentují výsledky šetření, které se zaměřovalo primárně na populaci 60–79 let. Zkoumaná populace je rozdělena do čtyř skupin po pětiletých intervalech. Minimálně s jednou bariérou se potýká 56 % oslovených. **Bariéra zdravotního stavu** nabývá na významu s vyšším věkem. Poslední měřená skupina, 75–79 let, udává tuto bariéru v 49 % případů. Naopak **chybějící volný čas** je největší bariérou pro skupiny 60–64 let a 65–69 let. Shodně je napříč všemi kategoriemi vnímána **finanční bariéra**, která je umocněna, pokud senior bydlí sám. S menší četností se objevila i překážka v podobě nevyhovujícího obsahu aktivit či nespokojenost s jinou akcí v minulosti. Ženy prezentují bariéry častěji než muži. Nejvýraznější překážkou je pro ně nevyhovující zdravotní stav. Muži udávají nedostatek osobního volného času. Očekávané bariéry nedostatku času způsobeného péčí o blízkou osobu, neexistence bezbariérového přístupu, dopravní nedostupnost ani varování z blízkého okolí se neprokázaly jako významné.

Z uvedených výzkumů vyplývá, že s věkem klesá motivace k účasti na dalším vzdělávání. Skupina seniorů nejčastěji ze všech oslovených uvádí, že pro ně další vzdělávání postrádá význam. Bariéra nezájmu je doprovázena překážkami zhoršeného zdravotního stavu, nedostatku času či financí. Naopak motivovaní účastníci vyhledávají nejen zisk nových informací a trénink kognitivních dovedností, ale i prostor pro přátelské setkání.

### 3.3.3 Doporučení k organizaci kulturně vzdělávacích akcí pro seniory

Organizátoři a lektori aktivit pro seniory by výše uvedená specifika měli umět rozpoznat a reflektovat ve své každodenní praxi. V kulturních institucích se o aplikaci seniorských specifíků do oblasti vzdělávání pokoušejí různé metodiky. Ty prezentují konkrétní opatření k organizaci vzdělávacích akcí a vytvářejí tak předlohy, podle kterých se mohou řídit kulturní instituce napříč celým spektrem.

Pod patronátem Ministerstva kultury ČR vznikla v roce 2016 příručka *Rovný přístup: Knihovna přátelská k seniorům*. Ta identifikuje základní specifika seniorské populace a prezentuje návrhy na redesign v devíti segmentech. Snaží se průřezově postihnout všechny aspekty, které by mohly přispět ke snazší orientaci a využívání knihovních služeb seniory. Návrhy spadají například do těchto oblastí: finanční zvýhodnění při využívání služeb; poučený personál; poskytování služeb na dálku; speciální webové rozhraní; prostorové uzpůsobení; nárůst vzdělávacích příležitostí; podpora učení napříč generacemi a efektivní rozšiřování povědomí o nabízených možnostech pro seniory (Mazurová a Houšková, 2016, s. 15–16). Metodické centrum muzejní pedagogiky při Moravském zemském muzeu publikuje ve stejném roce metodiku *Senioři v muzeu: metodický materiál*. Svou strukturou se částečně odlišuje od metodiky knihovnické, mnohá probíraná témata ale nalézají obsahovou shodu. Nejprve se zabývá vymezením základních pojmů a tématem stárnutí populace. Následně prezentuje motivace a bariéry seniorů společně s možnostmi jejich reflexe v organizaci akcí. Dále se věnuje doporučením pro vzdělavatele daných institucí. Práci uzavírá typologie edukačních programů pro seniory, návrhy na způsoby participace seniorů na životě muzeí i možné problémy, které mohou při práci se seniory nastat (Drobný a Šerák, 2016, s. 1–3).

Mazurová a Houšková (2016, s. 38–40) potvrzují narůstající roli knihoven ve sféře neformálního vzdělávání, a to nejen seniorů. Realizaci vzdělávací akce by mělo předcházet zjištění velikosti cílové skupiny v dojezdové vzdálenosti od místa konání a následná identifikace zájmů a přání samotných seniorů ohledně tematického zaměření kurzů. Senioři vnímají vzdělávací akce nejen jako možnost dozvědět se nové informace, ale také jako příležitost k setkání, proto by měl být kladen důraz na vytvoření přátelského prostředí a zařazení diskuzních metod do výuky. Drobný (2016a, s. 25–27) vnímá touhu po sociálním kontaktu jako nejsilnější motivaci seniorů k účasti na muzejních aktivitách. Při výběru konkrétní instituce se senioři často orientují podle společenské prestiže dané instituce a podle doporučení od blízkých.

Z hlediska **organizace akcí** je reflektován zhoršující se zdravotní stav jedinců, který by měl být kompenzován ergonomicky uzpůsobeným prostředím pro výuku (Šerák, 2016b, 17–20). Konkrétním příkladem jsou bezbariérové přístupy na kulturní akce, které nemusí být ani zdaleka samozřejmé (zvláště u starších budov), a které, pokud chybí, se mohou stát zásadní překážkou seniora při rozhodování o účasti na pořádaných akcích. Dále se pozornost zaměřuje na organizaci samotné místnosti, ve které se akce koná. Bezbariérovost by měla být podpořena

existenci stabilizačních prvků, podlaha by měla plnit protiskluzovou funkci a celá místnost by měla být dostatečně osvětlena (Šerák, 2009, s. 194–196).

Mazurová a Houšková (2016, s. 39) doporučují vybrat **lektora**, který bude schopný volit vhodné výukové metody, zajistit prostory a vybavení místnosti a určit čas, který bude seniorům nejvíce vyhovovat. Šerák (2016c, 22–24) nabízí detailnější doporučení. Z hlediska příprav lektora na výuku i následné samotné výuky je doporučováno přistupovat k jedincům individuálně a s úctou, nepodléhat předsudkům a stereotypům o starých lidech, respektovat jejich zvláštnosti. Pro vytvoření komfortní příjemné atmosféry je vhodné představit na začátku akce časový harmonogram, určit pravidla a vyzdvihnout přínos probíraného tématu pro každodenní praxi posluchačů. Při výkladu není vhodné používat příliš složitou terminologii. Ideální je vyjadřovat se jasně, stručně a úsporně. Důležité pasáže je možné několikrát zopakovat a podpořit slovní výklad názornou výukou, vizualizací, aj. Doporučováním je aktivizovat posluchače, doptávat se, podporovat diskuzi mezi účastníky a aktivně jim naslouchat. Důležitým bodem je oceňování účastníků v průběhu i na konci setkání. Výčet doporučení je doplněn i o vhodnou neverbální komunikaci, tedy o úsměv a přiměřený oční kontakt.

V knihovnách a muzeích jsou organizovány buď jednorázové akce či cyklické kurzy. Šerák (2016b, s. 21) v muzejní publikaci doporučuje plánovat spíše kratší cykly, čímž by měla být oslabena časová bariéra kvůli vytíženosti seniorů jinými aktivitami. Mazurová a Houšková (2016, s. 40–43) kladou naopak v rámci aktivit knihoven důraz na rozvoj převážně cyklických kurzů, ve kterých je nejvíce vyzdvihován potenciál Virtuální Univerzity třetího věku. Autorky také doporučují v rámci cyklických kurzů vypracovat podrobný přehled požadavků a podpůrných materiálů, které jsou seniorům v tištěné podobě distribuovány na začátku kurzu. Rozsahem by se kurz měl vejít do 5 přednášek, které by měly být prokládané exkurzemi či výlety, aby byla patrná snaha o pestrost nabídky. Délka trvání jednoho setkání se odhaduje na cca 3 hodiny, které jsou doplněné dostatečnými přestávkami. Zakončení by mělo být sváteční událostí, na kterou budou senioři dlouho a rádi vzpomínat. Doporučuje se zařadit předávání diplomů či certifikátů o absolvování kurzu.

Důležitým prvkem je neustále vylepšování a rozvoj nabízených aktivit, protože i specifika účastníků se s časem vyvíjejí (Mazurová a Houšková, 2016, s. 47). Senioři nemusí tvořit pouze příjemce vzdělávacích akcí, mohou být aktivními tvůrci obsahu či organizátory a poradci při produkci daných aktivit (Mazurová a Houšková, 2016, s. 55). Drobný (2016b, s. 28) uvádí využití potenciálu starých lidí ve formě uspořádání besed s pamětníky či konání mezigeneračních akcí, jako jsou aktivity pro prarodiče a vnoučata.

Kromě metodik, jejichž snahou je vytvořit náměty univerzální pro celou síť daných kulturních institucí, se v posledních letech formulují doporučení pro vzdělávání seniorů na úrovni jednotlivých organizací. Například Elpida, kulturní a vzdělávací centrum pro seniory v Praze, vytvořila **projekt Senior Friendly Teacher**, zkráceně SEFTE. Jedná se o akademii, která je určena současným i budoucím vzdělávatelům, kteří se chtějí specializovat na vzdělávání seniorů. Cílem SEFTE je posílit lektorské dovednosti jedince a předat mu znalosti specifik seniorské populace. Cílovou skupinou tvoří pracovníci kulturních institucí, lektoři a další vzdělavatelé. Součástí kurzu je jak odborná výkladová část, tak praktická část, na které si účastníci vyzkouší vést určitý počet lekcí. Důraz je kladen i na seznámení s možnými zátěžovými situacemi, které mohou ve spojení se specifiky seniorské populace nastat. Kurz je zakončen písemným testem a praktickou ukázkou vedení lekce přímo se seniory (Záborcová, Bartoš, 2018, s. 1–10).



## 4 Senioři a informační gramotnost

„*Informace jsou nyní dostupné kdekoli, mohou být vytvořeny kýmkoli jako obsah vytvořený uživatelem a kdykoli sdíleny miliardám lidí po celém světě*“ (UNESCO, 2013, s. 26).

Informační gramotnost nabývá na důležitosti především díky masivnímu množství informací, které se k lidem v dnešní době dostávají, a to často bez jakýchkoli předchozích filtrů, které by odhalily míru jejich spolehlivosti, pravdivosti a objektivitu. Mnoho z těchto informací pochází z internetu a nejedná se pouze o texty, ale i o grafické či auditivní sdělení – každá forma přitom vyžaduje specifický přístup při hodnocení důvěryhodnosti sdělovaných informací. Celé informační prostředí je stále nepřehlednější a kvalita informací nejistá (ALA, 2000, s. 2).

**Kulturní instituce** by měly zajišťovat nejen volný přístup k počítačům a k internetu, ale zároveň doplňovat tyto služby poradenstvím ohledně základních dovedností práce s ICT. Kromě těchto dvou funkcí je kladen důraz také na funkci třetí, kterou je pořádání vzdělávacích kurzů v oblasti práce s informacemi, které jedinci na internetu nacházejí. Tyto kurzy by měly být zaměřené specificky na jednotlivé cílové skupiny (van Dijk a van Deursen, 2014, s. 126–128). Například veřejným knihovnám vymezuje směrnice *Mezinárodní federace knihovnických sdružení a institucí* (IFLA) funkci nejen šířitele informací prostřednictvím knihovního fondu, ale i pořadatele cílených vzdělávacích akcí a kampaní k rozvoji **informační gramotnosti** svých návštěvníků. Cílem je udržovat dovednosti již nabyté, ale zároveň i posilovat dovednosti v nových oblastech rozvoje jedince (Koontz a Gubbin, 2012, s. 16).

Nejprve bude pozornost zaměřena na vymezení pojmu informační gramotnost a jeho odlišení od původního vnímání pojmu gramotnosti. Představeny budou shodné parametry, které se objevují v jednotlivých definicích informační gramotnosti. Následně budou nastíněny složky informační gramotnosti a výzkumy, které se zabývají (či zabývaly) hodnocením úrovně informační gramotnosti u dospělých jedinců v mezinárodním měřítku. Dále bude kladen důraz na faktory, které ovlivňují úroveň informační gramotnosti u seniorů. Vzhledem k neexistenci uceleného výzkumu na informační gramotnost seniorů jsou prezentovány výsledky zkoumání digitální gramotnosti a gramotnosti mediální.

### 4.1 Vymezení informační gramotnosti

Slovo **gramotnost** vychází z řeckého slova *gramma*, což znamená písmeno. Gramotnost se vymezuje především v kulturách, které disponují psanou komunikační platformou (Duffková, 2017, nestránkováno). „*Gramotnost je základní soubor dovedností (čtení, psaní a počítání) či kompetencí*“ (UNESCO, 2005, s. 158). V nejširší podobě je pojem gramotnost spojován se schopností či dovedností duševní povahy. O plné gramotnosti se v rozvinutých

zemích hovoří nejpozději po skončení 2. sv. války. Gramotnost se stala významným faktorem rozvoje společnosti a stupněm její kulturní úrovně (Duffková, 2017, nestránkováno).

Počátek zrodu pojmu **informační gramotnost** je spojen především se jménem **Paula Zurkowskio**, bývalého prezidenta Asociace informačního průmyslu. Ten jako první definoval informační gramotnost v roce 1974. Jeho pojetí informační gramotnosti spadalo do oblasti pracovního uplatnění člověka. *„Za informačně gramotné považoval jedince připravené používat informační zdroje při práci, kteří se při řešení problému naučili využívat širokou škálu technik a informačních nástrojů, stejně jako primární zdroje“* (Behrens, 1994, s. 310).

Pojem informační gramotnost se ale ve společnosti začíná více reflektovat až v 80. a 90. letech 20. století. Toto období je typické jistým odklonem mezinárodních organizací od snahy o překonání negramotnosti a příklonem k funkci škol jako institucí, které zajišťují rozvoj gramotnosti obyvatel. Do dění vstupují **informační a komunikační technologie** společně s postupnou globalizací. Reakcí na nové směřování společnosti (především na nástup ICT) je sdělení, že je nutné navyšovat schopnosti, dovednosti a znalosti nad rámec pouhého čtení, psaní a počítání (UNESCO, 2005. s. 154).

Dalším impulsem pro rozvoj informační gramotnosti je rok 1996, ve kterém se formuluje spojitost gramotnosti a **konceptu celoživotního učení** (UNESCO, 1997, s. 2). Celoživotní učení má jako své základní stavební kameny znalosti a dovednosti, které tvoří největší bohatství jedince. American Library Association (dále jen “ALA“) hovoří o univerzálnosti informační gramotnosti pro všechna učební prostředí a všechny úrovně vzdělávání. Informační gramotnost je lidem nápomocná při vyhledávání a zpracování informací ke studiu, ale také *„...jim dává příležitost převzít větší zodpovědnost a kontrolu za průběh jejich učení“* (ALA, 2000, s. 2).

Definováním informační gramotnosti se od jejího vzniku zabývá mnoho organizací a institucí. Jedna z nejcitovanějších definicí pochází od ALA z roku 1989. Informační gramotnost v tomto pojetí akcentuje především identifikaci vlastních informačních potřeb, na kterou navazuje samotné hledání, hodnocení a využití vhodných informací. Díky těmto schopnostem je jedinec nejen předurčen k vlastnímu celoživotnímu učení, ale může být nápomocný i ostatním při dosahování vytyčených cílů ve vzdělávání (ALA, 1989, nestránkováno).

Významná je i definice zveřejněná v **Pražské deklaraci**. Pražská deklarace je dokumentem UNESCO, které v roce 2003 uspořádalo mezinárodní setkání expertů v Praze s názvem *Setkání odborníků v oblasti informační gramotnosti*. Více úhlů pohledu bylo zajištěno jednak mezinárodním složením účastníků, jednak i multižánrovostí profesí, které se na nové definici

podílely. Kromě vědeckých pracovníků byli pozváni učitelé, podnikatelé, novináři či lidé pracující ve zdravotnictví (Dombrovská, Landová, Tichá, 2004, s. 16). Definice informační gramotnosti, která z jejich setkání vzešla, se v mnohém shoduje s výše zmíněným pohledem od ALA. Informačně gramotnému jedinci ale připisuje i další rozměr. Vnímá ho ve vztahu k celé společnosti a přisuzuje mu dimenzi aktivního přístupu a účasti na všech jejích složkách (Dombrovská, Landová, 2004, s. 19).

V českém prostředí se studiem a definováním informační gramotnosti zabývá převážně Odborná komise pro informační vzdělávání a informační gramotnost na vysokých školách (dále jen “**Komise IVIG**”). Ta, co se definice týče, hodnotí jako nejzdařilejší pojetí od The Chartered Institute of Library and Information Professionals (dále jen “**CILIP**”), tedy britské knihovnické organizace z roku 2004 (IVIG, 2007, s. 3). „*Informační gramotnost je znalost a uvědomění si, kdy a proč potřebujeme informace, kde je najít a jak je hodnotit, použít a jak je sdělovat etickým způsobem*“ (IVIG, 2007, s. 1). CILIP v roce 2018 vydává redefinovanou verzi informační gramotnosti, které by měla více odpovídat současnému vývoji společnosti. „*Informační gramotnost je schopnost kriticky přemýšlet a provádět vyvážené úsudky o všech informacích, které nacházíme a používáme. Umožňuje nám jako občanům rozvíjet informované názory a plně se angažovat ve společnosti*“ (MacDonald, 2018, nestránkováno).

Z výše uvedených definic lze uvést následující postup práce s informací od Bawdena a Robinsonové (2012, s. 289):

- uvědomím si, že potřebuji informaci
- určím, jaké parametry má daná informace splňovat
- najdu informaci
- zhodnotím kvalitu a objektivitu informace
- zařadím informaci do již známého
- adekvátně informaci využiji

Obdobně jako lze nalézt mnoho způsobů vymezení informační gramotnosti, existuje i více členění jejích vnitřních složek. Struktura informační gramotnosti podle Dombrovské, Landové a Tiché (2004, s. 14), která se nechává inspirovat šetřením **IALS** (popsáno níže společně s dalšími výzkumy), je vymezena takto:

Obrázek 1 – Informační gramotnost – struktura

<b>Funkční gramotnost</b>			
Literární gramotnost	Dokumentová gramotnost	Numerická gramotnost	Jazyková gramotnost
<b>ICT gramotnost</b>			

(Dombrovská, Landová a Tichá, 2004, s. 14)

Z výše uvedeného grafického znázornění vyplývá, že informační gramotnost je v základu gramotnost funkční a ICT gramotnost. Funkční gramotnost se dá dále dělit na podoblasti tvořené literární, dokumentovou, numerickou a jazykovou gramotností.

- **Literární gramotnost** – nalezení informace, její zhodnocení a následné začlenění do dosavadních poznatků
- **Dokumentová gramotnost** – orientace v různých typech dokumentů (například složenky, jízdní řády aj.), vyhledávání a užití relevantních informací
- **Numerická gramotnost** – práce s číselnými údaji – například aplikace matematických operací na zjištěná data
- **Jazyková gramotnost** – ovládání jak mateřského, tak cizího jazyka

**ICT gramotnost** či **digitální gramotnost** – plní funkci základního stavebního kamene, na kterém se formují jednotlivé složky funkční gramotnosti. Informační technologie jsou nástroj, který slouží k šíření informací. Lidé s ICT či digitální gramotností by měli být schopni tento nástroj a informace v něm obsažené efektivně využívat (Dombrovská, Landová, Tichá, 2004, s. 13).

V odborné literatuře existuje mnoho dalších pohledů na informační gramotnost a její složky. Základní myšlenky se příliš neliší, pouze je možné se setkat s rozdílnými názvy jednotlivých částí, s detailnějším či naopak komprimovanějším členěním. Funkční gramotnost bývá například nadřazeným pojmem informační gramotnosti – s tímto členěním v českém prostředí pracoval projekt NIQUES od České školní inspekce (2014 s. 7).

Příkladem jiného typu členění je koncept Global Media and Information Literacy (dále jen “MIL“) od UNESCO, ve kterém je k informační gramotnosti připojena **gramotnost mediální**. Styčné body informační a mediální gramotnosti jsou zdůrazňovány především v nutnosti kriticky nahlížet na obsah sdělení a úlohou informačních technologií, které se stávají

prostředníky k předávání daného obsahu (Grizzle, 2013, s. 48). „*MIL je definován jako soubor kompetencí, které umožňují občanům přístup, získávání, porozumění, vyhodnocování a používání, vytváření a sdílení informací a mediálního obsahu ve všech formátech, a to pomocí různých nástrojů kritickým, etickým a efektivním způsobem účastnit se osobních, profesních a společenských aktivit*“ (UNESCO, 2013, s. 17). UNESCO připisuje **knihovnám, galeriím, muzeím a archívům** nezastupitelnou roli v šíření MIL. Mimo jiné se pracovníci těchto institucí stávají průvodci světem informací. Jejich cílem by mělo být vzdělávat uživatele ke kritickému a etickému přístupu k informacím. Vzhledem k důležitosti jejich práce navrhuje UNESCO posílení jejich odborného vzdělávání, aby byli soustavně dovzděláváni v novinkách, které toto dynamické prostředí neustále přináší (Grizzle, 2013, s. 113).

Do dnešní doby se uskutečnilo několik mezinárodních výzkumů, které si kladly za cíl nejen zjistit úroveň gramotnosti dospělých v dané zemi, ale i identifikovat faktory, které vedou k vysoké gramotnosti v určitých oblastech. IALS, tedy **International Adult Literacy Survey** je prvním výzkumem, který ke zjišťování gramotnosti použil metodu přímého dotazování. Do té doby se gramotnost usuzovala z přidružených indikátorů. Jeho cílem nebylo určit jedincovu gramotnosti či negramotnost v základním pojmu chápání čtení, psaní, počítání, jeho dotazy směřovaly do oblastí využívání informací, které má jedinec k dispozici. Výzkum vycházel primárně z měření úrovně funkční gramotnosti, kterou zjišťoval v oblastech literární, dokumentové a numerické gramotnosti a probíhal ve třech fázích v rozmezí let 1994–1998 pod patronátem OECD a Statistickým úřadem Kanady. Dotazována byla věková skupinu 16–65 let (OECD, 2000, s. 10–11). V rámci svých výsledků prezentoval IALS identifikované faktory, které spolurozhodují o stupni funkční gramotnosti. Jsou jimi: výše dosaženého vzdělání, vzdělání rodičů, rodinné zázemí a druh pracovní a volnočasové aktivity. Do volnočasových aktivit, které pozitivně korelují s úrovní gramotnosti, zařazuje OECD účast na dobrovolnických akcích, čtení a vzdělávání (OECD, 2000, s. 13–15).

Inspiraci od IALS čerpal výzkum **Adult Literacy and Life Skills Survey** (dále jen “ALL“), který byl pořádaný OECD a Statistickým úřadem Kanady ve dvou vlnách v letech 2003–2008. Jeho respondenty byli lidé od 16–65 let (Statistics Canada a OECD, 2011, s. 13). Výzkum studoval životní dovednosti jedince jako indikátor funkční gramotnosti. Důraz byl kladen na způsob získávání dovedností a důvody regrese dovedností již nabytých. Obdobně jako IALS zaměřoval ALL své dotazy do oblasti literární, dokumentové a numerické gramotnosti, navíc ale připojil oblast řešení problémů a nepřímo zkoumanou oblast využívání ICT (Statistics Canada a OECD, 2005, s. 15–16). Výsledky ukazují vzájemně úzce propojené vztahy mezi

úrovni gramotnosti, výši věku, výši vzdělání, rodinným zázemím a pracovními a životními návyky. Se snižující se úrovní gramotnosti v jednotlivých zkoumaných oblastech koreluje horší zdravotní situace jedince, horší schopnost práce s ICT, nižší mzda, vyšší nebezpečí nezaměstnanosti, náročnější přístup k dalšímu vzdělávání a nižší ochota zapojení do společnosti (Statistics Canada a OECD, 2011, s. 235).

Nejaktuálnějším výzkumem je **Programme for the International Assessment of Adult Competencies** (dále jen "PIAAC"), který stále probíhá v gesci OECD. Zjišťování dat je prováděno elektronickým dotazováním lidí ve věkové skupině 16–65 let. První výzkumný cyklus proběhl mezi lety 2011–2017 a v současné době započal druhý cyklus zjišťování, který bude zakončen roku 2022 (OECD, 2019, nestránkováno). Výzkum přejímá asi 60 % zkoumaných oblastí předchozích dvou uvedených, aby byla alespoň částečně zachována návaznost a možnost porovnání (OECD, 2012, s. 16). Zjišťování probíhá v oblastech numerické, literární gramotnosti a ve způsobů řešení problémů v ICT prostředí. Hlavním cílem je identifikovat v těchto třech oblastech klíčové faktory, které ovlivňují úspěšnost jedince v práci, v rodině i ve volném čase. Výsledky mají sloužit k porovnání jednotlivých zemí mezi sebou. Dále mají představit silné a slabé stránky dané země jako podklad pro designování nových veřejných politik, protože existuje předpoklad, že tyto dovednosti lze naučit (Straková a Veselý, 2013, s. 11). Výsledky za všechny měřené země představují jako nejsignifikantnější ve vztahu k výši gramotnosti faktory nižšího věku, vyššího vzdělání a vzdělanostního zázemí rodičů (OECD, 2016, s. 17).

Česká republika dosahuje v porovnání s ostatními měřenými zeměmi nadprůměrné výsledné skóre v numerické gramotnosti. Ze zjišťování dalších dvou oblastí, tedy čtenářské gramotnosti a řešení problémů v ICT, vychází Česká republika jako průměrný stát. Obdobných výsledků bylo dosaženo i v šetření IALS, jehož druhé vlny se Česká republika v roce 1998 zúčastnila. Za posledních 15 let tedy nedošlo k žádnému výraznému posunu (Straková a Veselý, 2013, s. 12).

PIAAC prokázal přímý vztah mezi výši všech tří zkoumaných oblastí a účastí na dalším vzdělávání. S výškou skóre roste nejen pravděpodobnost zapojení jedince do dalšího vzdělávání, ale i četnost s jakou dané aktivity navštěvuje. Měřená gramotnost všeobecně s věkem klesá, proto se zařazení čtenějšího vzdělávání ve skupině 55–65 let jeví jako efektivní způsob, jak zpomalit pokles ve všech třech měřených oblastech (Straková a Veselý, 2013, s. 15, 193).

Sběr dat v rámci druhého kola zjišťování PIAAC se v mnohém shoduje s předcházejícími výsledky. Nadprůměrného výsledku dosáhla Česká republika v nejen v numerické gramotnosti, jak tomu bylo v minulém měření, ale i v literární gramotnosti. V oblasti řešení problémů v ICT vychází Česká republika stále jako průměrný stát (OECD, 2016, s. 22).

#### 4.2 Průzkumy využívání informačních technologií seniory

Předchozí kapitola obsahovala mimo jiné výčet faktorů, které byly v rámci výzkumů IALS, ALL a PIAAC identifikované jako hlavní determinanty ovlivňující míru gramotnosti jedince. Zkoumanou populací jsou v těchto výzkumech lidé do 65 let věku, tudíž pokud setrváme u kategorizace WHO, která udává seniorský věk od 65 věku života, nelze říci, jaká specifika podle těchto výzkumů mají senioři. Nicméně, výsledky těchto výzkumů uvádějí, že s rostoucím věkem klesá míra gramotnosti ve všech měřených oblastech. Lze předpokládat, že tato tendence bude pokračovat, což by znamenalo postupný pokles míry informační gramotnosti společně s nárůstem seniorského věku.

K potvrzení tohoto předpokladu není k dispozici komplexní výzkum, který by se zaměřoval na seniory. Lze ale uvést data k digitální gramotnosti seniorů (vlastnictví informačních technologií seniory, způsoby a frekvence užití ICT, ...) a k mediální gramotnosti. Oba tyto pohledy na schopnosti a dovednosti seniorů, které naznačují jejich možnou úroveň informační gramotnosti seniorů, budou představeny v této kapitole.

S rozvojem informační společnosti dochází ke vzniku dvou odlišných skupin. **Digitální domorodci** jsou ti, kteří se do éry moderních technologií již narodili a už od dětství s ní přicházejí do kontaktu. V procesu socializace jsou konfrontováni s informačními a komunikačními technologiemi na denní bázi. Osvojení těchto technologií je pro ně přirozené a snáze chápou principy, na kterých fungují. Druhou skupinu tvoří tzv **digitální imigranti**, kteří jsou ovlivněni výchovou, ve které virtuální prostor ještě neexistoval. Musí překonávat větší překážky, aby pochopili dnešní svět založený na informačních technologiích. Této skupině hrozí současně významně větší **riziko sociálního vyloučení** (Tomczyk, 2015, s. 91). Právě skupina seniorů bývá nazývána digitálními imigranty. Například van Dijk a van Deursen (2014, s. 129–133) zařazují seniory (v jejich pojetí lidé 55 +) do skupiny znevýhodněných společně s negramotnými, postiženými a migranty.

ČSÚ nabízí v rámci šetření *Senioři v mezinárodním srovnání 2017* výsledky porovnání digitálních dovedností mezi Českou republikou a průměrem naměřeným v ostatních evropských státech. 56 % dotázaných Čechů ve věku 65–74 let uvedlo, že za poslední tři měsíce

nepoužili internet. Průměr EU je lehce nižší, hovoří se o 51 %. Z těch, kteří ve věkové skupině 65-74 let moderní technologie využívají, je 26 % Čechů zařazeno do oddílu nízkých dovedností, 15 % vykazuje znaky základních dovedností a nejvyšší dovednosti mají pouhá 2 % českých obyvatel. V porovnání s průměrem Evropy zaostáváme v podílu pokročilých o 5 % (ČSÚ, 2017, s. 26).

Nejaktuálnější data za Českou republiku z *Výběrového šetření o informačních a komunikačních technologiích v domácnostech a jejich využívání jednotlivci* představují procenta seniorů, lidí 65+, kteří se v roce 2018 zapojili do světa moderních technologií. Alespoň 1x v životě použilo internet 50 % dotázaných seniorů a skoro každý den ho využívá čtvrtina seniorů (ČSÚ, 2019b, s. 4). Faktory, které pozitivně korelují s četností využití ICT jsou nižší věk, vyšší vzdělání a zaměstnanecký status (ČSÚ, 2019b, s. 14). Tomczyk (2015, s. 100–101) doplňuje tento výčet o faktory bydliště v místech s vyšší hustotou osídlení (především ve městech) a v místech, ve kterých existuje možnost zavedení internetového připojení. Dalšími determinantami, které pozitivně ovlivňují přístup k moderním technologiím, je technické přizpůsobení hardwaru s ohledem na specifika seniorské populace, vnitřní motivace jedince, absence strachu z ICT, vyšší příjmy a dostupná pomoc s ICT v rámci rodiny.

Sociálně vyloučení mohou být nejen jedinci, kteří s moderními technologiemi nepřijdou do styku nikdy, ale i ti, kteří se nechtějí učit nad rámec svých dosavadních zkušeností (MPSV, 2015, s. 45–47). Například mezi mladšími generacemi jsou hojně vyhledávané sociální sítě jako komunikační prostředek či sledování videí na platformě Youtube. ČSÚ (2019b, s. 18) uvádí, že mezi nejmladší měřenou věkovou skupinou, tedy 16–24 let, je 97 % jedinců aktivních na sociálních sítích, ale pouhých 8 % lidí nad 65 let věku. Dále ČSÚ uvádí, že Youtube sleduje pouze 7 % seniorů, oproti věkové skupině 16–24 let, která ho sleduje v 86 % (ČSÚ, 2019b, s. 18). Zdaleka ne všichni senioři, kteří deklarují využívání ICT, jsou takto na internetových platformách aktivní, což může vést k neznalosti prostředí mladších generací, která způsobuje nepochopení, nedorozumění vytváří bariéru mezi generacemi.

Při pohledu na volnočasovou komunikaci u seniorů, kteří v posledních 3 měsících použili ICT, je podle ČSÚ (2018d, s. 46) 80 % seniorů aktivních v rámci **e-mailové komunikace**. Internetové platformy určené k telefonování (např. Skype) využívá necelých 30 % oslovených seniorů a sociální sítě pouhých 20 %. Kopecký et al. (2018, s. 9–10) potvrzuje oblibu e-mailové komunikace u seniorů i vzhledem k dalším možnostem využívání ICT. V rámci českého výzkumu *Starci na netu* zvolilo e-mailovou komunikaci 97 % oslovených seniorů. Další místo zaujímá **čtení zpráv**, kterému se věnuje 96 % respondentů. Třetím je **hledání**



**informací** s 95 %. Oslovení senioři se také ve většině případů vyjádřili kladně k nákupům přes **internet** či k hledání v online mapách (Kopecký et al., 2018, s. 9–10). Možnost komunikovat se svými blízkými se tak jeví jako zásadní motivace, kvůli které senioři do prostředí ICT vstupují.

Rozdílů na technické a obsahové úrovni práce s ICT u mladších a starších ročníků identifikují van Dijk a van Deursen (2014, s. 114). Starší dospělí se podle těchto autorů potřebují naučit převážně dovednosti spojené se základní orientací v obsahu nabízeném prostřednictvím moderních technologií. Jako příklad uvádějí práci s různými formáty souborů či s hypertextovými odkazy. Mladší věkové skupiny by tyto základní operace měly mít zvládnuty, dále ale jejich schopnosti nedostačují v kritickém hodnocení obsahu, v porozumění složitějším textům, v orientaci ve velkém množství informací aj (tamtéž). Van Dijk a van Deursen (2014, s. 133) dále uvádějí, že pokud by si senioři osvojili základní dovednosti práce s ICT, mohli by díky svým zkušenostem a vědomostem vykazovat lepší výsledky v hodnocení předkládaných informací než je tomu u mladších ročníků.

Naproti tomu ale český výzkum *Starci na netu* upozorňuje, že senioři jsou nejčastějšími šířiteli poplašných e-mailů či spamů. Do spamů bývají zařazovány pravdivé i nepravdivé informace či například fake news (Kopecký et al., 2018, s. 20). Agentura STEM/MARK provedla v roce 2018 šetření, které se zaměřilo na vztah úrovně mediální gramotnosti mezi jednotlivými věkovými skupinami, pohlavím či výší vzdělání. Výsledky potvrzují zjištění výzkumu *Starci na netu*. Největší skupina osob s nízkou mediální gramotností se nachází v kohortě 60 +. Dále bylo zjištěno, že náchylnější k podlehnutí nepravdivé zprávě jsou ženy a lidé s nižším než maturitním vzděláním (Burianec, 2018, nestránkováno).

O seniorech, jako o skupině, které hrozí sociální vyloučení, hovoří *Strategie digitální gramotnosti ČR na období 2015 až 2020*. Představuje podporu v podobě **sociálního začleňování**, jejímž cílem je nabídnout seniorům možnosti k plnohodnotnému zapojení do všech složek života společnosti. Aby vyšší věk přestal být jednou z identifikovaných bariér v přístupu k ICT (MPSV, 2015, s. 45).

Nižší míru gramotnosti u určitých skupin seniorské populace navrhuje van Dijk a van Deursen (2014, s. 93–101) řešit dvěma způsoby. Jeden apeluje na tvůrce internetového obsahu, kteří by si měli více uvědomovat specifika cílových skupin, na které míří jejich obsah a upravit **design** svých stránek. Konkrétně u seniorů by měla být navigace na webové stránce či internetovém vyhledávači velice intuitivní. Snahou by mělo být omezit hypertextové odkazy,

barevně odlišit ikony, informace sdělovat jasně a přehledně. Druhým způsobem, kterým lze vylepšovat situaci seniorů v oblasti ICT, je podle van Dijka a van Deursena (2014, s. 113–136) poskytovat širší nabídku **vzdělávání** v oblasti digitálních dovedností. Pro seniory není formální vzdělávání příliš vhodné, doporučují spíše neformální vzdělávání a informální učení, při kterých je důležitou složkou vlastní motivace jedince. Ta musí směřovat do oblastí uplatnění nově nabytých vědomostí a dovedností. Zdůrazňována má být využitelnost v rámci vlastního života jedince. Autoři připojují také důležitost podpory seniora v rodině jako silný motivační aspekt.

Podobnou myšlenku ohledně rozšíření vzdělávacích kurzů prezentuje i *Strategie digitální gramotnosti ČR na období 2015 až 2020*. Aby i senioři získali možnost plnohodnotného zapojení do dění dnešní společnosti, je zapotřebí vytvořit prostor, ve kterém budou mít přístup k moderním technologiím a současně budou moci požádat odborníky o radu. Důležitým bodem je artikulovat přínosy práce s ICT, které mohou senioři pociťovat v rámci svého běžného dne (MPSV, 2015, s. 45–47). Formování **vnitřní motivace jedinců** se jeví jako jedna z nejdůležitějších součástí, kterou je nutné zakomponovat do vzdělávání pro seniory v oblasti ICT.

Z těch seniorů, kteří s ICT pracovali nejméně 1x za poslední tři měsíce, uvádí 18 % z nich, že dosáhlo určitých kompetencí v této oblasti vlastním studiem, 10 % se s ICT naučilo pracovat při výkonu zaměstnání, a pouhé 1 % zvolilo účast na organizovaném kurzu (ČSÚ, 2018c, nestránkováno). Tyto výsledky se objevují i ve výzkumu *Starci na netu*, který určil samostudium za nejobvyklejší způsob dosažení dovedností v ICT. Druhou nejčastější odpovědí byla výuka s ICT v zaměstnání. Kurzy počítačové gramotnosti přivedli k ICT pouhá 3 % oslovených seniorů (Kopecký et al., 2018, s. 8). Je otázkou, proč se do organizovaných kurzů zapojuje pouze minimální část seniorské populace. *Strategie digitální gramotnosti ČR na období 2015 až 2020* navrhuje posílit vzdělávací příležitosti v dostupné vzdálenosti od bydliště jedinců (MPSV, 2015, s. 45–47). Jeden z aspektů řešení sociální exkluze spatřuje Strategie (MPSV, 2015, s. 50) v neustálém **rozšiřování nabídky knihoven** či **komunitních center** v oblasti volně přístupných moderních technologií doplněných o pořádání vzdělávacích akcí či případného poradenství při potížích. S tímto návrhem souhlasí i *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017*, který se obrací na knihovny, jako kulturní instituce, které mají potenciál soustavně rozšiřovat základnu svých neformálních vzdělávacích kurzů (MPSV, 2014, s. 16).

## 5 Charakteristika projektu Senioři píší Wikipedii

Kapitola blíže představuje projekt Senioři píší Wikipedii. Nejprve je charakterizována samotná platforma Wikipedie. Následně je přiblížen vznik, cíl a současný stav projektu. Dále jsou formulovány vstupní požadavky na účastníky a varianty kurzů, které mohou navštěvovat. Následně jsou uvedeny vybrané přínosy projektu jak pro Wikipedii, tak i pro samotné seniory.

„*Wikipedie je mnohojazyčná otevřená svobodná encyklopedie*“ (Brož, 2010, s. 7). Slovo vzniklo složením havajského wiki, což znamená rychlý, a slova encyklopedie. Wikipedie je platformou, na kterou může přispívat kdokoli bez ohledu na pohlaví, věk či národnost. Je proto tvořena v mnoha jazycích. Nejvíce hesel je obsaženo v její anglické verzi. Její text je volně přístupný a volně šiřitelný. Tvořit a editovat články lze zdarma, je ale nutné dodržovat pravidlo, že se jedná o encyklopedii. Ta slouží ke shromažďování lidského poznání a nikoli jako prostor pro vlastní reklamu či jinou sebezprezentaci (Brož, 2010, s. 7).

První myšlenky ohledně zapojení českých seniorů jako přispěvatelů do webové encyklopedie Wikipedie byly proneseny 30. listopadu 2013 na 5. české Wikikonferenci prof. Janem Sokolem. Projekt fakticky vznikl založením stránky na Wikipedii dne 19. prosince 2013 a první kurz začal 23. září 2013 v Městské knihovně v Praze po získání grantu od Nadace Wikimedia, kterou je financován doposud (Wikipedie, 2019c, nestránkováno).

Cílem projektu je zaměřit se na opomíjenou skupinu obyvatel – seniory, kteří díky svým znalostem a dostatku volného času mohou přispívat k rozšiřování a ke zkvalitňování článků na Wikipedii. Autoři projektu čerpali inspiraci jak z českého projektu *Studenti píší Wikipedii*, tak také z německé verze projektu zaměřeného na seniory *Silberwissen* (Wikimedia, 2015a, nestránkováno). Při vzniku samotného projektu Senioři píší Wikipedii bylo cílem získat přispěvatele (tzv. wikipedisty), kteří by se zaměřili především na úpravy článků po stránce gramatiky a úprav citací (Sokol, 2013, nestránkováno). V současné době projekt organizuje tři typy vzdělávacích kurzů, ve kterých se senioři učí používat většinu funkcí, které Wikipedie nabízí. Do konce roku 2017 prošlo těmito kurzy 403 účastníků, kteří se podíleli na sepsání či úpravě 4065 článků (Wikipedie, 2018b, nestránkováno). K roku 2019 se zvedl počet účastníků na 449, data o množství editovaných článků ale nejsou zveřejněna, proto níže uvedená tabulka uvádí údaje k roku 2017 (Wikipedie, 2019b, nestránkováno).

Tabulka 1 – Vývoj počtu účastníků projektu a množství vytvořených či rozšířených článků

Rok	Účastníci programu	Nově vytvořené/rozšířené články
2014	70	24
2015	70	180
2016	111	3043
2017	152	818
<b>Celkem</b>	<b>403</b>	<b>4065</b>

(Wikipedie, 2018b, nestránkováno, zpracování Řeháková)

Autoři projektu, kromě prezenčních kurzů, připravili pro zájemce o vlastní studium možností Wikipedie brožuru *Příručka pro začátečníky*, která obsahuje jak seznámení se základy editace, tak i s pokročilejšími funkcemi úprav na Wikipedii (Veselý, 2018, nestránkováno). Nadto je celý projekt poměrně výrazně medializován (především v internetových časopisech, ale také v rádiu a televizi), takže se předpokládá, že se přispěvateli stávají i ti senioři, kteří prezenční kurzy nenavštěvují.

Typičtí účastníci prezenčního kurzu by měli být senioři a měli by mít základní znalost práce s počítačem a s internetem. Také je vyzdvihována potřebná motivace ke sdílení svých znalostí a zkušeností (Wikipedie, 2018a, nestránkováno). Přesnou definici seniora webové stránky projektu neuvádějí. Zařazení do skupiny seniorů se jeví jako volba samotného zájemce o účast na daném projektu. Každý se musí rozhodnout, cítí-li se být potenciálním účastníkem kurzů.

Projekt účastníkům nabízí tři typy kurzů:

- Kurz “Začátečníci“ – probíhá v počtu přibližně pěti až dvanácti účastníků, které provází lektor, zaměstnanec Wikimedia Česká republika. V rámci tohoto kurzu procházejí účastníci šesti setkáními po sto dvaceti minutách. Absolvováním kurzu “Začátečníci“ by měli účastníci získat povědomí o fungování Wikipedie; být schopní založit profil; psát vlastní články a opravovat a doplňovat texty již existující.
- Kurz “Pokročilí“ – zde účastníci z kurzu začátečníci rozšiřují své nabyté poznatky z předcházejícího kurzu. Absolvováním kurzu “Pokročilí“ by měli být účastníci schopni práce s pokročilými funkcemi Wikipedie (např. využití diskuzní stránky či šablony Překlad při překladech z cizích jazyků). Do obou výše zmíněných kurzů je třeba registrace.

- “Wikiklub“ – je určen jak úplným začátečníkům, tak i zkušeným wikipedistům. Jedná se o prostor pro sdílení a diskuzi nad tvorbou textů. Kdokoli potřebuje poradit nebo chce pouze podebatovat o určitém tématu, může navštívit jakékoli setkání. Není nutné se předem registrovat (Wikipedie, 2018a, nestránkováno).

Existence Wikiklubu se pojí s jedním z hlavních cílů projektu, a tím je udržení přispěvatelů – wikipedistů v aktivní roli i po skončení kurzů (Wikipedie, 2018a, nestránkováno). Autoři projektu tím reagují na problém u sesterského projektu Studenti píší Wikipedii, u kterého se výrazně snižuje počet příspěvků u studentů, kteří již kurz absolvovali (Wikimedia, 2015b, nestránkováno). Wikikluby tedy slouží k dlouhodobé spolupráci v rámci komunity wikipedistů. Setkávají se v nich lidé různého věku a různého stupně zkušenosti práce s Wikipedií. Navzájem se obohacují o své znalosti a posilují vzájemný pocit sounáležitosti se skupinou ostatních wikipedistů. Světelská (2017, s. 52–53) na zkoumaném vzorku 195 účastníků ověřila, že opakovaná účast na projektu (například návštěva více než jednoho kurzu či opakovaná účast na Wikiklubu) zvyšuje pravděpodobnost, že daný jedinec bude dlouhodobě aktivním přispěvatelem na Wikipedii, a to až o 80 %.

Kurzy probíhají nejčastěji v knihovnách a seniorských centrech. Z původních kurzů pořádaných pouze v Praze se projekt postupně rozšířil do 14 dalších měst po celé České republice. Účast na kurzech je zdarma (Wikipedie, 2018a, nestránkováno). Lektory jsou zaměstnanci Nadace Wikimedia Česká republika, případně jsou v rámci projektu *Jak učit seniory psát Wikipedii* proškolení jednotliví knihovníci z knihoven, které o spolupráci na projektu projeví zájem (Wikipedie, 2019a, nestránkováno).

Očekává se, že zapojení starší generace do přispívání na online encyklopedii Wikipedii bude prospěšné pro všechny zúčastněné strany. Spojením se seniory by se měla komunita wikipedistů obohatit o nové úhly pohledu, protože současný typický přispěvatel na Wikipedii je muž kolem 30 let věku (Wikipedie, 2019b, nestránkováno). Z dostupných dat empirického šetření Světelské (2017, s. 48) lze potvrdit, že se snaha o rozšiřování typu přispěvatelů alespoň částečně daří naplňovat, neboť ženy se účastní kurzů Senioři píší Wikipedii výrazně častěji než muži. Ze zkoumaného vzorku 157 jedinců, kteří uvedli své pohlaví, bylo 109 žen a jen 48 mužů. Věkové složení bohužel není známo.

Vzájemné učení a kolektivní znalost je pojátkem celé Wikipedie. Dochází tak k propojování jednotlivých generací a ke vzájemnému učení se. Na Wikipedii mezigenerační učení probíhá jak mezi wikipedisty, kteří si navzájem doplňují či upravují články, tak také mezi tvůrci článků

a čtenáři. Na pozvánce k projektu lze nalézt otázku směřující k potenciálním přispěvatelům: „*Nechcete se o své vědomosti a schopnosti podělit se studenty, s mladšími generacemi, které hledají poučení na Wikipedii?*“ (Wikipedie, 2016, nestránkováno) Je otázkou, jakou další motivaci mají lidé, kteří se rozhodnou trávit svůj volný čas přispíváním do Wikipedie. Jemielniak (2014, s. 3–4) tvrdí, že právě sounáležitost a identifikace s komunitou je u všech wikipedistů velmi silná. Jejich motivace tvořit texty je podobná motivaci při hraní online her či při tvoření obsahu na sociálních sítích. Uznání za přidání obsahu nepřichází většinou z vnějšího světa, ale je oceněno členy komunity dané platformy. Kromě určitého statusu ve vnitřních strukturách se sami wikipedisté považují za prestižní komunitu. Jsou spoluzodpovědní za tvorbu informací, kterým následně věří miliony lidí po celém světě.

Z výše uvedených informací vyplývá, že zapojení seniorů do editace Wikipedie může účastníkům nabídnout smysluplnou náplň volného času. Pořádané kurzy by měly rozšířit povědomí starší generace o tak hojně využívaném nástroji, jakým dnes Wikipedie beze sporu je. Kurzy se pro seniory mohou stát místem setkávání, na kterém posílí nejen své sociální dovednosti, ale také zvýší své sebevědomí a pocit užitečnosti. V neposlední řadě mohou účastníci při tvorbě či úpravách článků vstřebávat nové poznatky, trénovat svou mysl a posílit či rozvinout své ICT dovednosti.

## **6 Empirické šetření: Analýza kulturně vzdělávacích specifík účastníků projektu Senioři píší Wikipedii**

V této kapitole bude prezentováno empirické šetření zjišťující kulturně vzdělávací specifika účastníků projektu Senioři píší Wikipedii. Nejprve bude představen výzkumný cíl. Následně bude popsána metodika šetření. Dále bude charakterizován výzkumný vzorek a průběh šetření. Následně budou získaná data analyzována a interpretována. V rámci diskuze bude uvedeno, v jakých oblastech se výsledky tohoto šetření shodují s výsledky již provedených výzkumů na toto téma. Závěrem budou shrnuty zjištěné poznatky.

### **6.1 Cíl empirického šetření**

Cílem empirického šetření je zjistit, zda se kulturně vzdělávací specifika účastníků projektu Senioři píší Wikipedii liší od specifík v dosud provedených výzkumech a studiích o seniorech. Pozornost je zaměřena nejprve na dva aspekty života oslovených seniorů, které navazují na zjištění uvedená v předchozích kapitolách práce. V rámci těchto aspektů jsou představeny dílčí výzkumné otázky:

#### **Participace na vzdělávacích kurzech**

- Navštěvují účastníci kurzu Senioři píší Wikipedii i jiné vzdělávací kurzy?
- Jakou motivaci mají respondenti k zapojení do vzdělávacích aktivit?
- Existují bariéry, které jim brání v intenzivnějším zapojení do vzdělávacích aktivit?
- Kde si zjišťují informace o konání vzdělávacích akcí?

#### **Způsoby a četnost využívání informačních a komunikačních technologií**

- Kolik času tráví u informačních a komunikačních technologií v rámci běžného dne?
- K čemu v rámci běžného dne respondenti používají moderní technologie?

Třetí aspekt je zařazen vzhledem k zaměření zkoumaného vzorku na účastníky kurzu konajícího se ve veřejné knihovně. Blíže k výběru respondentů viz kapitola 6.3 *Výběr respondentů a průběh šetření*.

#### **Účast na kulturních akcích**

- Zúčastňují se respondenti kulturních akcí?
  - Pokud ano, jakých kulturních akcí se zúčastňují?
  - Pokud ne, jaké bariéry jim v účasti brání?
- Je návštěvnost kulturních institucí zvykem z jejich předchozích životních období?

## **6.2 Metodika empirického šetření a technika sběru dat**

Pro tvorbu empirického šetření jsem zvolila kvalitativní techniku sběru dat, která umožňuje hloubkovou orientaci na relativně úzký úsek trávení volného času seniory. Důležité bylo identifikovat postoje, názory a představy respondentů na jednotlivé podoblasti zkoumání.

Šetření probíhalo za pomoci polostrukturovaných rozhovorů. Polostrukturovaná forma zajišťuje základní osnovu, podle které se v každém rozhovoru mohu postupně dotknout všech zamýšlených oblastí a výsledná zjištění lze alespoň částečně porovnávat mezi sebou. Zároveň ale polostrukturovaná forma umožňuje zaměřit pozornost na specifika každého osloveného seniora a pomocí doplňujících otázek proniknout do hloubky daného tématu (Hendl, 2008, s. 174).

Obsahově jsou otázky v rozhovoru zacíleny nejprve na množství a druhy vzdělávacích akcí, které senioři navštívili v posledním roce. V rámci tohoto úseku je kladen důraz také na způsob zjišťování informací o kurzech a na místa, která senioři vnímají jako svá oblíbená při výběru vzdělávacích akcí. Dále je pozornost věnována účasti na kulturních akcích z hlediska četnosti návštěv a oblíbenosti jednotlivých druhů kulturního vyžití. Dalším tématem jsou moderní technologie se zaměřením na způsob a frekvenci jejich využívání. Následuje sekce otázek zaměřená přímo na poznatky a dojmy z účasti na projektu Senioři píší Wikipedii. Závěrečná část rozhovoru je věnována čtyřem specifikačním otázkám, které zkoumají věk, bydliště, vzdělání a povolání respondenta. Vzor rozhovoru je součástí příloh práce.

## **6.3 Výběr respondentů a průběh šetření**

Respondenti byli vybíráni z aktuálních účastníků projektu Senioři píší Wikipedii – konkrétně z kurzů konajících se v Městské knihovně v Praze v průběhu března–dubna 2019. Cílem zaměření se pouze na kurzy v Městské knihovně v Praze bylo co nejvíce specifikovat zkoumanou skupinu. Základní soubor v kurzu “Začátečníci“ činil sedm osob. Setkání v rámci Wikiklubu má vždy rozdílný počet účastníků, neboť vstup na něj je otevřený všem a je omezen pouze kapacitou učebny, která je dvacet míst. Kurz “Pokročilí“ se v daném období nekonal. Ze základního souboru byl nahodilým výběrem sestaven výzkumný vzorek. Oslovování potenciálních respondentů probíhalo ústně přímo při konání daného kurzu. Skupinu respondentů následně činilo sedm vybraných seniorů. Konkrétně bylo pět účastníků z kurzu “Začátečníci“ a dva účastníci z Wikiklubu.

Rozhovory s oslovenými seniory probíhaly individuálně ústní formou v průběhu dubna roku 2019. Délka rozhovoru byla avizována na 30 minut, ale průměrně se pohybovala kolem



45 minut. Rozhovory s respondenty byly nahrávány a následně doslovně přepsány. Všichni respondenti o nahrávání věděli a souhlasili s ním. Svůj souhlas vyjádřili podpisem *Informovaného souhlasu účastníka výzkumu*, jehož vzor je součástí příloh práce. Pro vyhodnocení získaných dat byla zvolena tematická analýza. Po zpracování dat byly nahrávky vymazány a jména respondentů anonymizována uvedením pouze iniciály jejich křestního jména.

#### 6.4 Výsledky šetření – popis a interpretace dat

V následující části práce budou popsána a interpretována získaná data. Podkapitola je členěna do tří tematických částí. V každé části jsou uvedeny parafráze výpovědí respondentů i autentické odpovědi ponechané v doslovné citaci. Celý text je doplněn o interpretace autorky.

Přiblížení jednotlivých účastníků:

**Paní V.** je 75 let a bydlí v Praze. Vystudovala VŠCHT – obor makromolekulární chemie. Pracovala jako výzkumný pracovník např. na Akademii věd České republiky. V současnosti je v důchodu. V rámci univerzity třetího věku (dále jen “U3V“) se zúčastňuje přednášek o egyptologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (dále jen “FF UK“) a Dějin výtvarného umění na Stavební fakultě ČVUT. V nedávné době na obou zmíněných U3V absolvovala i jiné kurzy. Dříve prošla také kurzem kreslení na Fakultě architektury ČVUT.

**Paní H.** je 73 let a bydlí v Praze. Vystudovala střední školu s maturitou a následně dostudovala i elektrotechnickou nástavbu. Pracovala jako administrativní síla v elektrotechnických společnostech. Momentálně má statut důchodce. Už pátým rokem navštěvuje kurz *Práce s Photoshopem* pořádaný U3V na ČVUT, Fakultě elektrotechnické. Navštěvuje také tělocvik v rámci FF UK a dříve se účastnila vycházek programu *Velká Praha*, který má za cíl přiblížit významnou architekturu jednotlivých částí Prahy.

**Paní J.** je 67 let a bydlí v Praze. Má střední odborné vzdělání. Pracovala jako programátorka a posléze jako ICT podpora, nyní je v důchodu. Na Ústavu tělesné výchovy a sportu, který spadá pod ČVUT navštěvuje kurzy ping pongu a kondičního cvičení. Dříve se účastnila sportovních kurzů na VŠE a dále také kurzu *Léčebná síla humoru*. Vše výše zmíněné probíhá pod patronací U3V.

**Paní D.** je 64 let a nebydlí v Praze, ale je zvyklá do Prahy často dojíždět. Na vysoké škole vystudovala obor Tlumočnictví a překladatelství. Působila např. v anglické sekci rozhlasu, následně zastávala post účetní a posléze HR manažera v soukromé firmě. Před odchodem do důchodu pracovala na Velvyslancectví USA v Praze. Ve svém volném čase navštěvuje kurzy

U3V na FF UK, zúčastnila se např. kurzu *Dějiny hudby, Shakespearových her* a kurzu *Mluvit či nemluvit*, který byl o technikách mluvení a výrazových prostředcích. S U3V začala v rámci Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy projektem Vesmír na internetu.

**Paní A.** je 63 let a bydlí v Praze. Vystudovala střední ekonomickou školu a poté pracovala ve státní správě jako administrativní pracovnice. Momentálně je v důchodu. Na U3V navštěvuje převážně kurzy zaměřené na práci s moderními technologiemi, např. kurz *Bezpečně a užitečně na síti aneb senior a internet v digitálním věku*. Mimo U3V je aktivní v kurzech kreslení mandal a v současnosti se chystá do malířského ateliéru na kurz tvorby lapače snů. Zajímá se o alternativní medicínu, konkrétně prošla kurzy léčitele Reiki.

**Panu Z.** je 64 let a nebydlí v Praze. Praha je pro něj ale v dojezdové vzdálenosti. Vystudoval střední průmyslovou školu. V současné době stále pracuje na poloviční úvazku v softwarové firmě. Navštěvuje kurz psychologie na U3V v rámci FF UK, kde také v minulém semestru absolvoval kurz zaměřený na češtinu a kurz *Dojít co nejdál*. Tento kurz představoval informace ze zdravotnictví, práva a dalších oblastí, které účastníkovi pomohou v orientaci v nově nastalé roli seniora.

**Paní E.** je 65 let a uvádí, že bydlí nedaleko Prahy. Vystudovala vysokou školu, konkrétně obor Informační studia a knihovnictví. Stále pracuje na poloviční úvazek jako knihovnice a zároveň je aktivní v projektu Senioři píší Wikipedii, kde byla nejprve účastnicí Wikiklubu a následně se zapojila i jako asistent na kurzech a poté i jako lektor pražských kurzů.

#### **6.4.1 Participace na vzdělávacích kurzech**

Nejprve jsou uvedeny odpovědi respondentů vztahující se k projektu Senioři píší Wikipedii. V době konání rozhovorů navštěvovalo pět respondentů kurz “Začátečníci“ a čtyři z nich se již hlásili na kurz “Pokročilí“. Pátým byl pan Z., který se rozhodl, že bude pokračovat až od října. Jako důvod uvádí přicházející léto a s tím spojené aktivity převážně venku. Tuto myšlenku potvrzuje i paní E. (lektorka kurzů Senioři píší Wikipedii), která uvádí, že pořádají naposledy jarní kurzy a poté až podzimní, protože přes léto bývá o kurzy menší zájem.

Dvě respondentky byly z Wikiklubu. Paní H. prošla všemi nabízenými kurzy. Nejprve se účastnila loni na podzim “Začátečníků“, poté navštěvovala kurz “Pokročilí“ a ráda by navštěvovala i další navazující kurz – žádný se ale nepořádá, takže navštěvuje střeďeční setkání Wikiklubu. Tvrdí, že Wikipedie má rozsáhlé možnosti a nabízí mnoho dalších výzev. Poslední ze sedmi respondentů (paní E.) je také účastnicí Wikiklubu, je zde ale za poradní část. Sama jako asistentka prošla dvěma kurzy pro knihovníky, na kterém se knihovníci učí vést

dané kurzy. V současné době lektoruje kurz “Začátečníci“ v Elpidě, ve vzdělávacím a kulturním centru pro seniory.

Všichni respondenti se o možnosti účastnit se projektu dozvěděli prostřednictvím e-mailu, který jim byl zaslán ze sekretariátu Centra celoživotního vzdělávání Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Stalo se tak díky jejich účasti na Univerzitě třetího věku, kterou FF UK pořádá. Podle paní E. přináší tato propagace pražským kurzům projektu většinu účastníků.

Respondenti se shodují, že je k účasti na kurzu přivedly gramatické chyby a nevhodné stylistické obraty, které v nich viděli v některých publikovaných článcích na Wikipedii. Paní A. říká: *„Přihlásila jsem se, abych opravovala chyby v článcích, to mě baví. Jako ta čeština, aby doopravdy pořád existovala a my jsme jí hodně propagovali, protože to je hezkej, krásnej jazyk. Myslím si, že je škoda nějak to zatráct nebo zapomínat na něj.“* Také je motivovaly momenty, kdy se na Wikipedii pokoušeli nalézt informace a stávalo se, že daná stránka neexistovala, tedy že téma ještě nebylo na Wikipedii zpracováno. Mnohdy byli motivováni zájmem o rozšíření všeobecného povědomí např. o jim známé osobnosti, u které mají pocit, že by si o ní čtenáři Wikipedie měli mít možnost přečíst.

Paní D. shrnuje svou motivaci k účasti takto: *„Člověk zase pozná zajímavý lidi, protože většinou tyhle kurzy přitahují zajímavý lidi. Já považuju Wikipedii za obrovskou projekt, takhle bezplatně poskytovat informace, přijde mi, že to strašně povznáší kulturu toho národa, když máte možnost se na cokoli kdykoli podívat, aniž byste musela až do knihovny kvůli tomu. Takže jsem nějak trošku chtěla přispět. Pokud teda budu mít možnost a síly k rozvoji tohoto projektu. Láká mě vždycky cokoli nového se naučit.“*

Všeobecně jsou respondenti z kurzu “Začátečníci“ nakloněni právě spíše drobnějším editacím, úpravám chyb a formulací a vhodnější stylistické úpravy již vytvořených článků. Napsat vlastní článek se pro ně zatím jeví jako poměrně obtížné. Paní V. říká: *„... i když teda měla jsem i mám velký pochybnosti, jestli mám tady na tohleto talent, na to editování na Wikipedie. Zabere mi to spousta času teď, jak se snažím do toho proniknout. Jsou tady určitá pravidla. Není to žádná legrace napsat dokument a třeba docela mi tak jako šlo editovat určitý malý úsek v už udělaném článku. Teď jak se učíme psát sami články, tak to nevím, jestli mě to bude bavit.“* Paní J. vysvětluje: *„Já jsem si myslela, že to nic není, to člověk přeci má plno knih a že by člověk něco napsal, jenomže teď, jak máme napsat nějakou tu práci, tak ono to fakt není jednoduchý. Jednak aby to trochu vyhovovalo těm pravidlům a potom aby to dávalo hlavu patu, a přitom to bylo stručný ... Já teď obdivuju lidi, kteří do Wikipedie umějí něco napsat a je to stručný, výstižný“*

*a má to potřebný odkazy. “ Paní H. odpovídá: „Když jsem tady absolvovala ten kurz, tak jsem pochopitelně dostala za úkol sepsat článek. Tak jsem se vybičovala k nějakému článku. A druzí wikipedisté my ten článek hrozně sepsuli. Já vím, že je to encyklopedie, ale přeci jenom občas jsem to tam něčím zabarvila, tak oni mi to všechno vyškrtali, ale bylo to poučný ... Psala jsem to určitě s takovým zaujetím, který ten wikipedista nemá mít. Má se od toho oprostit, takže já jsem to proto ještě neopravovala, protože ještě jsem se neoprostila. “*

S editací Wikipedie účastníci pronikají hlouběji do technických způsobů její úpravy. Paní J. na toto téma představuje následující myšlenku: *„Možná že nebudu takovej přínos pro Wikipedii, já, jako vona pro mě. Že se v tom člověk nějak naučí víc hledat nebo že tam prostě půjde nějak víc do hloubky a věci se mu pak tak zázračně spoje a bude mu to chvíli jasné. “*

Na otázku *Jaké změny při přípravě a realizaci kurzu byste díky svým zkušenostem navrhl/a?* většinou odpovídali zdrženlivě a spíše byli náchylní chválit. Objevovali se pouze individuální náměty. Paní H. navštěvuje Wikiklub, který začíná každou středu v pět hodin odpoledne a trvá do osmi hodin. Paní H. zmiňuje, že bývá večer unavená, a že by raději toto setkání navštěvovala v dřívějších odpoledních hodinách. Paní D. spekuluje nad tím, jestli by nebylo vhodnější nechat prostor pro dotazy až na samém konci lekce, ale vzápětí dodává, že pokud se někdo ve výkladu ztratí či na něčem zasekne, je třeba mu pomoci hned. Paní V. by zpomalila tempo. Říká, že především v druhé polovině kurzu, kde se probíraly pokročilejší funkce, by přivítala pomalejší výklad. Pan Z. polemizuje nad možností zařadit do náplně kurzu i témata stylistiky psaní článků a vyhledávání zdrojů informací.

Všeobecně se všichni shodovali na vhodně zvolených lektorech, kteří mají potřebnou trpělivost, jsou milí a dokáží problematiku srozumitelně vysvětlit. Oceňují také možnost doptat se jich během kurzu na individuální problémy či nejasnosti. Dále vyzdvihují přínos tištěné publikace, kterou dostali na první hodině kurzu. Považují za užitečné, že si v ní mohou dohledávat a osvěžovat informace i po skončení dané lekce. Jedná se o publikaci *Příručka pro začátečníky – Senioři píšou Wikipedii*, která je volně dostupná také na webových stránkách projektu. Zároveň z rozhovorů vyplývá, že nikdo z respondentů si danou příručku nepřečetl dříve, než ji na kurzu dostali. Jako důvod uvádějí, že o ní nevěděli. Je tedy otázka, zda by daná příručka neměla být více propagována i mezi těmi seniory, kteří se tohoto programu zatím neúčastní. Z hlediska obsahu by se mohla hodit komukoli, kdo by se jako samouk chtěl do editace Wikipedie zapojit.

### ***Další vzdělávací kurzy***

Všichni oslovení respondenti navštívili alespoň jeden kurz pořádaný Univerzitou třetího věku Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Právě přes tuto organizaci byli také všichni osloveni e-mailovou výzvou, jestli se nechtějí účastnit projektu Senioři píší Wikipedii.

Každý respondent navštěvuje Univerzitu třetího věku minimálně druhým semestrem a z jejich odpovědí vyplývá, že v participaci na tomto typu kurzů plánují pokračovat. Většina respondentů navštěvuje U3V napříč různými univerzitami. Kromě U3V na Univerzitě Karlově (konkrétně na Filozofické fakultě a Fakultě tělesné výchovy a sportu) se v rozhovorech objevovala U3V na ČVUT (konkr. na Stavební fakultě, Fakultě architektury, Fakultě elektrotechnické a na Ústavu tělesné výchovy a sportu) a U3V na VŠE (v rámci Centra tělesné výchovy a sportu).

Mezi oblíbená témata studentů se řadí např. dějiny umění, dějiny hudby, architektura, psychologie, práce s programy na úpravu fotografií, cvičení, rétorika a mnoho dalšího. Konkrétní rozpisy kurzů jsou uvedeny v úvodním popisu jednotlivých respondentů. Z těchto popisů lze vyčíst, že paleta jejich zájmů je poměrně široká. Každý z respondentů tak může obohatit příspěvatelskou základnu Wikipedie jinými specifickými znalostmi.

Další kurzy (mimo výše zmíněné) oslovení senioři příliš nenavštěvují. Na otázku: *Máte nějaké oblíbené místo (knihovnu, seniorské centrum, ...), kam na kurzy chodíte?* většinou odpovídají, že pokud si chtějí vybrat další kurz, snaží se o výběr z kurzů nabízených na některé z U3V. Všichni oslovení respondenti uváděli, že jsou s kurzy spokojeni. Paní J. např. uvádí: *„Já na U3V mám velmi dobré vzpomínky a žiju tím.“* Respondenti jsou tedy relativně věrnými účastníky kurzů pořádaných univerzitami třetího věku a nové kurzy si vybírají spíše na základě jejich nabídek. Pouze paní A. je aktivní ještě v oblasti kurzů alternativní medicíny a v jazykové škole Jipka. Prošla také e-learningovým kurzem kreslení mandal. Paní A. vysvětluje, že: *„to táhne člověka, když pozitivně myslí a je aktivní...a každému to doporučuju, říkám, kdo ještě není třeba v důchodu, tak až půjdete do důchodu, věnujte se prostě tý univerzitě třetího věku a svým aktivitám, protože to pomáhá, posiluje ten organismus.“*

Pro oslovené seniory jsou vzdělávací kurzy příležitostí věnovat se tomu, na co dříve neměli čas. Paní V. říká: *„Můžu se realizovat...Já jsem měla práci, které jsem se musela hodně věnovat...Za mého mládí – já tomu říkám mládí, protože do padesáti je člověk pořád mladý, možná do šedesáti – bylo na prvním místě uživit rodinu a pak teprve nějaký koníčky. Teď najednou se otevřely možnosti. Já říkám, že jsem musela být hrozně hodná, protože mně se plní*

sny. *A je strašně moc příležitostí.*“ Pan Z. uvádí: *„Chtěl jsem se věnovat něčemu, co jsem nikdy nedělal. Chtěl jsem dostat tu informaci od lidí, který si myslím jsou tady dobrý, jsou to špičky. Takže je zajímavý se od nich něco dozvědět. ... Většinou to uměj podat. Nejenom odborně, ale i lidsky.“*

Paní J. komentuje zajímavý aspekt návštěvy kurzů: *„Já, když jsem na VŠE, na tom Humoru, jak jsme chodili, tak to bylo dobrý, ale tam člověk přišel, vedle řekl dobrý den, a tak a pak zase odešel. A vůbec o těch lidech nic nevím. Kdežto tady na VŠE, na Fakultě tělesné výchovy, co jsem chodila na dvouletý kurz, tak oni to dělali tak, že se na podzim jelo do Krkonoš a v létě na kola ... tak to ty lidi víc stmelilo. A byla to taková větší sranda. ... Tohle totiž není můj šálek kávy, chodit sama na přednášky a pak zase sama vdejt.“* Paní J. naráží na důležitost sociálních vztahů, která je často rozhodujícím činitelem při výběru daných kurzů. Kromě nahlížení do vydávaných katalogů a surfování po internetu totiž respondenti uvedli, že velmi důležité jsou pro ně reference o nabízených kurzech od jejich známých. Paní V. uvádí: *„Teď už okruh známých, kteří chodí na Univerzitu třetího věku je pro mě veliký. Takže vlastně si povídáme: Na co chodíš a jaký to tam je? Kdy se mají ty přihlášky podávat?“* Paní D. odpovídá: *„My vlastně chodíme – to jsou moje spolužačky z vysoké školy – takže nás chodí asi šest. Takže více méně se dohadujeme, abychom se shodly na nějakých těch přednáškách. Konzultujeme, koho co zaujalo, pro a proti a pak se většinou shodneme na jednom nebo na dvou kurzech.“* Nejde tedy pouze o obsah, ale i o to, aby daná lekce měla přesah do přátelského setkání.

#### **6.4.2 Způsoby a četnost využívání informačních a komunikačních technologií**

Pro oslovené seniory jsou moderní technologie běžnou součástí jejich života. Většina respondentů ale uvedla, že se snaží netrávit jimi příliš mnoho času. Toto tvrzení se týká například i pana Z., který stále ještě dochází do zaměstnání na poloviční úvazek a práce na počítači je stěžejní součástí jeho pracovní náplně. Proto se rád se ve svém volném čase věnuje hlavně jiným aktivitám. U ostatních se odhady pohybovaly od ¾ hodiny denně až k 2–4 hodinám denně. Dva respondenti uvedli, že se moderním technologiím věnují hodně. Paní E. je také stále zaměstnaná na poloviční úvazek, ale i přesto ve svém volném čase ráda usedá k počítači, kde i několik hodin edituje Wikipedii či si třídí fotky. Paní H. uvedla, že na počítači v současné době stráví až 15 hodin denně, protože píše články na Wikipedii.

Role prarodiče může ovlivňovat způsob trávení času. Může tím být zkrácena doba “volného času“, který senior věnuje svým zájmům – například právě moderním technologiím. Na toto téma jsem se v rámci rozhovoru neptala, ale většina oslovených se k němu i přesto vyjádřila. Paní V. říká: *„Já mám jako priority vnoučata. To jsem kolikrát nešla na ty kurzy, když jsem*

*musela hlídat. Shodný názor má i paní D.: „Mám strašně málo času, protože se k nám po rozvodu přistěhovala dcera se dvěma vnoučkama.“* Paní E. uvádí, že kvůli tomu, že ještě nemá vnoučata, má dostatek času třeba právě na editaci Wikipedie.

Oslovení senioři mají rozsáhlý repertoár způsobů, kterými moderní technologie využívají. Pan Z. vysvětluje: *„Tak internet používám k veškerým informacím v podstatě, bez toho si nedovedu představit život už dneska.“* Mezi způsoby využití se hojně objevovalo psaní e-mailů, hledání informací, čtení novin a aktualit, vyhledávání dopravního spojení, poslech hudby, internetové bankovníctví, sledování filmů, úpravy fotek a videí. Specificky vybočovala paní J., která celý život programuje a paní E., která vlastní webové stránky a k jejich úpravě používá HTML kód.

Respondenti se neshodli v názoru na nákupy přes internet, které polovina oslovených využívá a druhá ne. Další nejednotný názor panuje na sociální sítě. Respondenti zastávají názor, že příliš zasahují do soukromí. Zároveň ale uvádějí důvody, proč skoro všichni mají účty na Facebooku. U paní V. je to kvůli vycházkám v rámci projektu Velká Praha – informace o následujících setkáních se totiž zveřejňují jenom na facebookovém profilu. Paní E. má zase účet na Facebooku, aby viděla obsah, který přidávají její děti. Pan Z. uvádí, že sociální sítě nemá vůbec, ale o jejich zřízení uvažuje: *„Sociální sítě? Do toho jsem se nezapojil, to mě nebere. I když, už jsem taky uvažoval, že si něco pořídím. Některý firmy třeba se prezentují jenom na sociálních sítích. A jinak abych nějak aktivně to využíval, to ne. To nemám potřebu.“* Z odpovědí tedy vyplývá, že ač mají oslovení senioři v sociální sítě spíše nedůvěru, jsou nepřímou nuceni si profily zakládat, protože mnoho informací se dnes prezentuje pouze na sociálních sítích.

Rozhovory o využívání informačních a komunikačních technologií se stáčely spíše k vyzdvihování kladů. Paní V. říká: *„Když chodívám na tu Fakultu architektury, vím, že jsem se bavila aspoň se třemi čtyřmi ženami o tom, že chodím na kurzy počítače, tak ony to absolutně odmítají. Odmítají se něco učit, do toho se nepouštějí, jako mají strach z toho. Nebo vůbec jako to nechťejí, nepatří to do jejich životů. Mě to teda nevadí, naopak, já jsem docela ráda, že můžu trochu srovnat krok s mladou generací.“* a dodává: *„Vyhledáváním po internetu se člověk dozví hodně zajímavostí z různých oborů... Já tomu říkám otevřený svět... i když bych byla stará a nebudu moci cestovat, tak si tam člověk vždycky něco najde.“* Paní A. zmiňuje: *„Když jsem ještě chodila do práce, tak jsme zjišťovali, že je to lepší psací stroj, počítač. A co teď s ním všechno už člověk umí, co jsem se naučila, to je úžasný ... Takovej druhej pomocník nebo společník, řekla bych.“*

Téma, které také samo od sebe v rozhovorech rezonovalo, byl pohled mladší generace na tu starší. Paní A. mluví ve spojitosti s výukou práce na počítači o své rodině, konkrétně o svém synovi, který jí velice podporuje a pomáhá. Mimoto vyzdvihuje: „*Manžel si ze mě dělá legraci, že jsem rodinej ajťák, on vždycky přijde za mnou: hele, něco se nepovedlo. Pojd' sem, pojd' mi pomoci.*“ Naopak paní V. mluví o tom, že s počítačem se musela učit na kurzech, protože rodina ji v tomto ohledu příliš nepodporuje. Říká: „*Nepomáhají mi a docela mě to mrzí. Doba je hrozně uspěchaná a oni jsou taky strašně uspěchaní. Nějak se k tomu dcera nedostane, aby mi poradila, nebo mi poradí tak rychle, že je mi to k ničemu.*“

Na jednu stranu je mladší generace brána za zdatnou v oblasti IT a jsou vyzdvihováni jako ti, kteří jsou schopni rychlého přizpůsobení. Paní V. uvádí: „*Ta mladá generace mých vnuků je tak technicky nadaná, oni prostě jako hrozně rychle dokážou najít, který tlačítka mají zmačknout a nějak nad tím nemusejí jako my starší, přemýšlet.*“ Zároveň se ale objevuje kritika mladší generace a jejího pohledu na starší, kteří se do počítačové doby nenarodili a nemají k počítačům tak blízký vztah. Paní D. komentuje: „*Mně vadí – samozřejmě nesmí člověk zevšeobecňovat, ale – že ta mladá generace trošičku má tendenci na ty starší lidi koukat skrz prsty. ... Hodnotit někoho jenom podle toho, jestli umí někde nějaký já nevím přibližný fejsbůky, vo tom ten život není.*“

Z hlediska záporů se objevovalo (stejně jako u obav ze sociálních sítí), že jsme počítačem sledováni. Paní V. říká: „*Hrozně mi vadí, že mi neustále ten robot, co tam řídí určitý procesy, že mě dává přesný pokyny a napomíná mě. „Nezakrývejte přední čočku. Na téhle stránce už jste byla tolikrát a tolikrát“ ...je to teda narušení soukromí, ale patří to k dnešnímu životu.*“

Z rozhovorů vyplynulo, že kromě paní V. se všichni oslovení počítač naučili používat už při výkonu svého zaměstnání, a tak pro ně v důchodu nepředstavuje bariéru. Paní H. říká: „*Veškerý kurzy o počítačích, který nám nabízeli v práci, tak jsem na ně chodila, když to celé teprve začínalo. Zajímalo mě to. Zatímco ostatní si říkali: já už dožiju. Dožila bych taky, bez počítače, ale jsem moc ráda, že to umím.*“ V současnosti se musí pouze doučovat určité trendy, jako jsou např. výše zmiňované sociální sítě, ke kterým mají spíše rezervovaný vztah, ale přesto alespoň jednu platformu využívají. Sami říkají, že se totiž stává nezbytností ve chvíli, když chce člověk „držet krok s dobou“.



### 6.4.3 Účast na kulturních akcích

Co se návštěvy divadel týče, dva respondenti odpověděli, že do divadel chodí rádi a snaží se chodit často, např. paní A. uvedla, že s manželem navštěvují představení až 7x do roka. U ostatních oslovených se ale vyskytovaly různé bariéry, které uvádějí jako důvod své neúčasti.

Paní E. hovoří o tom, že se divadelních akcí příliš neúčastní, protože nebydlí v Praze. Jako konkrétní bariéru uvádí, že je pro ni příliš složité dostávat se pozdě večer po představení domů. Také dodává, že příliš nemá s kým představení navštěvovat, protože její manžel „na to není“. Paní D. hovoří o finanční a časové nedostupnosti divadel. Paní V. odpovídá: „*Moc mi nezbývá čas, já mám dvě poměrně malá vnoučátka, takže spíš teda jako vařím, hlídám.*“ Paní J. se shoduje s paní H., že současná nabídka je pro ně nevyhovující. Paní J.: „*Mě z toho divadla přijde, že už jsem všechno viděla...ale ne, že bych to fyzicky viděla, ale že to není nic jako nového.*“

Návštěva filmů v kině mezi oslovenými seniory nepatří k příliš oblíbenému způsobu trávení času. Shodují se, že je současná tvorba málokdy zaujme a pokud je film, který by chtěli vidět, tak si počkají, až ho zařadí do televizního vysílání. Jako další bariéry se např. u paní A. objevuje, že kino je na ni příliš hlasitě ozvučené, a že se při sledování necítí komfortně. Paní V. zase oceňuje filmy v televizi, protože má možnost děj pozastavit či si vrátit zajímavé pasáže, což v kině nelze. Říká: „*Já už jsem starší a špatně slyším, tak mě to vyhovuje, protože já si to zastavím, pustím si to pozpátku a slyším to.*“

Výlety po památkách jsou oblíbeným způsobem trávení volného času hned několika respondentů. Paní E. ráda vyjíždí na výlety po všech tuzemských i zahraničních památkách. O svých výletech píše na vlastních webových stránkách. Paní J. se účastní výletů s organizací ARS VIVA, která pořádá zájezdy za památkami s doprovodným odborným výkladem. Podnikla s nimi již tři výlety, z nichž jeden byl do zahraničí. Paní A. jezdí velice ráda, ale převážně pouze po Čechách, protože jí lékaři kvůli zdravotnímu stavu nedoporučili vyjíždět příliš daleko. Paní V. a paní D. navštěvují komentované vycházky po pražských památkách.

Koncerty rádi navštěvují čtyři oslovení respondenti. Pan Z. chodí na rokové koncerty. Paní J., D. a A. chodí s oblibou na koncerty vážné hudby a tu si také i pouštějí doma. Výstavy uváděli dva respondenti, paní E. a paní J. Obě se shodují, že výstavy navštěvují často a s potěšením, ale pouze ty, které se pořádají v Praze.

Všichni respondenti se shodli, že rádi navštěvují knihovny. Paní A. se přihlásila do Městské knihovny v Praze právě ve spojitosti s účastí na projektu Senioři píší Wikipedii, aby měla

podklady pro psaní článků. Jinak ale ostatní respondenti knihovny využívají již dlouho a například paní H. je zapsanou čtenářkou hned ve čtyřech knihovnách. Respondenti také většinou upřednostňují využívání služeb knihoven před koupí knih. Paní E. uvádí: *„Prohlídnu si, co vyšlo, a kdyžtak si to někam poznamenám, že až to knihovna bude mít k půjčení, tak že si to přečtu.“* Paní D. hovoří o tom, že ona spíše knihy daruje do místní knihovny, protože má rozsáhlou domácí knihovnu. Nakupuje pouze odbornou literaturu.

Co se týče témat, která v nabídce kulturního dění chybí, nedošlo mezi respondenty ke konsenzu. Každý má svou oblast zájmu a v té vnímá jiné mezery v nabídce. Paní H. například učí cizince českému jazyku. Lákalo by jí si vylepšit svou schopnost učit a zároveň si i vylepšit svou češtinu. Zatím se jí nepodařilo vhodný kurz najít. Paní D. by se sama ráda vrátila ke hře na housle a přemýšlí, jestli jsou nějaké menší orchestry či kvarteta pro seniory. Celkově ale respondenti uvádějí, že nemají problém vybrat si ze současné nabídky kulturních organizací. Pan Z. říká: *„Všeobecně nabídka kultury, ta je myslím bohatá.“*

Účastníci šetření vzpomínají, že na kulturní akce chodili, už když byli malí. Paní J. uvádí: *„V neděli dopoledne od jedenácti jsme dostali asi tři koruny. Koupili jsme si Eskymo za padesátník a šli jsme do kina na nedělní pohádku před obědem.“* Pan Z. vysvětluje: *„Chodili jsme s rodičema – divadla, kina, výstavy, na všechno jsme chodili. Ne, že by mě to nějak bavilo – jako turistika třeba – chodili jsme na vycházky, na túry, na výlety, radši bysme se třeba koupali tenkrát. I když jsem si říkal, že se tomu věnovat nebudu, tak to ve vás zůstane. A v tom věku, kdy už se můžete rozhodnout, tak se pro to zase rozhodnete.“* Paní A. říká: *„Dřív, když jsme chodili s rodiči, tak jsme chodili každou sobotu do kina a do divadla jsem chodila v rámci Klubu mladého diváka. To jsme absolvovali všechny ty klasiky.“*

Na otázku, jestli jsou sami aktivní součástí kulturních akcí – tedy jestli nějakou spoluorganizují či zpívají ve sboru atd. – odpověděla kladně pouze paní J., která byla v mládí hrála v ochotnickém divadle, ale v současné chvíli už se této aktivitě nevěnuje. Do této kategorie zařazují i paní E., která je asistentkou a lektorkou kurzů v projektu Senioři píše Wikipedii.

## 6.5 Diskuze

Výzkumné šetření si klade za cíl zjistit, zda se kulturně vzdělávací specifika účastníků projektu Senioři píše Wikipedii liší od specifík v dosud provedených výzkumech a v studiích o seniorech. Otázky se soustředily na tři konkrétní oblasti života seniora – na participaci na vzdělávacích kurzech, na způsob a četnost využívání moderních technologií a na účast na kulturních akcích. Na závěr diskuze je pozornost zaměřena na specifika projektu Senioři píše

Wikipedii, který může ovlivňovat složení participantů svou organizací a požadavky na vstupní dovednosti účastníků.

Věk oslovených seniorů se pohybuje v rozmezí 63–75 let. Čtyři z nich bydlí v Praze a tři bydlí nedaleko Prahy. Všichni mají minimálně středoškolské vzdělání s maturitou. Mezi respondenty se nachází šest žen a jeden muž. Obdobná specifika vycházejí i z výzkumu AES, jehož data za Českou republiku prezentuje ČSÚ (2018a, s. 28,54). Neformálního vzdělávání se účastní častěji lidé s vyšším vzděláním, s bydlištěm v oblasti s vyšší hustotou zalidnění a s vyšším příjmem domácnosti (ČSÚ, 2018a, s. 54). Ženy vystupují jako aktivnější (ČSÚ, 2018a, s. 28). Neformálního vzdělávání se účastní celkem 9 % lidí ve věkové kategorii 65–69 let – vyšší věk bohužel nebyl do výzkumu zahrnut, takže nelze porovnat jednotlivé věkové skupiny seniorů mezi sebou navzájem (ČSÚ, 2018a, s. 54). Špatenková a Smékalová (2015, s. 49) ale uvádějí, že aktivnější při účasti na vzdělávacích aktivitách bývají mladší senioři, které definují v rozmezí 65–74 let. S rostoucím věkem se podle autorek motivace ke vzdělávání snižuje. Beneš (2014, s. 112) dodává, že chuť účastnit se dalšího vzdělávání je u seniorů nejvíce ovlivněna jejich předchozí zkušeností se vzděláváním, výší jejich vzdělání a celkovým nastavením jedince – zájmem o politické, kulturní a společenské dění v jeho okolí.

### *Participace na vzdělávacích kurzech*

Respondenti jsou kromě účasti na projektu Senioři píšící Wikipedii aktivní také v docházce na **univerzitu třetího věku**. Kromě dvou z nich, kteří jsou stále částečně výdělečně činní a navštěvují pouze jeden kurz U3V, uvádělo pět zbývajících respondentů minimálně tři navštívené kurzy na U3V v průběhu posledního roku. Každý z nich má zkušenost nejméně se dvěma U3V na různých vysokých školách v Praze. Kromě jedné respondentky se všichni shodli, že při takovém vytížení jim na další vzdělávací aktivity příliš nezbývá čas.

V kontrastu s výše uvedenou aktivitou respondentů je účast na vzdělávacích kurzech mezi seniory spíše ojedinělá. Z hlediska celé seniorské populace se účast např. na univerzitách třetího věku v současnosti pohybuje kolem 3–4 % (EPALE, 2018, nestránkováno). Ti, kteří se na U3V jednou zapíší, bývají věrnými návštěvníky i v budoucnu. Zapisují si mnohdy několik kurzů najednou i na více fakultách zároveň (Drlíková et al., 2011, s. 64).

Mezi **motivaci** k dalšímu vzdělávání respondenti zařazují touhu po zisku nových informací, potřebu společenského setkávání, smysluplné využití volného času či chuť dohnat, na co dříve neměli čas. Stejně druhy motivace uvádějí i Adamec, Dan a Hašková (2010, s. 363), výsledkem

jejich šetření byla ještě tato motivace: snaha o udržení psychické kondice a potvrzení své hodnoty.

Náměty na další vzdělávací akce respondenti vyhledávají na internetu, v tištěných katalozích nebo v rámci rozhovorů se svými blízkými. Právě **doporučení od známých** se jeví jako velmi silný a důvěryhodný zdroj i přes masivní rozvoj informací ve virtuálním prostředí. Obdobně udávají Ondráková, Tauchmanová a Pavlíková (2012, s. 82) doporučení od známých jako nejdůvěryhodnější a nejčastěji využívaný zdroj následovaný informacemi na počítači, v rozhlase či v místním tisku.

### ***Způsoby a četnost využívání informačních a komunikačních technologií***

ICT představují pro všechny oslovené každodenní součást jejich života. Neshodli se ale na četnosti jejich využívání. Odhady se pohybují od ¼ hodiny až po 15 hodin denně. Významný faktor, který uvádějí ve spojitosti s disponibilním časem na vlastní zájmy, bývá **role prarodiče**. Ti, kteří tuto roli zastávají, uvádějí méně času stráveného s ICT. V odborné literatuře se ale mluví spíše o oslabujícím trendu role prarodiče. Šerák (2009, s. 188) uvádí, že senioři dnešní doby jsou mnohem aktivnější než předchozí generace seniorů, a to především v oblasti saturování vlastních zájmů. Ve společnosti dochází k fragmentaci vícegeneračních rodin a senioři tak často žijí odděleně od zbytku rodiny. Své roli prarodiče se tak z hlediska času věnují v menší míře než dříve.

Kromě jedné respondentky se všichni oslovení shodli, že se počítač naučili ovládat již v zaměstnání, a tak pro ně dnes nepředstavuje bariéru. I pocitově mají k moderním technologiím spíše kladný vztah. Výsledky ČSÚ (2019a, s. 12) potvrzují, že napříč věkovými kategoriemi dnes využívá skoro polovina zaměstnanců kancelářské programy (např. řady Microsoft Office) a skoro 40 % uvádí práci se specifickými softwary. Rozpory nastávají při pohledu na výši vzdělání. Pouze přes 6 % zaměstnanců se základním vzděláním využívá kancelářské programy oproti 60 % středoškolsky vzdělaných a 80 % vysokoškolsky vzdělaných.

Všeobecně má polovina lidí 65 + zkušenost s internetem. Čtvrtina z nich zároveň uvádí, že internet využívá téměř denně (ČSÚ, 2019b, s. 4). Svou roli v četnosti užívání internetu hraje výše vzdělání a zaměstnanecký status (ČSÚ, 2019b, s. 14). Mnou oslovení respondenti využívají moderní technologie skoro každý den a jako konkrétní způsoby využití uvádějí např: psaní e-mailů, hledání informací, čtení novin a aktualit, vyhledávání dopravního spojení, poslech hudby, internetové bankovníctví, sledování filmů a úpravy fotografií a videí. Neshodují se pouze ve využívání e-shopů, které polovina zavrhuje a druhá je k nákupům využívá.

Výsledky šetření ČSÚ naznačují, že senioři se příliš nezapojují do využívání **sociálních sítí**. 97 % mladých lidí ve věku 16–24 let je aktivních na sociálních sítích, zatímco senioři 65 + jen v necelých 8 % (ČSÚ, 2019b, s. 18). Tento výsledek se shoduje se spíše negativním náhledem na sociální sítě i od respondentů tohoto šetření. Oslovení senioři částečně poodhalují strach seniorské populace z této komunikační platformy. Uvádějí, že sociální sítě příliš zasahují do soukromí. Oni sami nemají potřebu sdílet zážitky ze svého života, ale všímají si, že určité pro ně důležité informace se přesouvají pouze na tyto komunikační kanály a pokud chtějí zůstat „v obraze“, jsou nuceni ke vstupu do virtuálního prostředí sociálních sítí. Profil alespoň na jedné sociální síti má z tohoto důvodu téměř každý z nich. Tím se výrazně odlišují od většinové seniorské populace.

Velmi důležitým faktorem je při vzdělávání se v oblasti informačních a komunikačních technologií **postoj rodiny i celé společnosti**. Respondenti, kteří vnímají podporu rodiny, se jeví jako jistější při využívání moderních technologií. Z hlediska celé společnosti si senioři všímají stereotypů a předsudků o starších, ač je přisuzují spíše “jiným seniorům“. Sami se s nimi příliš neidentifikují. Tato obranná strategie proti stereotypům a předsudkům byla popsána jako hlavní individuální strategie v kapitole 1.3 *Sociální kontext: stereotypy spojené se stářím, ageismus*.

### ***Účast na kulturních akcích***

Kromě vzdělávání a využívání ICT je patrný zájem respondentů i o oblast **účasti na kulturních akcích**. Každý z oslovených seniorů se věnuje minimálně třem způsobům participace na kulturním dění. Mezi jejich oblíbené způsoby trávení volného času v kulturní oblasti se objevují návštěvy divadel a kin, výlety po památkách, koncerty, výstavy. Všichni oslovení se shodli na oblibě **návštěvy knihoven**. Knihy si raději půjčují než kupují. Trend záliby ve čtení je shodný s většinovou seniorskou populací. Výsledky ČSÚ (2018a, s. 80), ukazují, že každý čtvrtý důchodce přečte 10 a více knih za rok. Čeští senioři-důchodci jsou všeobecně druhou nejméně aktivní skupinou čtenářů. Předstihují je pouze studenti.

Oproti zjištěné aktivitě oslovených respondentů vystupují všeobecné výsledky šetření českých seniorů. Ti zaostávají za většinovou populací ve fyzických návštěvách kulturních institucí a jejich programů (Eurostat, 2019a, nestránkováno). Senioři v průzkumech Eurostatu uvádějí jako častou bariéru právě nedostupnost akcí, a to častěji než mladší generace (Eurostat, 2019b, nestránkováno). Daná “nedostupnost“ ale bohužel není více specifikovaná, proto nelze rozpoznat, v jaké míře se jedná o nevyhovující prostředí, např. bez bezbariérového přístupu, a v jaké míře jde o neexistenci kulturního vyžití poblíž místa bydliště. Horší dostupnost se jako

bariéra objevila i v mém šetření, pouze ale jako individuální odpověď. Shodně byla všemi respondenty identifikována bariéra **nedostatku času**, která je jako jedna z hlavních uváděna i v kapitole 3.3.2 *Bariéry seniorů ve vzdělávání*. Zde je ale vnímána v jiných souvislostech, než je tomu v dané kapitole. Především je tato bariéra způsobena šíří jiných aktivit, které seniory zaměstnávají natolik, že nejsou schopni účasti na dalších možnostech kulturního vyžití. Jejich motivace se jeví jako vyšší než jaký je jejich disponibilní čas.

Podrobnější výsledky ukazují, že kulturních aktivit se častěji účastní **ženy, lidé s vyšším vzděláním a aktivnější jedinci** (Eurostat, 2019c, nestránkováno). Vzhledem ke specifickým respondentů mého šetření jsou například právě oni potenciálními účastníky těchto akcí. Silnou motivaci k účasti lze částečně připisovat dobrým zkušenostem s jinými kulturními akcemi či, jak naznačují výsledky šetření, tak i **tradici** navštěvovat nějaký typ kulturní akce již v předchozích životních fázích. Všichni oslovení respondenti se shodli, že jako děti navštěvovali dané akce buď se svými rodiči, nebo byli zapsáni do volnočasového kroužku např. Klubu mladého diváka. Důležitost kultury jako rodinné tradice popisuje Šerák (2009, s. 48–50), který tvrdí, že vývoj kulturních a vzdělávacích potřeb je silně ovlivněn naším okolím, nejvíce rodinou. Na vznik a stabilizaci kulturních potřeb má vliv celkové vnímání kultury a její místo v žebříčku rodinných hodnot. Neopomenutelnou součástí je i finanční situace rodiny a její vzdělanostní úroveň.

Z výše uvedených specifíků respondentů je patrné, že účastníci projektu *Senioři píší Wikipedii* nejsou představiteli většinové seniorské populace. Svým přístupem k aktivnímu využívání volného času by mohli být zařazeni spíše k účastníkům U3V či účastníkům jiných vzdělávacích aktivit. Lze uvažovat, jestli by schopnost práce s ICT mohla tvořit specifikum, které by odlišovalo respondenty mého empirického šetření od jiných skupin aktivních seniorů, například od skupiny účastníků U3V. Na dané téma bohužel zatím neexistuje dostatečné množství výzkumů, ve kterých by byla uváděna data ohledně schopnosti práce s ICT u návštěvníků U3V.

### ***Organizace projektu Senioři píší Wikipedii***

K identifikaci důvodu, proč všichni respondenti tohoto šetření umějí pracovat s ICT, se obracím na informace uvedené v kapitole 5 *Charakteristika projektu Senioři píší Wikipedii*. Je zde uveden fakt, že od uchazeče o účast v projektu se očekává základní znalost práce s počítačem a s internetem (Wikipedie, 2018a, nestránkováno). Tento požadavek může představovat bariéru

nejen pro člověka, který s počítačem neumí, ale i ti, kteří ho ovládají, mohou pochybovat o svých schopnostech a nezapojit se kvůli nedostatečné sebedůvěře.

Součástí projektu je i kurz, který si klade za cíl **mezigenerační setkávání a učení** – Wikiklub (Wikipedie, 2018a, nestránkováno). Právě zde by mohla probíhat spolupráce mezi zkušeným wikipedistou a seniorem, který má o svých IT schopnostech pochybnosti, ale má požadované znalosti, které chce prostřednictvím Wikipedie předat. Zůstává ale otázkou, jak tyto seniory motivovat, aby se do projektu zapojili.

Dalším výrazným tématem je **propagace kurzu**. Předpokládala jsem, že účastníci kurzu Senioři píše Wikipedii budou na tento kurz přicházet z jiných vzdělávacích aktivit, které pořádá Městská knihovna v Praze (spolupřadatel projektu). Výsledky šetření ale ukazují, že se skoro všichni o kurzech dozvěděli díky své účasti na Univerzitě třetího věku Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Vystává otázka, zdali lze vyvodit vztah mezi návštěvou kurzů Univerzity třetího věku a kurzy Senioři píše Wikipedii. Mohli bychom usoudit, že U3V přitahuje aktivní lidi, kteří mají vzdělání zařazeno vysoko na svém žebříčku hodnot, a proto jsou otevření příležitosti dále se vzdělávat, např. právě v oblasti editace Wikipedie. Situace může být ale taková, že propagace přes FF UK je tou nejviditelnější, a že se jiní senioři o pořádaných kurzech nedozvědí. Svou roli může hrát zaměření mého šetření pouze na pražský kurz. Je otázkou, jaké výchozí body by uváděli účastníci kurzů pořádaných v jiných městech České republiky. Vnímám to jako příležitost pro navazující šetření, které by se zaměřovalo na účastníky ve všech kurzech projektu, které se v tuzemsku konají a zkoumalo by způsoby propagace, které projekt využívá v daných lokalitách.

Významným pozitivem projektu je fakt, že kurzy, které původně začínaly v Praze, se dnes **rozšiřují do dalších velkých měst** po České republice (Wikipedie, 2018a, nestránkováno). Stále ale mohou existovat senioři, pro které dojíždění do nejbližšího většího města může představovat nepřekonatelnou bariéru. Veselý (2018, nestránkováno) zmiňuje, že i pro tyto případy publikovala Wikipedie brožuru *Příručka pro začátečníky*, kterou mají senioři možnost pročíst online. Jistým způsobem to oslabuje i možnou bariéru zdravotního stavu. Příručka je ale dostupná pouze v e-verzi a je tím pádem skryta lidem, kteří informační a komunikační technologie nevyužívají.

Dalším pozitivním specifickým kurzu je jejich **bezplatnost** (Wikipedie, 2018a, nestránkováno). Tím se eliminuje možná finanční bariéra. Autoři projektu také myslí na dostatečnou

individualizaci. Při většině kurzů je přítomný i druhý lektor, který se snaží účastníkům pomáhat s případnými nejasnostmi.

Jsem si vědoma jistých limitací, které se s provedeným šetřením pojí. Zjištěné výsledky slouží k odhalení určitých tendencí, které se u této specifické skupiny seniorů mohou vyskytovat. Jde ale pouze o souhrn a nástin individuálních úsudků jednotlivců. Šetření by mohlo sloužit jako podklad pro navazující výzkum, který by rozšířil zkoumaný vzorek na všechny účastníky projektu Senioři píší Wikipedii a ověřoval by mnou identifikovaná specifika.

## **6.6 Souhrn výsledků**

Cílem empirického šetření bylo zjistit, zda se kulturně vzdělávací specifika účastníků projektu Senioři píší Wikipedii liší od specifík v již provedených výzkumech a v teoretických podkladech o seniorech. Pozornost byla věnována třem aspektům života respondentů, a to: participaci na vzdělávacích kurzech, způsobu a četnosti využívání ICT a účasti na kulturních akcích.

Respondenti se nacházejí ve věkovém rozmezí 63–75 let. Disponují minimálně středoškolským vzděláním s maturitou. Převážně žijí v Praze či v dojezdové vzdálenosti od ní. Kromě kurzu Senioři píší Wikipedii je jejich majoritní vzdělávací aktivitou návštěva univerzity třetího věku. Většina z nich uvádí minimálně tři navštívené kurzy na U3V v průběhu posledního roku. Mezi hlavní motivace k účasti na vzdělávacích aktivitách se řadí potřeba poznat nové lidi, přispět k něčemu smysluplnému, chuť dohnat, na co dříve neměli čas či potřeba naučit se něco nového. Rádi by navštěvovali i další kurzy, ale bariérou je zde především nedostatek času způsobený jejich aktivitou v jiných oblastech.

Informační a komunikační technologie tvoří běžnou součást náplně dne oslovených seniorů. Respondenti k nim zaujímají převážně kladný vztah. Využívají je ke komunikaci (psaní e-mailů), k vyhledávání informací (čtení novin a aktualit, vyhledávání dopravního spojení), k placení (internetové bankovníctví) i k zábavě (poslech hudby, sledování filmů, úpravy fotek a videí). Výjimku tvoří e-shopy a sociální sítě, na které jsou názory respondentů nejednotné či rozporuplné. Většina oslovených se s moderními technologiemi naučila pracovat již v zaměstnání a dnes se vzdělávají pouze v současných trendech.

Oslovení senioři se dále vyjadřovali k participaci na kulturních aktivitách. Zmiňovali návštěvu divadel, kin, koncertů, výstav, a výlety po památkách. Nejčastější aktivitou byla všemi respondenty uvedena návštěva knihoven společně s četbou knih. Každý respondent je aktivní minimálně ve třech typech uvedených aktivit. S návštěvou kulturních institucí mají oslovení



senioři zkušenosti již ze svého dětství. Občas se objevovaly individuální bariéry účasti: nedostatek času společně se špatnou dostupností (např. pokud se akce konají večer), finanční náročnost, zdravotní stav či nevyhovující nabídka kulturních organizací.

V rámci porovnání s běžnou seniorskou populací se účastníci projektu Senioři píšící Wikipedii jeví jako velmi specifická skupina, která je vysoce aktivní a pokud uvádí nějakou společnou bariéru, je jí překážka v podobě nedostatku času. Ta ale paradoxně často plyne z jejich velké vytíženosti v jiných volnočasových aktivitách.

Jako jednu z možných příčin rozporů mezi aktivní seniorskou populací a účastníky kurzů Senioři píšící Wikipedii jsem nastínila schopnost práce s ICT. Na potvrzení tohoto předpokladu by ale bylo nutné provést rozsáhlejší empirické šetření jak mezi účastníky kurzů Senioři píšící Wikipedii, tak současně i mezi návštěvníky U3V. Následně jsem se zamýšlela nad způsobem organizace projektu z hlediska případných bariér a možnostmi jejich překonávání.

## 7 Závěr

S postupným stárnutím společnosti přicházejí výzvy a příležitosti k uspokojení potřeb a zájmů seniorské populace. Nabídka vzdělávacích možností se rozšiřuje společně s poptávkou po těchto aktivitách. Kulturní instituce v České republice se díky již vybudované husté síti a stále se zvyšující návštěvnosti jeví jako ideální pro pořádání vzdělávacích akcí. V posledních letech jsou vydávány metodiky, které by měly identifikovat seniorská specifika a ta přetavit do konkrétních doporučení k realizaci kulturně vzdělávacích akcí.

Cílem práce bylo analyzovat kulturně vzdělávací specifika seniorů s ohledem na úroveň jejich informační gramotnosti. V rámci kvalitativního empirického šetření se pozornost zaměřila na účastníky projektu Senioři píší Wikipedii. Pomocí polostrukturovaných rozhovorů jsem zjišťovala, zda se specifika účastníků tohoto projektu liší od specifík zjištěných v dosud provedených výzkumech a studiích o seniorech. Dílčí cíle práce se zabývají třemi aspekty života jedince, a to participací na vzdělávacích kurzech, způsobem a četností využívání informačních a komunikačních technologií a účastí na kulturních akcích.

Nejprve jsem vymezila základní pojmy stáří a stárnutí a upozornila na postupné stárnutí společnosti. Následně jsem se zaměřila na koncept aktivního stáří, který se snaží vytvořit komplexní soubor determinant ovlivňujících kvalitu života jedince. Třetí kapitola charakterizuje kulturně vzdělávací činnosti. Naznačen je vývoj obsahu i samotného názvu kulturně vzdělávacích aktivit. Pozornost této kapitoly se následně soustřeďuje na identifikaci motivací, bariér a s nimi souvisejících specifík seniorů k účasti na kulturně vzdělávacích akcích. V rámci navazující kapitoly jsem se zaměřila nejprve na definici informační gramotnosti a poté na specifika seniorské populace, která vykazuje vysokou míru schopnosti práce s ICT, ale zaostává v kritickém hodnocení informací, které jsou prostřednictvím ICT prezentovány. Snahou o zlepšení daného stavu jsou pověřeny knihovny a další kulturní instituce, které by měly téma informační gramotnosti zařazovat do svých neformálních vzdělávacích aktivit. V další kapitole je popsán projekt Senioři píší Wikipedii, který bezplatně vzdělává seniory v oblasti editace internetové encyklopedie Wikipedie.

Z empirického šetření vycházejí specifika účastníků projektu Senioři píší Wikipedii. Oproti výsledkům výzkumů uskutečněných na celé seniorské populaci vystupují respondenti jako vysoce aktivní jak v oblasti vzdělávání, tak i v participaci na kulturním životě společnosti. Faktory, které bývají připisovány aktivním seniorům, a které se shodují i s faktory oslovených seniorů jsou: ženské pohlaví, nižší seniorský věk, bydliště v oblasti s hustším osídlením

a minimálně středoškolské vzdělání s maturitou. U návštěvy kulturních akcí se objevuje determinanta návštěvy daných zařízení jako tradice z dřívějších životních etap.

Výsledky šetření dále představují fakt, že všichni respondenti umí pracovat s ICT. Většina se s těmito technologiemi naučila pracovat již v zaměstnání. V současnosti své schopnosti dále prohlubují, v čemž cítí podporu svého blízkého okolí. Všimají si stereotypů a předsudků vůči starým lidem, které ve společnosti rezonují, zároveň se ale nevnímají jako jejich adresáti.

Rozdílná specifika aktivních seniorů oproti seniorům, kteří se stali respondenty mého šetření, se nepodařilo nalézt. Naznačila jsem možnou odlišnost v přístupu k ICT – mnozí senioři, kteří se účastní vzdělávacích kurzů, nemusí současně ovládat práci s ICT. Z hlediska aktivních seniorů ale neexistují dostatečná reprezentativní data, která by tuto myšlenku podpořila. Navrhuji zkoumat tuto oblast v rámci návazných šetření, která by porovnávala schopnost práce s ICT například u návštěvníků U3V a účastníků projektu Senioři píší Wikipedii.

## 8 Soupis bibliografických citací

ADAMEC, Petr, Jiří DAN a Barbora HAŠKOVÁ. Přínos Univerzit třetího věku ke kvalitě života seniorů. In: ŘEHULKA, Evžen. *Škola a zdraví pro 21. století. Výchova ke zdraví: souvislosti a inspirace* [online]. Brno: MUNI PRESS, 2010 [cit. 2019-06-07]. Dostupné z: [http://www.ped.muni.cz/z21/knihy/2010/26/26/texty/cze/adamec\\_dan\\_haskova\\_c.pdf](http://www.ped.muni.cz/z21/knihy/2010/26/26/texty/cze/adamec_dan_haskova_c.pdf).

ALA. *Presidential Committee on Information Literacy: Final Report* [online]. Washington, D.C.: Association of College & Research Libraries, 1989 [cit. 2019-06-29]. Dostupné z: <http://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/presidential>.

ALA. *Information Literacy Competency Standards for Higher Education* [online]. Chicago: Association of College & Research Libraries, 2000 [cit. 2019-06-29]. Dostupné z: <https://alair.ala.org/bitstream/handle/11213/7668/ACRL%20Information%20Literacy%20Competency%20Standards%20for%20Higher%20Education.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

BAWDEN, David a Lyn ROBINSON. *Introduction to Information Science*. London: Face Publishing, 2012. ISBN 978-1-85604-810-1.

BEHRENS, Shirley J. A Conceptual Analysis and Historical Overview of Information Literacy. *College and Research Libraries* [online]. 1994, 55(4), s. 309–322 [cit. 2019-06-29]. Dostupné z: <https://crl.acrl.org/index.php/crl/article/view/14902/16348>.

BENEŠ, Josef. *Kulturně výchovná činnost muzeí: 1. díl - část textová*. Praha: SPN, 1981. ISBN neuvedeno.

BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4824-5.

BROŽ, Petr. *Wikipedie: průvodce na cestě za informacemi*. Kralice na Hané: Computer Media, 2010. ISBN 978-80-7402-062-9.

BURIANEC, Jan. *Mediální gramotnost je v Česku nízká – pouze čtvrtina dospělé populace v ní dosahuje uspokojivé úrovně* [online]. STEM/MARK, 2018 [cit. 2019-06-30]. Dostupné z: <https://www.stemmark.cz/medialni-gramotnost-je-v-cesku-nizka-pouze-ctvrtina-dospele-populace-v-ni-dosahuje-uspokojive-urovne/>.

COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. *Council conclusions on Active Ageing* [online]. Luxembourg: 2010 [cit. 2019-07-10]. Dostupné z: [https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms\\_Data/docs/pressdata/en/lisa/114968.pdf](https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/lisa/114968.pdf).

CROSS, K. Patricia. Why Adults Participate – and Why Not. In: CROSS, K. Patricia. *Adults as Learners. Increasing participation and facilitating learning*. San Francisco: Jossey-Bass, 1981. ISBN 0-87589-491-7.

ČELEDOVÁ, Libuše, Zdeněk KALVACH a Rostislav ČEVELA. *Úvod do gerontologie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3404-3.

ČESKÁ ŠKOLNÍ INSPEKCE. *Metodika hodnocení účinnosti podpory informační gramotnosti – vzdělávací program* [online]. 2014 [cit. 2019-06-29]. Dostupné z: <http://www.niqes.cz/Niqes/media/Testovani/KE%20STA%C5%BDEN%C3%8D/V%C3%BDstupy%20KA3/IG/Modul-2.pdf>.

ČEVELA, Rostislav, Zdeněk KALVACH a Libuše ČELEDOVÁ. *Sociální gerontologie: Úvod do problematiky*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3901-4.

ČSR. *Zákon č. 430 ze dne 22. července 1919, o veřejných knihovnách obecních* [online]. 1919 [cit. 2019-07-14]. Dostupné z: <https://www.noveaspi.cz/products/lawText/1/1331/1/2/zakon-c-430-1919-sb-o-verejnych-knihovnach-obecnich>.

ČSR. *Dekret presidenta republiky č. 130/1945 Sb., o státní péči osvětové* [online]. 1945 [cit. 2019-07-14]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-130>.

ČSR. *Zákon č. 52/1959 Sb. o osvětové činnosti (osvětový zákon)* [online]. 1959 [cit. 2019-07-14]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=52&r=1959>.

ČSÚ. *ŽIVOTNÍ PODMÍNKY V ČR 2015: Příjmová situace domácností a sociální začlenění osob* [online]. Praha: ČSÚ, 2016 [cit. 2019-06-23]. Dostupné z: [https://www.czso.cz/documents/10180/23178402/zivotni\\_podminky\\_2015.pdf/ae11a313-8399-43a3-836f-9c5e8300a624?version=1.1&fbclid=IwAR2fXho0rqX2UPi9RDgtGPAiixdU2iur\\_o\\_Eq9ZcaFLyUFm0LSLLE3qdvr0](https://www.czso.cz/documents/10180/23178402/zivotni_podminky_2015.pdf/ae11a313-8399-43a3-836f-9c5e8300a624?version=1.1&fbclid=IwAR2fXho0rqX2UPi9RDgtGPAiixdU2iur_o_Eq9ZcaFLyUFm0LSLLE3qdvr0).

ČSÚ. *Senioři v mezinárodním srovnání 2017: 9. Digitální dovednosti u lidí ve věku 55-64 a 65-74 let* [online]. Praha: ČSÚ, 2017 [cit. 2019-07-21]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/46239581/310034172.pdf/562a0c4e-ad9f-4db5-9bd9-3d2f4697e228?version=1.0>.

ČSÚ. *VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH V ČESKÉ REPUBLICE: Výstupy z šetření Adult Education Survey 2016* [online]. Praha, 2018a [cit. 2019-07-12]. Dostupné z:

<https://www.czso.cz/documents/10180/76208655/23005318.pdf/9fe2d063-88e8-4205-b643-eac62bb481af?version=1.6>.

ČSÚ. *Projekce obyvatelstva České republiky - 2018 - 2100* [online]. 2018b [cit. 2019-06-16]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/61566242/13013918u.pdf/6e70728f-c460-4a82-b096-3e73776d0950?version=1.2>.

ČSÚ. *Jednotlivci v ČR vzdělávající se v oblasti výpočetní techniky* [online]. Praha: ČSÚ, 2018c [cit. 2019-06-30]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/61508128/0620041869.pdf/310f76ff-dd2f-44f8-86c4-9d00cae50345?version=1.2>.

ČSÚ. *VYUŽÍVÁNÍ INFORMAČNÍCH A KOMUNIKAČNÍCH TECHNOLOGIÍ V DOMÁCNOSTECH A MEZI JEDNOTLIVCI: za období 2018* [online]. Praha: ČSÚ, 2018d [cit. 2019-07-21]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/61508128/06200418.pdf/1f14bc58-44b0-4f82-96b9-fd712374ffd5?version=1.1>.

ČSÚ. *ICT ve školách a digitální dovednosti* [online]. Praha: ČSÚ, 2019a [cit. 2019-06-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/90577061/06100419f.pdf/64d163ec-db34-4c67-8b00-1137aea11393?version=1.2>.

ČSÚ. *Informační společnost v číslech - 2019: Kapitola C: Jednotlivci a ICT* [online]. Praha: ČSÚ, 2019b [cit. 2019-06-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/90577061/06100419c.pdf/3f2e4e4e-cbdb-4e6c-8904-c21160ddaea8?version=1.2>.

ČSÚ. *Proměny věkového složení obyvatelstva ČR - 2001-2050: Vývoj věkové struktury ČR v letech 2001–2017* [online]. 2019c [cit. 2019-07-17]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/92011146/13015819a2.pdf/2b9aa7fd-fa9b-4d70-aff0-5ca7491509a4?version=1.2>.

DIJK, Jan van a Alexander van DEURSEN. *Digital skills: unlocking the information society*. New York: Palgrave Macmillan, 2014. ISBN 978-1-137-43702-0.

DOMBROVSKÁ, Michaela a Hana LANDOVÁ. Pražská deklarace "Směrem k informačně gramotné společnosti". *Národní knihovna – knihovnická revue* [on-line]. Praha: Národní knihovna, 2004, 15 (1), s. 19 [cit. 2019-06-29]. ISSN 1214-0678. Dostupné z: <http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR0401/0401019.html>.

DOMBROVSKÁ, Michaela, Hana LANDOVÁ a Ludmila TICHÁ. Informační gramotnost – teorie a praxe v ČR. *Národní knihovna – knihovnická revue* [on-line]. Praha: Národní knihovna, 2004, 15 (1), s. 7–18 [cit. 2019-06-29]. ISSN 1214-0678. Dostupné z: <http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR0401/0401007.html>.

DRLÍKOVÁ, Eva, Jiří NEUWIRTH, Květa PRAJEROVÁ a Martin ŠOLC. Univerzita Karlova v Praze. In: ADAMEC, Petr a David KRYŠTOF, ed. *Univerzity třetího věku na vysokých školách*. Brno: Asociace univerzit třetího věku České republiky, 2011. ISBN 978-80-210-5640-4.

DROBNÝ, Tomáš a Michal ŠERÁK. *Senioři v muzeu: metodický materiál* [online]. Brno: Moravské zemské muzeum, Metodické centrum muzejní pedagogiky, 2016 [cit. 2019-07-2013]. ISBN 978-80-7028-484-1. Dostupné z: [http://www.mcmp.cz/fileadmin/user\\_upload/vzdelavani/metodicke\\_texty/MCMP\\_seniori\\_2017\\_web.pdf](http://www.mcmp.cz/fileadmin/user_upload/vzdelavani/metodicke_texty/MCMP_seniori_2017_web.pdf).

DROBNÝ, Tomáš. Co je třeba udělat, aby senioři přišli do muzea. In: DROBNÝ, Tomáš a Michal ŠERÁK. *Senioři v muzeu: metodický materiál* [online]. Brno: Moravské zemské muzeum, Metodické centrum muzejní pedagogiky, 2016a, s. 25–27. [cit. 2019-07-2013]. ISBN 978-80-7028-484-1. Dostupné z: [http://www.mcmp.cz/fileadmin/user\\_upload/vzdelavani/metodicke\\_texty/MCMP\\_seniori\\_2017\\_web.pdf](http://www.mcmp.cz/fileadmin/user_upload/vzdelavani/metodicke_texty/MCMP_seniori_2017_web.pdf).

DROBNÝ, Tomáš. Způsoby a tipy na zapojení seniorů do činnosti muzeí a jiných paměťových institucí. In: DROBNÝ, Tomáš a Michal ŠERÁK. *Senioři v muzeu: metodický materiál* [online]. Brno: Moravské zemské muzeum, Metodické centrum muzejní pedagogiky, 2016b, s. 28–32. [cit. 2019-07-2013]. ISBN 978-80-7028-484-1. Dostupné z: [http://www.mcmp.cz/fileadmin/user\\_upload/vzdelavani/metodicke\\_texty/MCMP\\_seniori\\_2017\\_web.pdf](http://www.mcmp.cz/fileadmin/user_upload/vzdelavani/metodicke_texty/MCMP_seniori_2017_web.pdf).

DUFFKOVÁ, Jana, Lukáš URBAN a Josef DUBSKÝ. *Sociologie životního stylu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-123-6.

DUFFKOVÁ, Jana. Gramotnost. In: *Sociologický slovník* [online]. ©2017 [cit. 2019-06-30]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Gramotnost>.

DVOŘÁKOVÁ, Miroslava. Účast dospělých na vzdělávání. In: DVOŘÁKOVÁ, Miroslava a Michal ŠERÁK. *Andragogika a vzdělávání dospělých: vybrané kapitoly*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 121–130. ISBN 978-80-7308-694-7.

DVOŘÁKOVÁ, Miroslava a Michal ŠERÁK. Oblasti celoživotního vzdělávání a učení. In: DVOŘÁKOVÁ, Miroslava a Michal ŠERÁK. *Andragogika a vzdělávání dospělých: vybrané kapitoly*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 106–120. ISBN 978-80-7308-694-7.

EPALE. *Univerzity třetího věku lákají. Počet seniorů na nich se zdvojnásobil* [online]. 2018 [cit. 2019-06-10]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/epale/cs/content/univerzity-tretiho-veku-lakaji-pocet-senioru-na-nich-se-zdvojnasil>.

EUROPEAN COMMISSION. *Towards a Europe for All Ages – Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity* [online]. Brusel: 1999 [cit. 2019-07-24]. Dostupné z: [http://ec.europa.eu/employment\\_social/social\\_situation/docs/com221\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/employment_social/social_situation/docs/com221_en.pdf).

EUROPEAN COMMISSION. *Special Eurobarometer 378: Active Ageing* [online]. 2012 [cit. 2019-06-12]. Dostupné z: [http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs\\_378\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_378_en.pdf).

EUROSTAT. *Frequency of participation in cultural or sport activities in the last 12 months by sex, age, educational attainment level and activity type* [online]. Eurostat, ©2019a [cit. 2019-06-23]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/culture/data/database>.

EUROSTAT. *Reasons of non-participation in cultural or sport activities in the last 12 months by sex, age, educational attainment level and activity type* [online]. Eurostat, ©2019b [cit. 2019-06-23]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/culture/data/database>.

EUROSTAT. *Frequency of practicing of artistic activities by sex, age and educational attainment level* [online]. Eurostat, ©2019c [cit. 2019-06-23]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/culture/data/database>.

EUROSTAT. *Participation rate in education and training (last 4 weeks) by sex, age and educational attainment level* [online]. Eurostat, ©2019d [vid. 2019-07-12]. Dostupné z: [http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng\\_lfs\\_02&lang=en](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_lfs_02&lang=en).



EVROPSKÁ KOMISE. *The Silver Economy: Final report* [online]. 2018 [cit. 2019-06-23]. DOI: 10.2759/685036. ISBN 978-92-79-76911-5. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/silver-economy-study-how-stimulate-economy-hundreds-millions-euros-year>.

GODAROVÁ, Jana a Vlastimil BERAN. *Manuál volnočasových aktivit seniorů* [online]. Praha: VÚPSV, v.v.i, 2017 [cit. 2019-07-13]. Dostupné z: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/cm17-1.pdf>.

GRIZZLE, Alton, Penny MOORE, Michael DEZUANNI, Sanjay ASTHANA, Carolyn WILSON, Fackson BANDA a Chido ONUMAH. *Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines* [online]. UNESCO, 2013 [cit. 2019-07-01]. ISBN 978-92-3-001239-7. Dostupné z: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225606>.

HARTL, Pavel. *Kompendium pedagogické psychologie dospělých*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-841-7.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-686-5.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-87109-19-9.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

ILC-BR. *Active Ageing: A Policy Framework in Response to the Longevity Revolution* [online]. Rio de Janeiro, 2015 [cit. 2019-06-15]. Dostupné z: [http://ilcbrazil.org/wp-content/uploads/2016/02/Active-Ageing-A-Policy-Framework-ILC-Brazil\\_web.pdf](http://ilcbrazil.org/wp-content/uploads/2016/02/Active-Ageing-A-Policy-Framework-ILC-Brazil_web.pdf).

IVIG. *Jak rozumíme informační gramotnosti* [online]. Odborná komise IVIG Asociace knihoven vysokých škol ČR, 2007 [cit. 2019-06-29]. Dostupné z: <https://akvs.cz/wp-content/uploads/2016/05/ivig-jak-rozumime.pdf>.

JEMIELNIAK, Dariusz. *Common knowledge?: an ethnography of Wikipedia* [online]. Stanford (Kalifornie): Stanford University Press, 2014 [cit. 2018-06-15]. ISBN 978-0-8047-9120-5. Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/detail.action?docID=1680678>.

KLEVETOVÁ, Dana a Irena DLABALOVÁ. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2169-9.

KOOTZ, Christie a Barbara GUBBIN. *Směrnice IFLA Služby veřejných knihoven* [online]. Praha: Národní knihovna České republiky, 2012 [cit. 2019-06-29]. ISBN 978-80-7050-620-2. Dostupné z: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/series/147-cs.pdf>.

KOPECKÝ, Kamil, René SZOTKOWSKI, Martin KOŽÍŠEK a Jana KASÁČKOVÁ. *Starci na netu: Výzkumná zpráva 2018* [online]. Centrum prevence rizikové virtuální komunikace, 2018 [cit. 2019-06-30]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/vyzkumne-zpravy/102-starci-na-netu-2017-2018/file>.

KOPECKÝ, Václav. *Soběslavský plán kulturně osvětové činnosti*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1950. ISBN neuvedeno.

*Košický vládní program: Program nové Československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků*. Praha: Svoboda, 1975. ISBN neuvedeno.

KRYSTOŇ, Miroslav. Potenciál kultúrno-andragogických procesov v spektre strategických dokumentov. *Paidagogos: časopis pro pedagogiku v souvislostech* [online]. 2013, 3(1), s. 30–44 [cit. 2019-06-23] Dostupné z: <http://www.paidagogos.net/issues/2013/1/article.php?id=3>.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 1998. ISBN 80-7169-195-X.

LIVEČKA, Emil. *Úvod do gerontopedagogiky*. Praha: Ústav školských informací při MŠ ČSR, 1979. ISBN neuvedeno.

MACDONALD, Gus. *What is information literacy?* CILIP [online]. 2018 [cit. 2019-06-29]. Dostupné z: <https://www.cilip.org.uk/news/421972/What-is-information-literacy.htm>.

MACHONINOVÁ, Olga. *Teorie kulturně výchovné činnosti*. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1984. ISBN neuvedeno.

MAZUROVÁ, Hana a Zlata HOUŠKOVÁ. *Rovný přístup – Knihovna přátelská k seniorům: Metodická příručka pro práci knihoven se seniory* [online]. Praha: Národní knihovna České republiky, 2016 [cit. 2019-06-23]. ISBN 978-80-7050-676-9. Dostupné z: [https://www.skipcr.cz/dokumenty/rovny\\_pristup.pdf](https://www.skipcr.cz/dokumenty/rovny_pristup.pdf).

MK ČR. *Plán implementace Státní kulturní politiky na léta 2015–2020* [online]. Praha: MK ČR, 2015 [cit. 2016-06-20]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/statni-kulturni-politika-69.html>.

MPSV. *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017 (aktualizovaná verze ke dni 31. prosince 2014)* [online]. 2014 [cit. 2019-06-30]. Dostupné z: [https://www.mpsv.cz/files/clanky/20851/NAP\\_311214.pdf](https://www.mpsv.cz/files/clanky/20851/NAP_311214.pdf).

MPSV. *Strategie digitální gramotnosti ČR na období 2015 – 2020* [online]. 2015 [cit. 2019-06-29]. Dostupné z: [https://www.mpsv.cz/files/clanky/21499/Strategie\\_DG.pdf](https://www.mpsv.cz/files/clanky/21499/Strategie_DG.pdf).

MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3345-2.

NIPOS. *Analýza vývoje kultury ČR v letech 2000-2013* [online]. Praha: NIPOS, 2014 [cit. 2019-06-23]. Dostupné z: <https://www.nipos.cz/wp-content/uploads/2015/02/Anal%C3%BDza-v%C3%BDvoje-kultury-%C4%8CR-v-letech-2000-2013.pdf>.

NIPOS. *Základní statistické údaje o kultuře v České republice 2017. I. díl Kulturní dědictví* [online]. Praha: NIPOS, 2018a [cit. 2019-06-23]. ISBN 978-80-7068-330-9. Dostupné z: [https://statistikakultury.cz/wp-content/uploads/2018/10/Statistika\\_2017\\_I.KULTURNI\\_DEDICTVI\\_web.pdf](https://statistikakultury.cz/wp-content/uploads/2018/10/Statistika_2017_I.KULTURNI_DEDICTVI_web.pdf).

NIPOS. *Základní statistické údaje o kultuře v České republice 2017. III. díl Knihovny a vydavatelská činnost* [online]. Praha: NIPOS, 2018b [cit. 2019-06-23]. ISBN 978-80-7068-332-3. Dostupné z: [https://statistikakultury.cz/wp-content/uploads/2018/10/Statistika\\_2017\\_III.KNIHOVNY\\_VYDAVATELE\\_web.pdf](https://statistikakultury.cz/wp-content/uploads/2018/10/Statistika_2017_III.KNIHOVNY_VYDAVATELE_web.pdf).

NIPOS. *Základní statistické údaje o kultuře v České republice 2017. IV. díl Edukace a veřejná osvěta* [online]. NIPOS: Praha, 2018c [cit. 2019-06-23]. ISBN 978-80-7068-333-0. Dostupné z: [https://statistikakultury.cz/wp-content/uploads/2018/10/Statistika\\_2017\\_IV.EDUKACE\\_web.pdf](https://statistikakultury.cz/wp-content/uploads/2018/10/Statistika_2017_IV.EDUKACE_web.pdf).

OECD. *Literacy in the Information Age: Final Report of the International Adult Literacy Survey* [online]. Paris: OECD, 2000 [cit. 2019-06-29]. ISBN 92-64-17654-3. Dostupné z: <http://www.oecd.org/education/country-studies/39437980.pdf>.

OECD. *Promoting Adult Learning* [online]. Paris: OECD, 2005 [cit. 2019-07-13]. Dostupné z: <https://www-oecd-ilibrary-org.ezproxy.is.cuni.cz/docserver/9789264010932-en.pdf?expires=1563019840&id=id&accname=ocid57016075&checksum=5DD794D05733C59A8981871424163825>.

OECD. *Literacy, Numeracy and Problem Solving in Technology-Rich Environments Framework for the OECD Survey of Adult Skills* [online]. Paris: OECD Publishing, 2012 [cit. 2019-06-29]. ISBN 978-92-64-12885-9. Dostupné z:

[https://www.oecd.org/skills/piaac/PIAAC%20Framework%202012--%20Revised%2028oct2013\\_ebook.pdf](https://www.oecd.org/skills/piaac/PIAAC%20Framework%202012--%20Revised%2028oct2013_ebook.pdf).

OECD. *Skills Matter: Further Results from the Survey of Adult Skills* [online]. Paris: OECD Publishing, 2016 [cit. 2019-06-29]. ISBN 978-92-64-25805-1. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264258051-en>.

OECD. *About PIAAC: The Survey of Adult Skills (PIAAC)* [online]. 2019 [cit. 2019-06-30]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/skills/piaac/about/#d.en.481111>.

ONDRÁKOVÁ, Jana, Věra TAUCHMANOVÁ a Stanislava PAVLÍKOVÁ. Výsledky dotazníkové akce posluchačů U3V UHK a TUL. In: ONDRÁKOVÁ, Jana, Věra TAUCHMANOVÁ, Kamil JANÍŠ ml., Stanislava PAVLÍKOVÁ a Vladimír JEHLIČKA. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012, s. 81–88. ISBN 978-80-7465-038-3.

PALÁN, Zdeněk. *Vzdělávání*. In: *Andragogický slovník* [online]. Academia, 2002a [cit. 2019-07-24]. Dostupné z: <http://www.andromedia.cz/andragogicky-slovník/vzdelavani>.

PALÁN, Zdeněk. *Integrální andragogika*. In: *Andragogický slovník* [online]. Academia, 2002b [cit. 2019-06-24]. Dostupné z: <http://www.andromedia.cz/andragogicky-slovník/integralni-andragogika>.

PALMORE, Erdman. *Ageism : Negative and Positive*, Springer Publishing Company [online]. New York: Springer Publishing Company, 1999 [cit. 2019-07-17]. Dostupné z: [https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds&ebv=EB&ppid=pp\\_Cover](https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds&ebv=EB&ppid=pp_Cover).

PRUSÁKOVÁ, Viera. *Rozvoj systematickej andragogiky*. In: TOKÁROVÁ, Anna a Vladimír JOCHMANN. *Trendy rozvoja andragogiky a jej systemizácie*. Bratislava: Gerlach Print, 2006, s. 15–30. ISBN 80-89142-08-7.

RABUŠICOVÁ, Milada, Ladislav RABUŠIC a Klára ŠEĐOVÁ. *Motivace a bariéry ve vzdělávání dospělých*. In: RABUŠICOVÁ, Milada a Ladislav RABUŠIC. *Učíme se po celý život? :o vzdělávání dospělých v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 97–112. ISBN 978-80-210-4779-2.

RITSATAKIS, Anna. *Demystifying the myths of ageing* [online]. World Health Organization, 2008 [cit. 2019-07-17]. ISBN 978-92-890-4282-6. Dostupné z: [http://www.euro.who.int/\\_data/assets/pdf\\_file/0006/98277/E91885.pdf](http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0006/98277/E91885.pdf).

SLUŠNÁ, Zuzana. Kreativita a vzdelávanie v oblasti kultúry. In: CHOMOVÁ, Svetlana. *Volný čas - príležitosť na rozvoj kreativity, inovácií a vzdelávania*. Národné osvetové centrum, 2009, s. 37–47. ISBN 978-80-7121-313-0.

SOKOL, Jan. Senioři – rezervoár nových Wikipedistů. *SlidesLive* [online]. 2013 [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <https://slideslive.com/38890738>.

STATISTICS CANADA a OECD. *Learning a Living: First Results of the Adult Literacy and Life Skills Survey* [online]. Ottawa, 2005 [cit. 2019-06-29]. Dostupné z: [https://www150.statcan.gc.ca/n1/en/pub/89-603-x/2005001/pdf/4200878-eng.pdf?st=2uCL\\_xfE](https://www150.statcan.gc.ca/n1/en/pub/89-603-x/2005001/pdf/4200878-eng.pdf?st=2uCL_xfE).

STATISTICS CANADA a OECD. *Literacy for Life: Further Results from the Adult Literacy and Life Skills Survey* [online]. Paris: OECD Publishing, 2011 [cit. 2019-06-29]. ISBN 978-92-64-09126-9. Dostupné z: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/89-604-x/89-604-x2011001-eng.pdf>.

STRAKOVÁ, Jana a Arnošt VESELÝ. *Předpoklady úspěchu v práci a v životě: výsledky mezinárodního výzkumu dospělých OECD PIAAC* [online]. Praha: Dům zahraničních spolupráce, 2013 [cit. 2019-07-12]. ISBN 978-80-87335-53-6. Dostupné z: [http://www.piaac.cz/attach/PIAAC\\_publicace\\_web.pdf](http://www.piaac.cz/attach/PIAAC_publicace_web.pdf).

STUART-HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-274-2.

SVĚTELSKÁ, Hana. *Senioři píší Wikipedii: vývoj projektu a analýza systémových dat*. Praha, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Fakulta filozofická. Vedoucí práce: Radka ŘÍMANOVÁ. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/179789/>.

ŠERÁK, Michal. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-551-6.

ŠERÁK, Michal. Historická reflexe vývoje pedagogiky dospělých a andragogiky v českých zemích. In: DVOŘÁKOVÁ, Miroslava a Michal ŠERÁK. *Andragogika a vzdělávání dospělých: vybrané kapitoly*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016a, s. 54–76. ISBN 978-80-7308-694-7.

ŠERÁK, Michal. Bariéry účasti seniorů na edukačních aktivitách. In: DROBNÝ, Tomáš a Michal ŠERÁK. *Seniori v muzeu: metodický materiál* [online]. Brno: Moravské zemské muzeum, Metodické centrum muzejní pedagogiky, 2016b, s. 16–21. [cit. 2019-07-2013]. ISBN 978-80-7028-484-1. Dostupné z:

[http://www.mcmp.cz/fileadmin/user\\_upload/vzdelavani/metodicke\\_texty/MCMP\\_seniori\\_2017\\_web.pdf](http://www.mcmp.cz/fileadmin/user_upload/vzdelavani/metodicke_texty/MCMP_seniori_2017_web.pdf).

ŠERÁK, Michal. Dvacet zásad pro lektory a organizátory vzdělávacích aktivit určených seniorům a starším dospělým. In: DROBNÝ, Tomáš a Michal ŠERÁK. *Seniori v muzeu: metodický materiál* [online]. Brno: Moravské zemské muzeum, Metodické centrum muzejní pedagogiky, 2016c, s. 22–24. [cit. 2019-07-2013]. ISBN 978-80-7028-484-1. Dostupné z:

[http://www.mcmp.cz/fileadmin/user\\_upload/vzdelavani/metodicke\\_texty/MCMP\\_seniori\\_2017\\_web.pdf](http://www.mcmp.cz/fileadmin/user_upload/vzdelavani/metodicke_texty/MCMP_seniori_2017_web.pdf).

ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5446-8.

TOMCZYK, Łukasz. *Vzdělávání seniorů v oblasti nových médií*. Praha: Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR, 2015. ISBN 978-80-904531-9-7.

TOŠNEROVÁ, Tamara. *Ageismus: průvodce stereotypy a mýty o stáří*. Praha: Ambulance pro poruchy paměti, 2002. ISBN 80-238-9506-0.

UNESCO. *Adult Education: the Hamburg Declaration; the Agenda for the Future* [online]. 1997 [cit. 2019-06-29]. Dostupné z: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000116114>.

UNESCO. *UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity: a vision, a conceptual platform, a pool of ideas for implementation, a new paradigm* [online]. Paříž: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2002 [cit. 2019-06-23]. Dostupné z: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127162.locale=en>.

UNESCO. *EFA Global Monitoring Report 2006: Understandings of literacy*. [online]. UNESCO, 2005 [cit. 2019-06-29]. Dostupné z: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001416/141639e.pdf>.

UNESCO. *Global Media and Information Literacy Assessment Framework: Country Readiness and Competencies*. [online]. 2013 [cit. 2019-06-29]. ISBN 978-92-3-001221-2. Dostupné z: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000224655>.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VESELÝ, Vojtěch. *Příručka pro začátečníky – Senioři píší Wikipedii* [online]. ©2018 [cit. 2019-03-12]. Dostupné z:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:P%C5%99%C3%ADru%C4%8Dka\\_pro\\_za%C4%8D%C3%A1te%C4%8Dn%C3%ADky\\_%E2%80%93\\_Senio%C5%99i\\_p%C3%AD%C5%A1%C3%AD\\_Wikipedii.pdf](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:P%C5%99%C3%ADru%C4%8Dka_pro_za%C4%8D%C3%A1te%C4%8Dn%C3%ADky_%E2%80%93_Senio%C5%99i_p%C3%AD%C5%A1%C3%AD_Wikipedii.pdf).

VIDOVIČOVÁ, Lucie a Ladislav RABUŠIC. *Věková diskriminace - ageismus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh* [online]. 2005 [cit. 2019-06-16]. Dostupné z: [http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz\\_158.pdf](http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_158.pdf).

VIDOVIČOVÁ, Lucie a Eva GREGOROVÁ. *Mainstreaming věku jako strategie managementu populací se stárnoucí demografickou strukturou* [online]. 2007 [cit. 2019-06-16]. Dostupné z: [http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz\\_232.pdf](http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_232.pdf).

VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Stárnutí, věk a diskriminace - nové souvislosti*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2008. ISBN 978-80-210-4627-6.

VIDOVIČOVÁ Lucie a Marcela PETROVÁ KAFKOVÁ. Index aktivního stárnutí (AAI) v regionální aplikaci. *Demografie* [online]. 2016, 58, s. 49–66 [cit. 2019-07-11]. Dostupné z: [https://www.czso.cz/documents/10180/33199359/Clanek\\_3\\_Vidovicova.pdf/ef50fe56-20bd-44d6-b899-17bd669b2f5d?version=1.4](https://www.czso.cz/documents/10180/33199359/Clanek_3_Vidovicova.pdf/ef50fe56-20bd-44d6-b899-17bd669b2f5d?version=1.4).

VYMAZAL, Jiří. *Mimoškolská výchova a vzdělávání dospělých a její institucionální systém v ČR: určeno pro posl. fak. filozof*. Praha: SPN, 1990. ISBN 80-7066-104-6.

WHO. *Active Ageing: A policy framework* [online]. Geneva: World Health Organization, 2002a [cit. 2019-06-15]. Dostupné z: [https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WHO\\_NMH\\_NPH\\_02.8.pdf;jsessionid=6EED0FE874CA2905E164BDD3138F189B?sequence=1](https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf;jsessionid=6EED0FE874CA2905E164BDD3138F189B?sequence=1).

WHO. *Health statistics and information systems: Proposed working definition of an older person in Africa for the MDS Project* [online] WHO, 2002b [cit. 2019-07-16]. Dostupné z: <https://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/>.

WIKIMEDIA. *Grants:IEG/Senior Citizens Write Wikipedia/Midpoint* [online]. San Francisco (Kalifornie): Wikimedia Foundation, ©2015a [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: [https://meta.wikimedia.org/wiki/Grants:IEG/Senior\\_Citizens\\_Write\\_Wikipedia/Midpoint](https://meta.wikimedia.org/wiki/Grants:IEG/Senior_Citizens_Write_Wikipedia/Midpoint).

WIKIMEDIA. *Grants:IEG/Senior Citizens Write Wikipedia* [online]. San Francisco (Kalifornie): Wikimedia Foundation, ©2015b [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: [https://meta.wikimedia.org/wiki/Grants:IEG/Senior\\_Citizens\\_Write\\_Wikipedia](https://meta.wikimedia.org/wiki/Grants:IEG/Senior_Citizens_Write_Wikipedia).

WIKIPEDIE. *Wikipedie:Senioři píší Wikipedii/Pozvání* [online]. San Francisco (Kalifornie): Wikimedia Foundation, ©2016 [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Senio%C5%99i\\_p%C3%AD%C5%A1%C3%AD\\_Wikipedii/Pozv%C3%A1n%C3%AD](https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Senio%C5%99i_p%C3%AD%C5%A1%C3%AD_Wikipedii/Pozv%C3%A1n%C3%AD).

WIKIPEDIE. *Wikipedie:Senioři píší Wikipedii/Kurzy* [online]. San Francisco (Kalifornie): Wikimedia Foundation, ©2018a [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Senio%C5%99i\\_p%C3%AD%C5%A1%C3%AD\\_Wikipedii/Kurzy](https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Senio%C5%99i_p%C3%AD%C5%A1%C3%AD_Wikipedii/Kurzy).

WIKIPEDIE. *Wikipedie:Senioři píší Wikipedii/Organizátoři* [online]. San Francisco (Kalifornie): Wikimedia Foundation, ©2018b [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Senio%C5%99i\\_p%C3%AD%C5%A1%C3%AD\\_Wikipedii/Organiz%C3%A1to%C5%99i](https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Senio%C5%99i_p%C3%AD%C5%A1%C3%AD_Wikipedii/Organiz%C3%A1to%C5%99i).

WIKIPEDIE. *Wikipedie:Nástěnka/Wikimedia ČR/Jak učít seniory psát Wikipedii* [online]. San Francisco (Kalifornie): Wikimedia Foundation, ©2019a [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:N%C3%A1st%C4%9Bnka/Wikimedia\\_%C4%8CR/Jak\\_u%C4%8Dit\\_seniory\\_ps%C3%A1t\\_Wikipedii\\_-\\_zima\\_2019\\_\(28-02-2019\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:N%C3%A1st%C4%9Bnka/Wikimedia_%C4%8CR/Jak_u%C4%8Dit_seniory_ps%C3%A1t_Wikipedii_-_zima_2019_(28-02-2019)).

WIKIPEDIE. *Wikipedie:Senioři píší Wikipedii* [online]. San Francisco (Kalifornie): Wikimedia Foundation, ©2019b [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Senio%C5%99i\\_p%C3%AD%C5%A1%C3%AD\\_Wikipedii](https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Senio%C5%99i_p%C3%AD%C5%A1%C3%AD_Wikipedii).

WIKIPEDIE. *Wikipedie:Senioři píší Wikipedii/Časová osa* [online]. San Francisco (Kalifornie): Wikimedia Foundation, ©2019c [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Senio%C5%99i\\_p%C3%AD%C5%A1%C3%AD\\_Wikipedii/%C4%8Casov%C3%A1\\_osa](https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Senio%C5%99i_p%C3%AD%C5%A1%C3%AD_Wikipedii/%C4%8Casov%C3%A1_osa).

ZAIDI, Asghar Zaidi a David STANTON. *Active Ageing Index 2014: Analytical Report* [online]. University of Southampton, 2015 [cit. 2019-07-11]. Dostupné z: [https://ec.europa.eu/eip/ageing/library/2014-active-ageing-index-aai-analytical-report\\_en](https://ec.europa.eu/eip/ageing/library/2014-active-ageing-index-aai-analytical-report_en).



ZÁBORCOVÁ, Milada a Jan BARTOŠ. *Lektorská akademie SEFTE* [online]. ELPIDA, 2018 [cit. 2019-07-14]. Dostupné z: <http://saacv.sk/wp-content/uploads/2019/03/Zaborcova-Bartos.pdf>.

## 9 Přílohy

### Příloha A: Polostrukturovaný rozhovor

#### Rozhovor s účastníky projektu Senioři píší Wikipedii

Dobrý den, mé jméno je Magdaléna Řeháková a jsem studentkou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy bakalářského oboru Andragogika a personální řízení. Rozhovor, který společně povedeme, bude součástí mé bakalářské práce nazvané Kulturně vzdělávací specifika seniorů. Účelem rozhovoru je zjistit, jaké kulturně vzdělávací aktivity navštěvujete a jaké máte zvyklosti v používání počítače/internetu. Součástí rozhovoru bude také část zaměřená přímo na projekt Senioři píší Wikipedii, zde budu zjišťovat Vaši motivaci k účasti a celkovou zpětnou vazbu na kurz. Informace takto získané poté porovnam se specifiky zjištěnými v již provedených výzkumech o seniorech. Svou participací na rozhovoru můžete přispět k neustálému zdokonalování kurzu a pomůžete mi k vypracování bakalářské práce.

Rozhovor je plně anonymní.

Předpokládaná doba rozhovoru je 30 minut.

Předem děkuji za Vaši účast.

#### **Rozhovor:**

1. Navštěvujete – nebo jste v posledním roce navštěvoval/a – kromě kurzu Senioři píší Wikipedii nějaké další vzdělávací kurzy?
  - a. Pokud ano, jakého zaměření?
  - b. Máte nějaké oblíbené místo (knihovnu, seniorské centrum, ...), kam na kurzy chodíte?
  - c. Kde si zjišťujete informace o konání akcí?
2. Jakých dalších kulturních akcí se zúčastňujete? (divadla, kino, výstavy, knihovny, ...)
  - a. Jak často je navštěvujete?
  - b. Jsou akce/témata, které Vám v nabídce organizací chybí?
  - c. Byl/a jste zvyklý/á dané akce navštěvovat, už v dřívějších životních etapách? (v dětství, v mládí, ...)
3. Jste sám/sama aktivní součástí kulturních akcí? (pomoc s jejich organizací, účast v divadelním spolku, ...)
4. K čemu v rámci běžného dne používáte počítač/internet?
5. Kolik hodin strávíte u PC (mobilu, tabletu, ...) v rámci typického dne?

6. Jak jste se dozvěděl/a o možnosti účastnit se právě tohoto kurzu?
7. Z jakého důvodu jste se zapojil/a do projektu Senioři píší Wikipedii?
8. Jak dlouho na projektu participujete?
9. Jaké změny při přípravě a realizaci kurzu byste díky svým zkušenostem navrhl/a?
10. Kolik je Vám let?
11. Bydlíte v Praze?
12. Jaká je Vaše nejvyšší dosažená úroveň vzdělání?
13. Jaká povolání jste za život vykonával/a či stále ještě vykonáváte?

## **Příloha B: Informovaný souhlas účastníka výzkumu**

### **Informovaný souhlas účastníka výzkumu**

Vážený pane, vážená paní,

v souladu se zásadami etické realizace výzkumu Vás žádám o souhlas s Vaší účastí ve výzkumném projektu v rámci bakalářské práce.

**Název projektu:** Kulturně vzdělávací specifika seniorů

**Řešitel projektu:** Magdaléna Řeháková

**Název pracoviště:** Katedra andragogiky a personálního řízení Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

**Popis výzkumu:** Účelem výzkumu je zjistit, jaké kulturně vzdělávací aktivity navštěvují účastníci projektu Senioři píše Wikipedii a jaké mají zvyklosti v používání počítače/internetu. Součástí výzkumu je také část zaměřená přímo na projekt Senioři píše Wikipedii, zde se zjišťuje zpětná vazba na kurz. Výzkum probíhá formou rozhovorů s účastníky projektu. Rozhovory jsou nahrávány na diktafon a po zpracování informací je zvukový záznam ihned odstraněn. Rozhovory jsou plně anonymní. Předpokládaná doba rozhovoru je 30 minut.

.....

datum a podpis řešitele projektu

### **Prohlášení a souhlas účastníka s jeho zapojením do výzkumu:**

Prohlašuji a svým níže uvedeným vlastnoručním podpisem potvrzuji, že dobrovolně souhlasím s účastí ve výše uvedeném projektu a že jsem měl/a možnost si řádně a v dostatečném čase zvážit všechny relevantní informace o výzkumu, zeptat se na vše podstatné týkající se účasti ve výzkumu a že jsem dostal/a jasné a srozumitelné odpovědi na své dotazy. Byl/a jsem poučen/a o právu odmítnout účast ve výzkumném projektu nebo svůj souhlas kdykoli odvolat.

Jméno a příjmení účastníka: .....

Podpis účastníka: .....